003

Ptah-hotep

BEÖTHY ZSOLT EGYIPTOLOGIAI GYÜJTEMÉNYE

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEMEN

IRTA

MAHLER EDE

EGYETEMI TANÁR

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKT. M. KIR. MINISTER TÁMOGATÁSÁVAL

BUDAPEST, FRANKLIN-TÁRSULAT

Ára 10 K

B. 206.

BEÖTHY ZSOLT
EGYIPTOLOGIAI GYÜJTEMÉNYE

A BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNY-EGYETEMEN

MAGYARÁZÓ JEGYZÉK

EGYSZERSMIND

BEVEZETÉS AZ ÓKORI EGYIPTOMIAK MŰVÉSZET- ÉS KULTÚRTÖRTÉNETÉBE

IRTA

MAHLER EDE

EGYETEMI TANÁR

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKT. M. KIR. MINISTER TÁMOGATÁSÁVAL

BUDAPEST

1913

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

ELŐSZÓ.

E munka nem elégszik meg az egyes tárgyak száraz leírásával, a mint ez katalógusokban rendesen történni szokott, hanem arra törekszik, hogy a rendelkezésünkre álló anyag megbeszélése bevezetésül szolgáljon az ó-kori egyiptomiak művészet- és kultúrtörténetébe a legrégibb időtől kezdve le egészen a görög-római korszakig.

541 tárgy áll rendelkezésünkre, a mi nem sok a külföldi egyiptologiai múzeumok gazdag gyűjteményeihez képest. Ha azonban tekintetbe vesszük, hogy itt nem általános kultúrczéloknak szolgáló múzeummal, hanem szerény gyűjteménnyel állunk szemben, mely szűkebb körnek, egyetemi hallgatóinknak van szánva tanulmányaik megalapozása és kiegészítése czéljából, hogy a leírt tárgyak alapján a tanítandó és tanulandó anyag megismerése könnyebbé váljék: akkor nem a rendelkezésünkre álló darabok számát, hanem minőségét kell tekintenünk. Más szóval: itt nem a külszín a fontos, hanem a gyűjtemény belső értékére kell súlyt fektetnünk; azt kell megitélnünk, hogy a gyűjtemény mennyire képes az egyetemi előadások instruktiv részét elősegíteni és támogatni. Ebből a szempontból pedig gyűjteményünk, bármilyen kicsi is ezidőben, teljesen megfelel a kitűzött czélnak, mert egyetemi ifjúságunknak megadja a lehetőséget az egyiptomiak kultúr- és művészettörténetét oly anyag kapcsán tanulmányozhatni, mely az egyiptomi történet minden korszakát felöleli. Főképen az anyag

sokoldalúsága vonja magára figyelmünket; mert minden megvan itt, a mi az egyiptomiak vallására és halotti kultuszára, valamint a művészet- és kultúrtörténet fejlődésére vonatkozik. A gyűjteményben vannak: 1. koporsók, koporsórészek, múmiák, múmiamaszkok és múmiadíszek; 2. béledények; 3. síremlékek és egyéb domborművek; 4. iskolai dolgozatok; 5. szobrok; 6. halottas- és szolgaszobrocskák; 7. usebti-szobrocskák; 8. istenképek; 9. szent állatok; 10. amulettek; 11. egyéb tárgyak (mint pl. kultusztárgyak és házi eszközök); 12. papyrusokmányaink is vannak, melyek a halottak könyvének egyes töredékeit tartalmazzák. Ezenfelül vannak viaszfestékkel fára festett arczképeink, aminők a görög arczképfestészet egyetlen emlékeit képviselik, végül körülbelül 80 tárgy a görög-római korszakból, és egynéhány kopt régiség a késő-római és ókeresztény korszakból.

Hogy ezt az anyagot fontosságának megfelelően méltassam, arra törekedtem, hogy minden darabnál lehetőleg kiemeljem mindazt, a mi kultúr-, vallás- és művészettörténeti szempontból értékessé teszi. Könnyebb áttekinthetőség végett az egészet egymástól teljesen független fejezetekből álló csoportokba osztottam, melyeket, a mennyiben a könnyebb megérthetőség szempontjából kívánatosnak látszott, magyarázó előszóval láttam el.

Remélem tehát, hogy szerénytelenség nélkül állíthatom, miszerint e munkában nem csupán egyiptológiai gyűjteményünk legfontosabb tárgyainak kimerítő leírását adtam, hanem egyszersmind oly kézikönyvet adok ezzel, melynek hivatása olvasóit az egyiptomi kultúr- és művészettörténet legfontosabb problémáiba beavatni. Első sorban természetesen egyetemi ifjúságunk érdekét kellett tekintetbe venni, mely gyűjteményünk alapján a tudomány oly körébe hatolhat bele, mely a világtörténelem egyik legfontosabb korszakának kikutatásához vezet.

És ezért csupán kötelességemet teljesítem, ha e helyen *Beőthy Zsolt*-nak a tudomány nevében nyilvános köszönetet mondok azon kiváló fontosságú szolgálatért, melyet a tudománynak teljesített, a mikor sok éven át ritka szakértelemmel és tervszerűen gyűjtött egyiptomi régiségeit nagylelkűen életfogytiglan egyetemünknek rendelkezésére bocsátotta és ez által egyiptológiai intézetünk alapját lerakta. A gyűjteményt ugyanis, melyről a jelen katalogus készült, egészében és valamennyi darabjában ő szerezte össze s az maig az ő tulajdonát képezi. Alapját 1896 elején vetette meg magyar középiskolai tanárok egyiptomi tanulmányútja alkalmával, melyet Wlassics Gyula akkori közoktatási miniszter kezdeményezett és támogatott. Azóta évenkint megfordult Egyiptomban, összeköttetéseket szerzett és folytonosan gyarapította gyűjteményét. Így a nagy karnaki lelet alkalmával is Luxorban időzvén, az előkerült kincsből értékes darabok jutottak birtokába. Régiségkereskedő és gyűjtő barátai közül különösen az amerikai Blanchard részesítette állandó és becses támogatásában. Gyűjtésének szempontja elejétől kezdve határozott és didaktikai volt: kisebb, de eredeti és jellemző darabokat szerezni az egyiptomi művészet minden korából, minden technikájából, minden tipusából. E terv alapján tizennyolc év alatt került egybe a jelen kötetben ismertetett gyűjtemény.

Hálás köszönetet kell mondanom nm. *dr. Jankovich* Béla, vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter úrnak azért a nemeslelkű támogatásért, a mellyel e könyv kiadását lehetővé tette.

Ez ismertetés alkalmával arról az önfeláldozó és fáradságos tevékenységről is megemlékszem, melyet tanítványom, *Freudenberg Mária*, a tárgyak fölállításánál és lajstromozásánál kifejtett. A köszönet, melynek itt az intézet nevében kifejezést adok, melynek érdekében 1 $^1/_2$ évig ernyedetlen szor-

galommal működött, csupán csekély része elismerésemnek azért a buzgalomért, a mellyel a maga jószántából vállalt kötelességeinek eleget tett.

Őszinte hálával ki kell emelnem azt a szivességet, a mellyel *dr. Láng* Nándor, mélyen tisztelt barátom, itt egyes görög-római tárgyak leirása által közreműködött. A következő 12 tárgy magyarázatát neki köszönhetjük: B. 311, B. 314, B. 315, B. 318, B. 319, B. 321, B. 322, B, 325, B. 419, B. 421, B. 443 és B. 513. — A hat drb fára festett arczkép leirása (B. 187—B. 190, B. 514 és B. 533) *Freudenberg* Mária úrhölgy tollából származik, míg a nyolcz drb kopt szövet (B. 456—B. 458, B. 191—B. 193 és B. 516—B. 517) és a három drb szentkép (B. 194—B. 196) lajstromozását *Wilde* János úrnak köszönhetjük. E munkatársak mindegyikének a tudomány nevében hálás köszönetet mondok.

Végül még megemlítem, hogy didaktikai okoknál fogva czélszerűnek tartottam a katalógusokban követett rendes módszertől eltérőleg az anyagot úgy beosztani, hogy első helyen az illető tárgy jelentését vettem tekintetbe és a kronológiai egymásutánt csak másodsorban. Tehát az általánosan elfogadott szokással ellentétben nem osztottam az anyagot kronológiai egymásután szerint az Ó-Birodalom, Közép-Birodalom és Új-Birodalom három főcsoportjába, a melyeken belül azután az egyes típusokat ki szokták emelni, hanem az egyes darabok tárgyi különbözősége szerint az egész anyagot a föntebb említett 12 szakcsoportba osztottam; minden csoporton belül természetesen tekintetbe vettem a kronológiai egymásutánt, a mennyiben azonosnemű tárgyaknál a régibb tárgyat írtam le előbb.

Szükségesnek tartottam a szigorúan vett egyiptomi régiségek köréből különválasztani a görög és római jellegűeket, valamint mindazokat, melyek a kopt-keresztény korszakhoz

tartoznak. Ezeket, minthogy különválnak az ó-kori Egyiptom történetének keretéből, külön függelékben tárgyaltam.

Az egyes magyarázó szövegeket megelőző jelzések (B.1, B.2, stb.) azokra a számokra vonatkoznak, a melyekkel az egyes tárgyakat a katalogizálásnál elláttuk. Természetes, hogy ezt a sorrendet nem lehetett tekintetbe venni e könyv szerkesztésében. Hogy azonban a jelzési szám sorrendjét se hanyagoljuk el — mert hiszen megeshetik, hogy valamilyen tárgyhoz keressük a leírását —, egy a könyv végén található tárgymutatóban minden jelzéshez megadtuk a könyv megfelelő oldalszámát, a melyen a hozzátartozó magyarázó szöveg megtalálható. Ha pl. a B.57-es tárgy szövegét keressük, meg kell nézni, hogy a könyvnek melyik oldalszáma felel meg a táblázatban a B. 57-es jelzésnek; azt találjuk 24-ik oldalon.

Azt hiszem, hogy ezáltal megtettem mindent, a mi a könyv hasznos és könnyű kezelésére szükséges. Mindenesetre azonban kérem az olvasót, fogadja meg a bölcs Ptahotep mondását:

 *

Mahler Ede.

* Ha olyan tudóssal találkozol, ki náladnál kevesebbet tud, ne bizakodjál el az ő csekélyebb tudásával szemben.

ÁLTALÁNOS RÉSZ.

A) Egyiptom föld- és néprajzi viszonyainak és történetének rövid vázlata.

Egyiptom a Nilus alsó folyásának termékeny völgye, melynek két oldalát sivatag határolja: jobbról, vagyis keletről az arábiai hegyláncz, balról pedig a libyai sivatag.

Már történetének legősibb kezdetén két természetes részre oszlott: az északi és a déli országra, vagy a hogy a görögök módjára mondani szoktuk, *Alsó-* és *Felső-Egyiptomra.* Az egyiptomiak maguk országukat

= «*Ta-Kemt*»-nek,

fekete országnak nevezték, s így megkülönböztették a Nilus termékeny völgyét a

= «*Ta-Desert*»-től,

a vörös országtól, a hogy az arábiai sivatag vörösön csillámló fennsíkját elnevezték. Hogy az ország mai nevét honnan vette, nem tudjuk. Az bizonyos, hogy a görög «Aigyptos» szó eredetileg csak a folyamra vonatkozott; később ment át ez a szó az egész országra és lakóira, a folyam pedig a «Neilos» nevet nyerte. De a Neilos szó eredete sem világos, az egyiptomi nyelv nem ismeri ezt a nevet. Talán a sémi «Nahal = folyam» szóval van kapcsolatban. Az egyiptomiak

= «*Hapi*»-nak

nevezték folyójukat, közönségesen «*Jor-aá*» azaz «nagy folyó» néven emlegetik.

Egyiptom valamennyi városa közül a legfontosabb volt *Memphis*, a régi főváros, melyet az egyiptomiak «*Men-nofer*»-nek neveztek. A Nilus balpartján feküdt valamivel a mai Kairo fölött. Majdnem nyomtalanul eltünt, csak a pyramisok hosszú sora, a mely Abu-Roas-tól Gizeh-n, Abuszir-on, Szakkará-n, Dahsur-on és List-en át Medum-ig vonul, árulja el, hogy itt egykor nagy város volt. Itt a sivatag szélén terült el a sírokban gazdag halotti város a pyramisok hosszú sorával, melyek az istenekként tisztelt királyok örök nyugvóhelyéül szolgáltak és a melyek közé a legrégibb időben az országos méltóságoknak számos sírja csoportosult. Ezek között a legérdekesebb sírépítményeknek egyike: a Mariette felfedezte masztaba, Ty-nek, a királyi főépítőmesternek és a pyramisok elöljárójának a sírja, a ki az V. dynastia idején (tehát körülbelül 2900 évvel Kr. sz. e.) élt. Az itt ábrázolt domborművek élethíven tükrözik vissza a régi egyiptomiak életét, és kétségtelenül az egyiptomi művészetnek legjobb termékei közé tartoznak.

Felső-Egyiptom városai közül különösen Théba vált ki; az ország fővárosa volt, épen abban az időben, a mikor Egyiptom világhatalom volt és legnagyobb virágzása a XII. dynastia (a Kr. e. XX. és XIX. évszázad) idejére esik, a mikor Egyiptom történetének tetőpontját érte el. Ezen politikai hatalmi helyzet a város építészeti műveiben is kifejezésre jutott. Ezen épületek nagyszerűség dolgában mindent felülmulnak, a mit az ó-kor és az új-kor fővárosai építettek. Romjaik Egyiptom valamennyi csodája közül a legcsodálatosabbak. Itt állott Amon isten főtemploma, azon óriási szentély, melynek romhalmaza Karnak falu mellett több mint egy kilométer hosszú, és a melyet a Nilus völgyében reánk maradt összes építmények között a legelső hely illet meg. Kivált az elől fekvő oszlopcsarnok oly nagyszerű építészeti alkotás, a milyenhez hasonló azóta sem készült. Építésének története két évezrednyi időszakot foglal magában: a XI. és XII. dynastia uralkodóitól kezdve egészen a Ptolemaeusok idejéig folyton építettek, változtattak és hozzáépítettek; mindenki versenyzett, hogy része lehessen abban

a dicsőségben, hogy hozzájárul a nemzeti szentély szépítéséhez és újjáalakításához. Egyiptom története Théba székvárossá emelésétől kezdve ezen templomhoz fűződik.

Nagy kiterjedésű területet foglalt el a thébai halotti város is, a mely északnyugati részében a libyai hegyláncz («Biban el Moluk» nevű) völgyében a királyok sírjait is magában foglalta.

*

Az ókori Egyiptom lakói *földműveléssel* foglalkoztak; az ország gazdasága, jóléte a földművelésen és állattenyésztésen alapult. De *nagy súlyt vetettek az iparra és kereskedelemre* is. A reánk maradt emlékek mindenütt fejlett iparra és technikára vallanak. Sok ipari találmány rájuk vezethető vissza, pl. az *üveggyártás* és a *fayence-készítés.* Már korán értettek a *kőfaragáshoz.* Ipari foglalkozásaik körébe tartozott a *téglaégetés, kosár-* és *gyékényfonás,* a *vászonszövés* és *fazekasság* is. Fő kereskedelmi czikkeik voltak a *gabona* és *tömjén,* még pedig a gabona mint kiviteli termény Ázsia felé, a tömjén pedig mint behozatali czikk Punt országából, Dél-Arábiából. A *kézmívesség* is nagyon el volt terjedve Egyiptomban, és fontos szerepe volt a *hajóépítésnek.*

Az egyiptomiak vidám, derült kedélyüek voltak és az élet örömeit szívvel-lélekkel tudták élvezni; de azért jámborok és istenfélők is voltak. *Nagy gondot fordítottak gyermekeik nevelésére és tanítására:* ebben ismerték fel nemzeti életök előmozdításának egyetlen eszközét. Erényt, könyörületességet és igazságosságot csepegtettek az ifjúság lelkébe, *tanításuknak főczélja a jó modor és az istenfélelem volt.* «Az istenekhez fohászkodni, a holtakat tisztelni, az éhezőknek kenyeret, a szomjazóknak vizet, a mezítelennek ruhát adni», ez volt az egyiptomiaknak legnagyobb és legszentebb kötelessége.

*

Viseletük igen egyszerű volt. Bőr- vagy gyapjúkötény, övvel a lágyék köré fogva, volt a férfi összes ruházata. Csak az előkelőbbek viseltek kötény helyett tökéletes lágyéktakarót,

a nemeseknek pedig ezenkívűl még oroszlán- vagy párduczbőr is volt a csípőjük körül. Hajukat és szakállukat leborotválták s saját hajuk helyett parókát viseltek, mely rendesen apró-fürtű volt; csakis nagyméltóságú férfiak és a király viseltek mesterséges szakállt állukon.

Az asszonyok hosszú, szorosan a testhez simuló inget viseltek; de ez sem takarta az egész testet, hanem a mell alatt kezdődve a bokáig ért, úgyhogy a mell fedetlen maradt és az egész ruhát két vállszalag tartotta egybe.

A gyermekek egészen mezítelenül jártak.

*

Nyelvi tekintetben az egyiptomiak közel rokonok Afrika északi partjainak lakóival és szoros rokonsági kötelék fűzi össze az egyiptomi nyelvet sémi testvéreivel, úgyhogy az egyiptomiak és Észak-Afrika őslakói a sémitákkal valaha régen teljes nyelvegységet alkottak. Különösen feltűnik ezen rokonság az egyiptomi nyelv legrégibb reánk maradt formáiban, a pyramis-korszak nyelvében.

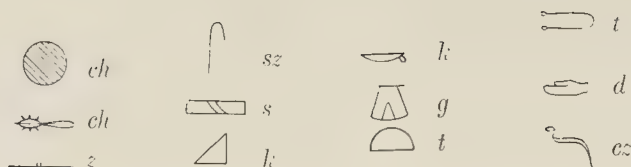
Az egyiptomi nyelv az idők folyamán különféle alakulásokon ment keresztül; legifjabb hajtása a kopt nyelv, időszámításunk első századaiban a Nilus lakóinak valósággal beszélt nyelve. Ma az egyiptomi nyelv minden alakjában kihalt nyelv. A mi belőle reánk maradt, az tulajdonképen csak írott nyelv, melyben az egyes szavak mássalhangzóknak bizonyos összegéből alakulnak ki, míg a magánhangzók a sémi írott nyelvek mintájára általában hiányzanak. Hogy azonban mindennek daczára képes volt a tudomány ezen nyelv épületét újból felépíteni, az főleg azon körülménynek köszönhető, hogy a kopt nyelv legalább az egyiptomi keresztények liturgiájában fenntartotta magát.

*

Az egyiptomiak *írása* képíráson alapszik. Egyiptomban épúgy, mint az emberiség egyéb csomópontján, tárgyak rajzolásával kezdték és képpel igyekeztek az ábrázolandó fogalmat érzékíteni. Az idők folyamán a lerajzolt képpel nem csupán

az avval kapcsolatos konkrét fogalmak ábrázolására törekedtek, hanem bizonyos elvont fogalmakéra is, melyek a külvilág tárgyaival valamelyes kapcsolatba hozhatók; ezeknek rajzolt képével iparkodtak érzékelhető módon ábrázolni. Igy pl. az emberi fej képével nemcsak ezt a konkrét fogalmat ábrázolták, hanem a kezdetnek, az elsőnek fogalmát is, körülbelül a mai nyelvhasználat analógiájára pl. állam*fő*, *fő*vezér, hét*fő*, kút*fő*, stb. A különlegest az általános kifejezésére használták fel; pl. az ember, ki kezét szájához emeli írásbeli kifejezője volt mindannak, a mi a szájjal történik; az ég felé tárt karok a «magas» fogalmát ábrázolták stb. Majd tovább mentek egy lépéssel, a mennyiben a lerajzolt képpel nem az ábrázolt konkrét tárgyat vagy a vele kapcsolatba hozható elvont fogalmat akarták megjelölni, hanem az ábrázolt tárgy *hangértékét*, hangzását. Igy pl. az arcz képe egyipt. «*her*» nem csupán arczot jelentett, hanem a «her» szótag irásbeli kifejezésére is szolgált, valahányszor az egy szóban előfordult, tekintet nélkül eredeti értelmére, mely arczot jelent. De e fejlődési folyamat még oly időben történt, mely mindennemű történeti hagyománynak messze mögötte van. Mert az egyiptomi írás alapelve, már azokon a feliratokon is, melyek az egyiptomi történelem legkorábbi termékei, azon a tapasztalati tényen alapszik, hogy minden emberi beszéd bizonyos számú hangok összetétele. De az egyes hangokat is képekkel jelölik, pl. a bagoly képe *m*-et, a szájé *r*-t, az emberi lábé *b*-t jelent stb. Valószínű, hogy a jelek kiválasztása akrophonikus úton történt; pl. *m* a «mulat» = bagoly-tól, *r* a «ro» = szájtól, stb. Igy jött létre egy 24 mássalhangzóból álló abc, mely a következő:

á	*w (u)*	*f*	*r*
á	*b*	*m*	*h*
á	*p*	*n*	*ḥ*

Az egyiptomi írás azonban nem tiszta betűírás; a szigorú conservativ szellem, mely az ó-kor történetének czélt és irányt adott, az írás fejlődését is meghatározta, s így továbbra is fennmaradtak a szótag- és a szójegyek, a melyek számottevő részét teszik az írásrendszeröknek.

A hieroglif írásjelek mellett, melyek diszítés czéljából lettek a kőbe vájva, kifejlődött a köznapi használatra szánt kurziv írás, melyet *hieratikus* írásnak nevezünk. Ugyanazon a rendszeren alapul, mint a hieroglif-írás, csakhogy az egyes írásjegyek már nem eredeti, határozott alakjukban jelennek meg, mert a hieratikus írás egy a mindennapi élet szükségleteire berendezett gyorsírás, melyben az írásjegyként szereplő képeket csak halavány körvonalaikban rajzolják.

Később (a Kr. e. VIII. század közepén) még egy más, a mindennapi élet szükségleteit szolgáló gyorsírás jött létre, és ez a *demótikus* vagy népies írása az egyiptomiaknak. Rövidítések és ligaturák útján keletkezett a hieratikus írásból.

A Kr. e. II. században már görög betűkkel kezdték írni az egyiptomi szövegeket.

Nagyon sok ideig tartott, míg a tudomány az egyiptomi írás titkát felfedte. Már a XVII. század első felében megkísérlették ugyan néhányan az ó-egyiptomi emlékfeliratok megfejtését, de biztos alap hiányában egyetlenegy hieroglif-jelet sem tudtak helyesen meghatározni. Csak Bonaparte Napoleonnak egyiptomi expedicziója révén nyílik meg egy új korszak; a Bouchard, franczia mérnök által 1799-ben Rosette mellett talált kőemlék három nyelű felirata mozdította elő a hieroglifák megfejtését. E felirat szövege hieroglif, demótikus és görög írást tartalmaz. Természetesen a görög szöveg nyújtotta e felirat megfejtésének kiinduló pontját; az volt azon ismert elem, melyből a két ismeretlen meghatározását megkísérel-

hették. De csak ifjabb François Champollionnak sikerült 1825-ben az írásszerkezet és különösen a királynevek élesebb megfigyelésével e királynevek íráselemeiből kiindulva a hieroglifírás ábécé-jét megszerkeszteni.

*

A birodalom élén az istenhez hasonló = *per-aá* (nagy ház) *phárâó* állott, a kinek büszke czíme: «Felső- és Alsó-Egyiptom királya, a ki mindig és örökké életet ad, mint atyja Rá, naponkint». Az egyiptomiak szemében a király tehát bizonyos tekintetben isten volt és mint ilyent, Rá egyenes leszármazottjának tekintették. A nép azért «*Hórusz*»-nak, vagy «*a jó isten*»-nek is nevezte, néha «*felség*»-nek. A királyi hatalom jelvényei: 1. A *korona*, tulajdonképen kettős korona, mely Felső-Egyiptom fehér és Alsó-Egyiptom vörös koronájából állott; 2. az *uraeus-kigyó*, a mely a király homlokát ékesítette, mintegy annak a jeléül, hogy a király bármikor kész ellenségeit megsemmisíteni; 3. a *kampós bot*; 4. az *ostor* és 5. a «*khopes*» nevű sarlóalakú kard.

Mi sem történhetett az országban a király beleegyezése nélkül. A királyi kamara volt az egész állam középpontja, a hová valamennyi főtisztviselő jelentéseit intézte. Minden ügyben a király döntött, ha előzetesen tanácskozott is a környezetében levő kipróbált szolgáival. A fáráó volt a «Szemen haapú», vagyis a törvények fönntartója és mint ilyen, Thoth istenhez, a földön az igazság és igazságosság isteni képviselőjéhez volt hasonlatos.

Az igazságszolgáltatás szervezete általában jó volt. Máát istennő, az igazság istennője, volt a bírák védője és minden magasabbrangú bíró az ő papja. A törvénykezés szóbeli volt.

*

Az első dynastia első királya *Mena* volt. Neki sikerült egyesíteni azt a két országot, a mely évszázadokon keresztül önálló államképen élt egymás mellett, s egymással nem ritkán meg is hasonlott, s véres harczokat is vívott. Őt tartották

Memphis megalapítójának; székhelye azonban Felső-Egyiptomban volt; itt (Negade mellett) találták meg oszlopokkal díszes sírhelyét is. Csak a III. dynastiából származó uralkodók helyezték át királyi udvarukat Memphisbe. Ebből a dynastiából való volt *Czózer* is, az első pyramis-sír építtetője.

A IV. dynastia idejében: *Khufu*, *Khafra* és *Menkaura* építették a három nagy gízei pyramist.

Az V. dynastia alatt Egyiptom hatalmának tetőpontját érte el. A művészet és az irodalom is, a mely már a IV. dynastiából való királyok alatt virágozni kezdett, most jutott el fejlődésének tetőpontjára. *Assza* uralkodása alatt írta *Ptahhotep* a bölcseségről szóló művét és ezen dynastia utolsó sarjának, *Unasz* királynak a sírjában bukkantak rá a halottak kultuszáról szóló könyv első terjedelmes leírására.

A VI. dynastiából származott királyok uralkodása alatt kezd mindinkább aláhanyatlani a királyi hatalom a birodalom belsejében s kezd az önállóság a kerületek fejedelmeinek javára csökkenni. Kifelé terjed a birodalom befolyása a szomszéd népekre. Palaestina lakói ellen több győzedelmes hadjáratot indítottak. Mígnem *Meríra-Pepi* király halála után, a kinek neve fényesen tündöklik ki az őshajdan történelmének homályából, nagyobb rázkódtatások következtek, melyek az államszervezet épületét megingatták. És mihelyt a VI. dynastia eltünt a történelem színpadáról, az egyiptomi birodalom egységesítésének is hosszabb időre vége szakadt. Az állam egy csomó apróbb fejedelemségre foszlott szét s ezek állandóan harczban állottak egymással. Ezek közül különösen kettő veendő figyelembe: a deltában fekvő Herakleopolis és a délen fekvő Théba, mely a régi birodalomban teljesen alárendelt szerepet játszott, most azonban igen hatalmas fejedelmi nemzetségre tett szert s uralkodóinak lassanként sikerült a fejedelmi ház uralmát kiterjeszteni s végre az egész Felső-Egyiptomot az ő hatalmuk alá hajtani. Ez a fejedelmi nemzetség azt tűzte maga elé czélul, hogy megmentse a nemzeti becsületet a birodalmi egység újból való helyreállítása által. A fejedelmek valóban kezükbe is kerítették az északi rész felett való uralmat és felvették ezt a czímet: «Felső- és Alsó-Egyiptom királya». Igy

állott elő a *XI. dynastia*, a mely még nem volt képes a lázadások teljes elnyomására. A belső béke csak a *XII. dynastiával* állott be, a mely csaknem 200 évig (Kr. e. 1995—1800-ig) uralkodott s ezalatt Egyiptom a nyugalom és jólét napjait élvezte.

Ennek a dynastiának a megalapítója *I. Amenemhat*. Méltán nevezhetjük őt az egyiptomi birodalom reorganisatorának. Az ő kormányzói bölcsesége által lényegesen emelkedett a királyi tekintély. E mellett hódolt a művészetnek is: I. Amenemhat a thébai Ámon-templom megalapítója.

Fia, *I. Uzertézen*, a nagy heliopolisi obelisk felállíttatója.

Egyik legnagyobb jelentőségű királya volt a történelemnek *III. Uzertézen*. Ez főként Núbiára irányozta figyelmét. Végre el is érte azt, hogy egész Núbiát Egyiptom fennhatósága alá hajtotta. Az ország hatalmának kifelé való terjedésével karöltve haladt a művészet és az irodalom virágzása is. A mathematika tudománya az egyiptomiaknál sohasem állott magasabb fokon, mint akkor, s az astronomia is nyomokat hagyott ezen időből.

III. Amenemhat-nek a nevéhez fűződik a *Fajum* előállítása és a hawarai nagyszerű templom felépítése, a melynek híre mint a világ csodája maradt fenn «*Labyrinthus*» név alatt. Különös gonddal figyelte meg III. Amenemhat a Nilus áradásának évenként visszatérő magasságát, s ezt az eljárást az utána következők is hosszú időn keresztül folytatták s végre beállott annak a lehetősége, hogy a Nilus magasságát az Elefantine mellett felállított Nilusmérő által megfigyelhették.

A XIII. dynastia idejében az egyiptomi birodalom még rendületlenül állott. Ez a hatalom azonban mindinkább gyengült, nyilván mindig rendetlenebbé lett a trónváltozás s úgy látszik, hogy az állami rend a legnagyobb mértékben megzavarodott s ezzel együtt az ország jóléte is aláhanyatlott. A belső bonyodalmak mindinkább szaporodtak, végre is beállott a nagy katasztrófa, a *hyksos-betörés* és ez a birodalom teljes felbomlására vezetett.

A hyksosok sémi eredetű elemek, kik részint a syriai sivatagokon, részint az Eufrátesz jobbpartján voltak otthonosak vagy pedig mint nomád népek bizonytalan helyen és módon

tengették életüket, most azután, felhasználva azokat a belső zavarokat, a melyek Egyiptomot emésztették, az országra rontottak. Sehol sem találtak hevesebb ellenállásra s így hatalmukba került egész Alsó-Egyiptom, a melynek fővédelmezési pontjául a Tánisz közelében fekvő Auariszt választották ki. Thébában azonban nemzeti fejedelmek uralkodtak és mint «Felső-Egyiptom királyai» megoltalmazták függetlenségüket. A hyksosok Egyiptom felett való uralma körülbelül 150 évig tartott; de ez is elég hosszú idő volt arra, hogy az idegen uralom nyomasztó súlyát megérezzék és megérlelődjék az a kívánság, hogy az idegen jármot rázzák le nyakukról. Felső-Egyiptom királyai egyikének, Rászekenen-nek sikerült a hyksosokat visszaszorítani a keleti Nilusdeltába és habár maga Rászekenen elesett is a csatában, az ellenség túlhatalma már meg volt törve és az utána következő Kamózisznak már nem volt nehéz az ellenséget rákényszeríteni arra, hogy csak a jól megerősített Auariszra szorítkozzék. 1575-ben *Amozisz* került Théba trónjára s ennek végre sikerült a hyksos-uralmat teljesen megszüntetni.

Ezzel elérkeztünk az egyiptomi történet egyik legnevezetesebb fordulópontjához, a XVIII. dynastiához, a mely épen Amozisz-szal veszi kezdetét. E dynastia leghíresebb királya volt *III. Thutmozisz.* Húsz év alatt mintegy 30 háborút viselt, és a mi egy elődjének sem sikerült, azt ő véghezvitte: meghódította Syriát, s még Assyria és Babylonia is hűbérei voltak. Uralkodásának 50-ik évében a núbiaiak ellen fordult és olyan rendet csinált közöttük, hogy ezen időtől kezdve ez az ország virágzó egyiptomi tartomány lett. Természetes, hogy az istenekről sem feledkezett meg, a kik olyan sokszor állottak mellé segítségül. Igen nagy azon templomok száma, a melyeket hálája jeléül emeltetett az isteneknek. Alig van nagyobb egyiptomi város, a melyben az ő templomépítői tevékenységének nyomaira ne akadhatnánk.

Említésreméltó *III. Amenhotep* is, a ki mint vadász és harczos egyaránt híres volt. Aethiopia területét szemelte ki harcztérül, s itt aratott olyan győzelmet és dicsőséget, a milyent az egyiptomi történelemben szereplő királyok közül

kevés tudott kivívni. E mellett az isteneknek is nagy tisztelője volt, különösen Ámonnak. A karnaki templomot, a melyet új terv szerint kibővíttetett, sphinxsor által kötötte össze a lukszori Ámon-templommal. Élénk levelezésben állott Babylonia királyával és Dusrattával, Mitani ország királyával.

Fia, *IV. Amenhotep* nem volt katona, de ősei hatalmát és tekintélyét teljes mértékben örökölte, úgy, hogy nem nagy erőfeszítésbe került neki a reformok egész oly sorozatát behozni, mely az állami, társadalmi és a vallásos élet gyökeres átalakulására vezetett Egyiptomban. Ő a solaris monotheismus egy nemét hozta be, s Ámon, Osiris és a többi istenek papjait hivatalukból elmozdította és minden törekvését arra irányította, hogy a régi vallásnak még az emlékezetét is kitörülje. Ezért elhagyta a polytheistikus Thébát és új székhelyet alapított magának, a mostani Tell-el-Amarna helyén, s *Khu-n-áten*-nek nevezte el magát, azaz: «a napkorong fényé-»nek.

Alighogy meghalt IV. Amenhotep, tüstént kitört az elégületlenség az általa meghonosított új rendszer ellen. A régi hitnek a követői, élükön a thébai Ámon papjaival azt követelték, hogy ismét állítsák vissza a régi istenek tiszteletét, újból nyissák ki a templomokat a nép számára és a lefoglalt javakat adják vissza. És a mikor nemsokára *Horemhib* nyerte el a királyi méltóságot, Khunáten rendszere lassanként gyökerestül kiveszett s az ősi orthodox polytheismus ismét mindenütt helyreállott.

Horemhib halálával a XVIII. dynastia uralkodásának is végeszakadt. Egyiptom kettős koronája új királyi nemzetségre szállott, a melynek első uralkodója *I. Ramszesz* volt. A történelem tanusága szerint jelentéktelen szerepet játszott. Annál bővebben beszélnek az emlékek tudósításai utódjáról, *I. Széti*-ről. Ez mindjárt uralkodása elején háborút indított Palaestina és Phoenicia ellen, hogy a folyvást hatalmasabbá váló hethiták előnyomulását megakadályozza. A libyaiak ellen is sikerrel harczolt. De ezen háborúinál fontosabbak nagykiterjedésű építkezései. Ott van mindenekelőtt az a csodálatos nagy terem a karnaki templomban, a melynek 134 bámulatos magas oszlopa és roppant terjedelme még ma is általános csodálkozást kelt.

Elsőrendű mestermű az az Osiris-templom is, a mely az abidoszi pusztaságban van.

Széti után fia, *II. Ramszesz* lépett trónra. 67 évig (Kr. e. 1347—1280) uralkodott s a feliratok «*Amakhtu*», azaz «győző» névvel szokták őt megtisztelni. Mindenekelőtt Palaestinába vonult és miután ezt a birodalom részére biztosította, megszállta Phoeniciát. Uralkodásának ötödik évében volt a véres kádesi csata, a melyből végre Ramszesz került ki győzedelmesen. A fáráó személyes vitézségét egyiptomi époszban énekelték meg, a melyet szerzője után «*Pentaur hősköltemény*é»-nek szoktunk nevezni. E költemény az egyiptomi irodalom valóságos gyöngye, több helyen van megörökítve: a karnaki templomban, a lukszori templom pylonján, úgyszintén az abuszimbeli templom feliratai között.

Ámon isteni ereje II. Ramszesz lelkébe csodákat művelő bátorságot önt. A király minden oldalról ellenségekkel körül véve, a legnagyobb veszélyben forog. Midőn saját életét fenyegetve látta, Ámon istenhez könyörgött:

«Hozzád fohászkodom, Atyám! Ismeretlen népek seregének közepette vagyok és egyedül vagyok Előtted. Senki sincs velem.

Ijjászaim és lovasaim elhagytak, midőn szólítám őket. Egyikök sem hallgatott reám, midőn segítségül hívtam őket. De több nekem Ámon, mint ijjászok milliárdjai, lovasok milliói, ifjú hősök myriádjai, bár együtt volnának is valamennyien. Az emberek ármánya semmire sem megy; Ámon le fogja győzni: Ó Rá! Nem követtem-e szájad parancsát és nem voltak-e tanácsaid az én vezéreim? Nem magasztaltalak-e Téged a föld végéig?»

Ámon meghallgatja őt és kegyelmében s segítségében részesíti. Sikerül is neki fenyegetett és majdnem tarthatatlan helyzetéből szabadulni és hősiesen legyőzni ellenségeit.

De még a fáráó ezen győzedelme sem törte le a hethitákat teljesen. Uralkodásának 21. évében Ramszesz véd- és daczszövetséget kötött a hethiták királyával, a melylyel végre is létrejött a béke és barátság a kor két leghatalmasabb népe között.

Követőjének, *Merneptah*-nak idejéből dicsőítik az emlékek a nagy prozopiszi csatát, a melyben a libyaiak betörését

megakadályozták. Halála után belső zavarok kora következett Egyiptomra, olyan kor, a mikor társ- és ellenkirályok uralkodtak, s ezen állapotoknak csak *III. Ramszesz* trónralépése vetett véget.

Neki sikerült a birodalom tekintélyét ismét visszaszerezni. Uralkodásának VIII. évében, az amoritákkal egyetértve, különböző népek támadták meg Egyiptomot tengeren és szárazon, de ezeket mind visszaverték. Egyiptom határán, a magdoli erősség mellett várta a fáráó hajóhada és szárazföldi hadserege az ellenség támadását. És a mikor az ellenséges hajóhad megkisérlette a bemenetelt az egyik keleti Nilus-torkolatba, az egyiptomiak meglepték, s partra szorították, a hol a szárazföldi haderő nyílzápora fogadta őket. *Ez az első történelmileg megállapítható nagy tengeri csata az ó-korban.*

Ezután béke és nyugalom napjai következtek, a mely idő alatt nagyszerű építmények keletkeztek, egyebek között a *medinet-habui* templom is.

De III. Ramszesz halála után ismét hanyatlásnak indult a birodalom. Az egyiptomi katonaság magvát idegen zsoldosok alkották s a birodalom nemzedékről nemzedékre mind jobban sülyedt. A birodalom nagyhatalmi állásának vége lett és az idegen népek befolyása — különösen a libyaiaké — oly nagy volt, hogy a nagyobb méltóságú állások mind az ő kezükre kerültek. Egyik közülük, *Sesonk,* már oly tekintélyes állást foglalt el, hogy egyiptomi herczegnőt vehetett feleségül, fia *Namret* pedig az egész libyai katonaság főhadvezére lett. Ez a méltóság átszállott azután Namret fiára, *Sesonk*-ra is, a kinek hatalma folytonosan növekedett, úgy hogy utoljára az lett egyedüli vágya, hogy a koronát is elnyerje. Ez a bibliai Sisak, a kinél a Salamon elől menekülő Jerobeam menedéket talált.

Az utána következő királyok azonban nem voltak egyebek árnyék-királyoknál, a kik sem a birodalom hanyatlását feltartóztatni, sem pedig az aethiopiaiak részéről fenyegető veszedelmet elhárítani nem voltak képesek. Kr. e. 704-ben *Taharka* aethiopiai király Egyiptomot a maga fennhatósága alá vette, és 689-ben hivatalosan is elismerték az ország urának. De

Taharka nem elégedett meg ezzel az eredménynyel, hanem még Ázsiára is ki akarta terjeszteni hatalmát. Igy volt ez Kr. e. 673-ban. De két évvel később (671-ben) az asszir sereg nyomult Egyiptom ellen, bevette Memphis-t és Thébának is meg kellett adnia magát. Taharka kénytelen volt visszahúzódni Aethiopiába s az egyes egyiptomi kerületeknek Asszarhaddon, asszir király, jelölt ki 22 királyt, maga pedig «az egyiptomi királyok királya» czímet vette fel.

Taharka nehezen tudta elszenvedni Egyiptom elvesztését, de hiábavaló volt minden arra irányuló törekvése, hogy az asszirokat kiűzze az országból. Utódja is arra törekedett, hogy Egyiptomot ismét visszaszerezze. Felső-Egyiptom már a kezében is volt, sőt Memphis-t és Heliopolis-t is birtokába vette már, a mikor elpártolt tőle a szerencse; az asszirok legyőzték és helyzetét belátva, arra a meggyőződésre jutott, hogy lehetetlen tovább tartania magát. Odahagyta tehát Egyiptomot és visszafordult hazájába. Ezzel végeszakadt (663-ban) az aethiopiaiak Egyiptom felett való uralmának.

De az asszirok uralma sem volt sokáig tartó. Az egyiptomi fejedelmek, a kik között a szaiszi *Pszametik* volt a leghatalmasabb, az asszir hatalmat is lerázni törekedtek magukról. Erre csakhamar kínálkozott is nekik alkalom. Mikor az asszirok királyát, Assurbanipalt teljesen lefoglalta az Elam elleni háború, ez az időpont látszott alkalmasnak a szaiszi Pszametik előtt arra, hogy a libyaiak támogatásával felszabadítsa és újra egyesítse hazáját. A Kr. e. 645-ik évben mindkét czélt elérte: az ellenséges őrséget elűzték, a kis fejedelemségek uralmának véget vetettek s így végre ismét visszanyerte Egyiptom szabadságát és egységét.

A szaiták uralkodása alatt újra virágkorát élte az ország; ezt a kort méltán nevezhetjük egyiptomi renaissancenak. Memphis lett ismét az ország központja s Szaisz az uralkodó-dynastia (a Manetho-féle XXVI. dynastia) székhelye. A szaiták politikája is teljesen elütő volt a korábbi fáráókétól. Szerették a külfölddel való érintkezést, különösen a görögökkel való összeköttetést keresték s ezáltal a kereskedelmet rendkívüli módon emelték.

A szaiták korszaka 120 évig (Kr. e. 645—525-ig) tartott; *525-ben Egyiptom perzsa provincziává lett.* Ez az idegen uralom majdnem 200 évig tartott. *332-ben Egyiptom a maczedóniaiak királyának, Nagy Sándornak a hatalma alá került.* Ez alapította új birodalmi fővárosul Alexandriát, a melyet az egyiptomi és a görög világhatalom összekötő kapcsául szánt s a mely egy pár deczennium után valóban a hellenista Keletnek az élén tündöklött.

Nagy Sándor halála után egyik hadvezére, *Ptolemaeus*, az egyiptomi uralmat magához ragadta; előbb csak mint Szatrap, később azonban már mint megkoronázott király uralkodott. Vele kezdődik a Ptolemaeusok híres korszaka, az egyiptomi történet egyik legnevezetesebb fejezete, a melyben Egyiptom az akkori világ leghatalmasabb birodalma volt és a melyben újra virágkorát élte az ország. Alexandria most a görög műveltség középpontja. A görög szellem mindenütt érvényre jutott. Az első Ptolemaeusok alatt ez a hatás főleg csak a közigazgatás szervezetében nyilvánult, lassanként azonban a nép életébe is átmegy; az egyiptomi nyelv és írás a népnél lassan feledésbe merül és a legfontosabb rendeletekben a királyok kényszerítve voltak a szent nyelv és írás mellett a demotikus és a görög nyelvet is használatba venni. (Igy volt ez a kanopusi dekrétumban, mely I. Ptol. Euergetes király IX. évéből való, vagyis Kr. e. 238-ból; így van ez a rosettei kőemlék feliratában Ptol. Epiphanes idejéből vagyis Kr. e. 196-ból, stb.)

Kr. e. 30-ban az ország a rómaiak hatalma alá kerül; így marad ez Kr. u. 395-ig, a mikor Egyiptom a római birodalom kettébomlása alkalmából a keletrómai birodalomnak jut, míg végre Kr. u. 641-ben az arabok uralmának korszaka következik.

B) Chronologiai áttekintés.

Az egyiptomiak több ezer évre terjedő kultúrtörténetét könnyebb áttekintés czéljából a Manetho-féle dynastiákba való chronologiai beosztás fenntartása mellett a következő főcsoportokra osztjuk:

1. *A praedynastikus korszak*, a mely Egyiptom ősrégi, még Mena előtti történetét foglalja magában.

2. *Az ó-birodalom* az első tíz dynastiának korszaka, Menától (körülbelül 3500 Kr. e.) Théba hegemóniájáig (Kr. e. körülbelül 2160).

3. *A közép-birodalom* a XI., XII. és XIII. dynastia történetének korszaka (Kr. e. 2160—1765).

4. *A hyksosok uralma* (Kr. e. 1765—1575).

5. *Az új-birodalom*, mely a XVIII. dynastiától bezárólag a XXV. dynastiáig terjedő időtartam történetét foglalja magában (Kr. e. 1575—663). Ide tartozik: *a)* a *Thutmoszídák korszaka* (vagyis a XVIII. dynastia, Kr. e. 1575—1358); *b)* a *Ramesszídák korszaka*, mely a XIX. és XX. dynastia idejére terjed (Kr. e. 1358— körülbelül 1100); *c)* a *tanitikus-amonitikus uralom*, vagyis a XXI. dynastia (Kr. e. körülbelül 1100—950); *d)* a *libyai korszak*, ez a XXII., XXIII. és XXIV. dynastia korszaka (Kr. e. 950—712); *e)* az *aethiópiaiak uralma*, vagyis a XXV. dynastia (Kr. e. 712—663).

6. A *későbbi korszak*, mely a XXVI. dynastiától Nagy Sándor, maczedon király uralmáig terjed (Kr. e. 663—332). Ide tartozik: *a)* a *Szaiták korszaka*, vagyis a XXVI. dynastia (Kr. e. 663—525); *b)* a *perzsák uralma* (Kr. e. 525—332).

7. A *görög-római korszak* (Kr. e. 332-től Kr. u. 641). Ide tartozik: *a)* a *Ptolemaeusok korszaka* (Kr. e. 323—30); *b)* a *rómaiak uralma* (Kr. e. 30-tól Kr. u. 395); *c)* a *későbbi római* (byzantinikus) *korszak* (Kr. u. 395—641).

8. Az *arabok korszaka* Kr. u. 641 óta.

C) Egyiptom királyainak lajstroma.

I. Dynastia.

(Kr. e. 3500—3350.)

Mena	Ata	Hu
Teta	Szemti	Kebeh
Atet	Merbápen	

II. Dynastia.

(Kr. e. 3350—3250.)

Beczán v. Núterbaiu
Kakau
Baennúter
Ucznasz
Szenda

III. Dynastia.

(Kr. e. 3250—3100.)

Czaczai
Nebkára
Czózer
Teta
Szeczesz
Nóferkára
Szenóferu

IV. Dynastia.

(Kr. e. 3100—2950.)

Khufu (Kheopsz)
Dedefra
Khafra (Khephren)
Menkaura (Mykerínosz)
Sepszeszkaf

V. Dynastia.

(Kr. e. 2950—2800.)

Uzerkaf
Szahúra
Nóferárkara
Ranúzer
Menkauhor
Dedkara
Únasz

VI. Dynastia.

(Kr. e. 2800—2650.)

Teta
Úzerkara
I. Pepi
I. Merenra
II. Pepi
II. Merenra

VII—X. Dynastia.

(Kr. e. 2650—2160.)

XI. Dynastia.

(Kr. e. 2160—1995.)

I. Antef	I. Mentuhotep	V. Mentuhotep
II. Antef	II. Mentuhotep	VI. Mentuhotep
III. Antef	III. Mentuhotep	VII. Mentuhotep
	IV. Mentuhotep	

XII. Dynastia.

(Kr. e. 1995—1801.)

I. Amenemhat	1995—1965	III. Uzertézen	1882—1856
I. Uzertézen	1975—1930	III. Amenemhat	1865—1814
II. Amenemhat	1933—1895	IV. Amenemhat	1814—1805
II. Uzertézen	1901—1882	Szebeknofrura	1805—1801

XIII—XVII. Dynastia.

(Kr. e. 1800—1575.)

XVIII. Dynastia.

(Kr. e. 1575—1358.)

Amozisz	1575—1553	IV. Amenhotep (Khunáten)	1403—1391
I. Amenhotep	1553—1503	Szakara	1391—1387
I. Thutmozisz		Ai	1387—1379
II. Thutmozisz		Thut-ankh-amon	
III. Thutmozisz	1503—1449	Szera-Teti	
II. Amenhotep	1449—1446	Horemhib	1379—1358
IV. Thutmozisz	1446—1439		
III. Amenhotep	1439—1403		

XIX. Dynastia.

(Kr. e. 1358—1240.)

I. Ramszesz	1358—1356	Merneptah	1280—1240
I. Széti.	1356—1347	Amenmeszesz	
II. Ramszesz	1347—1280	Sza-Ptah	
		II. Széti	
		Arzu	
		Szétnekht	

XX. Dynastia.

(Kr. e. 1240—1100.)

III. Ramszesz	1240—1208	VII. Ramszesz	1190—1100
IV. Ramszesz	1208—1202	VIII. Ramszesz	
V. Ramszesz	1202—1199	IX. Ramszesz	
VI. Ramszesz	1199—1190	X. Ramszesz	
		XI. Ramszesz	
		XII. Ramszesz	

XXI. Dynastia.

(Kr. e. 1100—950.)

Tániszban	Neszbanebded	Thébában	Herhor
	I. Paszebkhan		Piankhi
	Amenemapt		I. Pineczem
	Sza-Amon		Menkheper-Ra
	II. Paszebkhan		II. Pineczem

XXII. Dynastia.

(Kr. e. 950—745.)

I. Sesonk	II. Ozorkon	III. Sesonk
I. Ozorkon	II. Sesonk	Pamai
I. Thakelat	II. Thakelat	IV. Sesonk

XXIII. Dynastia.

(Kr. e. 745—720.)

Pedábast	III. Ozorkon	III. Thakelat

XXIV. Dynastia.

(Kr. e. 720—712.)

Bokenranef	Tafnekht

XXV. Dynastia.

(Kr. e. 712—663.)

Sabaka 712—700	Sabataka 700—689	Taharka 689—663

XXVI. Dinastia.

(Kr. e. 663—525.)

I. Pszamtik	663—609	Uah-ab-Ra (Hophra)	588—569
Neko	609—593	II. Amozisz	569—525
II. Pszamtik	593—588	III. Pszamtik	525

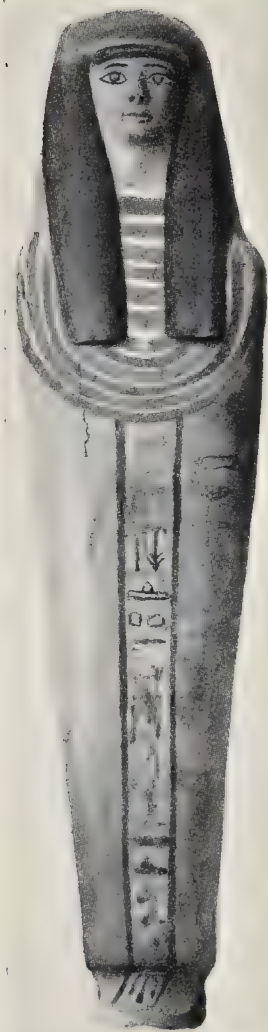
I.

KOPORSÓK, KOPORSÓRÉSZEK, MÚMIÁK, MÚMIAMASZKOK ÉS MÚMIADÍSZEK.

Az ókor egy népénél sem találunk oly kifejlett halotti kultuszra, mint az egyiptomiaknál, és sehol és soha a halottak elhantolása nem történt oly nagy figyelemmel, mint az ókori fáráók birodalmában.

A hullát bebalzsamoztatása után finom vászondarabokkal vonták be, hogy ily módon lehetőleg légmentesen elzárják. A múmiát azután kemény papirlemezből vagy szikomóruszfából készített, gazdagon befestett koporsóba fektették, a koporsót pedig kőszarkofágba vagy faládába helyezték.

Különös gondot fordítottak az egyiptomiak a múmia és a koporsó díszítésére. Még az ó-birodalomban alkották meg a koporsó-típust, melyet többé-kevésbé változtatva, egészen a Kr. u. első századokig használtak. Külseje a múmia formáját utánozta, a fej pedig a halott arczvonásait tükröztette vissza. A XXVI. dinasztiában a fakoporsó helyét mindinkább elfoglalja a kartonkoporsó; a fejek itt gyakran rendkívül portraitszerűek s a portrait-hűség annyira megy, hogy a halott arcz- és hajszínét, sőt apróbb physiognomiai sajátosságait is igyekeznek visszaadni. A görög-római korszakban a múmiát festett arczképpel látták el, és később (a Kr. u. második s harmadik században) e festett kép helyét gipsz-portraitek foglalják el. A múmia mellére *amulettet* fektettek, a melynek az volt a rendeltetése, hogy a halottat alvilági útján a földalatti démonok ellen megoltalmazza. A koporsó egész mellső részét pazar diszítés borítja, a melynek motivumai közül főleg a rozetta és a lótosz-virág tünik fel. Ezután következik rendesen az uraeus-kígyók-

B. 1.

kal díszített tarkatollú szárnyas napkorong, az egyiptomi díszítőművészet legfontosabb szimbolumainak egyike, a győzedelmes királyok jelképe. Szarkofágokon és sírok bejáratainál jelenik meg és arra a győzelemre vonatkozik, a melyet a halott fog kivívni a halál hatalma fölött. Valamint Osiris, az alvilági hatalmasságok királya, győzedelmesen kerül ki az ellenséges elemekkel vívott küzdelméből, és évente a tavaszi napban ünnepli feltámadását, úgy az Osiris birodalmába került halott is győzedelmet arat az alvilág valamennyi ellenséges szelleme és démona fölött, és mint Osiris, új életre ébred s feltámadását ünnepli. A legtöbb esetben a napkorong szárnyai alatt még a láthatár fölé emelkedő skarabaeus, a feltámadás és a halhatatlanság egyik jelképe van ábrázolva. Gyakran a halott ülő képét is szokták ábrázolni ; előtte imádkozik a lélek, emberfejű madár alakjában, és közöttük áll az üdítő friss vízzel telt edény, ezután még egy virágokkal és ételekkel megrakott áldozati asztal és a «máát», vagyis «igazság» hieroglifjegye. Gyakran ajtót is ábrázoltak, a mely a léleknek a be- és kimenetelt tette lehetővé; néha két szemet is, a melyekkel a halott kitekinthetett a koporsóból.

A legérdekesebb kép az, a mely a temetkezésnek utolsó mozzanatát mutatja be. Látjuk a sziklát és a sír bejáratát, látjuk a múmiát és az elébe tett áldozati adományokat, tehát az

utolsó szertartást, a melylyel a hozzátartozók halottjukat útnak bocsájtották. De látjuk a nyugati birodalomban lemenő napot is, a mint kiterjesztett karjaival felfogja a láthatár fölé emelkedő skarabaeussal symbolizált örökkévalóságot és leviszi magával az alvilági birodalmába, hogy ott maradjon az új nap hajnaláig.

Gyűjteményünkben a következő érdekes darabok láthatók:

B. 1: Kis múmia-alakú fa-koporsó, benne fekvő múmiával. Az arczmaszk aranyszínű, a szemek külön ki vannak emelve fekete festékkel. A paróka színe kék, a homlokszalag, melyet lótosz-dísz ékesít, szép és kecses mintájú. A koporsó gipszstukkóval van fedve, mely utóbbi tarkán be van festve. A koporsó-födelen egysoros felirás halad végig melltől lábig. Ez annyira meg van rongálva, hogy teljesen olvashatatlan, csak egyes hieroglif-jegyek árulják el, hogy

[hieroglyphs] -pel, azaz: «Királyi adomány»

bevezető szavakkal kezdődött, tehát a szokásos áldozati formulát tartalmazta, a halott nevével együtt. Azonban a név is olvashatatlan; csupán az utolsó betű: [hieroglyph] azaz: «hotep», vehető ki, melyhez a virág csatlakozik, mely előkelő asszonyok nevét szokta díszíteni. A koporsó konstrukcziója egyszerű. Hossza: 1 méter.

B. 11: Kőkoporsó födelének felső része, emberfejet ábrázol; kopott állapotban, úgy hogy kora nem határozható meg. Hossza: 47 cm.

B. 56.

B. 56: Koporsó múmia-alakú födelének felső

része fából, nagyon kopott állapotban. A fejálarczon található nyomokból arra következtethetünk, hogy a múmia isten-szakállal volt ékesítve; nyakán gyöngyéket viselt. Különben a kivitel a késő kor koporsóira emlékeztet. (Esetleg a Ptolemaeusok korára?) Hossza: 65 cm., mell-szélessége: 55. cm.

B. 57: Fa-koporsó födelének felső része. A fát gipszréteg borítja, a melyet gazdag, háromszínű (vörös, kék és zöld) festés takar. Az alapszín sárga. Kék, vörös és zöld szalag-ornamentum egy felső és egy alsó részre osztják a koporsó fedelét. A felső, keskeny részt, egy Uraeus-kígyókból és az igazság jelvényéből, *Máát*-ból, álló ornamentum tölti be. A rajz a be-

B. 57.

töltetlen és betöltött felületek meglepő és harmonikus váltakozásával kitünő esztétikai hatást tesz, és a modern iparművészetnek is dícséretére válnék. Az alsó, széles mezőt szalag-ornamentumok öt részre osztják. Balról látjuk a sziklasír bejáratát, melyet három oldalról szalagornamentum határol. Felette van az egyiptomi művészet egyik főmotivuma, az uczat-szem. Ezt a szemöldökkel és könnyzacskóval ellátott szemet mindenféle anyagból, fayenceból, kőből készítve, amulettnek is hordták az egyiptomiak, mert kígyószúrás és szemmel való megverés ellen védte őket. Horus szemének tartották. A sziklasír bejáratához támaszkodó párhuzamos, ferde, pontozott vonalak szimbolizálják magát a sziklát. Felette *Nekhbet*, Felső-Egyiptom kígyófejű

istennőjét látjuk, ki igen gondosan megrajzolt szárnyait a sziklából kilépő tehén-alakú *Hathor* felett terjeszti ki. Hathornak, a tehén-istennőnek kultusza általános volt Egyiptomban. Már praedinasztikus időben is imádták. Neve Hat-Hor, azt jelenti: «Horus háza», és mint ilyen az ég ama részének megtestesítője, a melyben Horus született: a napkeletnek. Később már asszony képében is ábrázolták. Egy III. Amenhotep korabeli amulettten három ábrázolásban szerepel az istennő: mint asszony, mint félig-asszony, félig-tehén és mint tehén. Tehát a Kr. e. XV. században már három formáját tisztelték. A sziklából kilépő Hathor-tehén nem ritka, ellenkezőleg igen gyakori motivum egyiptomi stélákon és szarkofágokon. (V. ö. a leydeni múzeum V. 65. számú szép mészkő--stélájával, a hol az áldozati asztal egyik oldalán állnak Osiris, Horus, Isis és a hegyből kilépő Hathor-tehén. Wiedemann, Zeitschr. f. ägypt. Spr. 1885, pag. 83.) A halottak könyvében igen fontos szerep jut Hathornak, mert ő látja el táplálékkal az elhunytat a másvilágon. Mentuhotep halottas templomába a Tutmoszidák Hathor-istennőnek szentélyt építettek. Az istennő tehén képében van ábrázolva, szarvai közt a tollas napkorongot hordja. Lassan halad előre egy magas papírusz-erdőben, melynek ágai összecsapnak feje fölött. Alatta Mentuhotep látható.

A tehén és a kígyó szárnyai közt van a pecsét, a «ḫtm», Nekhbet szimboluma. Hathor szarvai közt szép tollas, napkoronggal díszített koronát visel, hátát széles, vörös színnel festett kendő takarja, testét a sajátságos dekoratív eszme fölelevenítésének okáért, zöld foltok borítják. Egy kék és zöld kockákból összeállított mezőben lépdel, amely a másvilágbeli elysaeumi mezőt jelképezi. Előtte lótoszvirág-díszű, szép formájú váza áll, és úgy látszik, mintha az istennő megszagolná a lótoszvirágokat. A mező alatt végül egy sakál pihen, mely Anubis istent, a holtak bebalzsamozóját, ábrázolja. Hátán korbácsot hord, feje fölött látjuk a pecsétet, a «ḫtm»-et, előtte az igazság «máát»-jelvénye. Ezen mező felső jobb sarkában, m. p. jobbra a Hathor-tehenét díszítő tollkoronától és az említett virágváza felett, egy kis magyarázó szöveget találunk, mely így szól:

Az első jel «Hathor» istennő hieroglif-képét mutatja, és így a tehén által ábrázolt képet magyarázza. Alatta áll uzeḫt—amen-tet, mely az elysæumi mezőket jelző név.

A második, keskeny mezőben, mely az alkalmazott szalag-ornament ügyes csoportosítása által csarnokszerű benyomást tesz, felemelt kézzel áll az imádkozó halott. Kék parókáját lótoszvirág díszíti. Arcza, keze barnák, kerek gallérja zöld. Ruházata lábig érő, redős, válltól derékig érő köpeny, mely a kart is borítja, és a mely derékövben végződik, és rövid, dupla kötény. Hosszú, saru-alakú szandált visel. Bal karján lóg az élet kulcsa. Állati szőrrel takart oszlop áll előtte; az oszlop ornamentikája megfelel az itt többször fellépő szalagdísznek, az állati szőr ugyanúgy van ábrázolva, mint a Hathor-tehén. Hogy ne érthessük félre a halott imádkozó voltát, két keze felett ott látjuk az imádság hieroglif-jegyét:

○ ★ = «duau».

A harmadik mezőt felirat tölti be, mely így szól: azaz: «tisztelve a mindennemű áldozatot adó Osiristól». A felirat alsó része annyira megsérült, hogy folytatása egészen olvashatatlan, biztos azonban, hogy Osirisnek valamilyen czímét tartalmazta, vagy «neb abdu»-t, vagy «ḫent amentiu»-t; valószínűleg a «neb abdu»-t, mert «ḫent amentiu»-ra nem lett volna hely.

A negyedik mező felső részét uraeus-ornament foglalja el, melyet szalagdísz határol. Felső balsarkában látjuk a szárnyas uczat-szemet, mely uraeuskígyóval van díszítve, és imára felemelt karjával az élet kulcsát, az «anch»-ot, tartja. Alatta áll az emberfejű, szakállas, díszes parókájú lélek-madár, a «Ba», mely áldozati asztal mellett, imádságra felemelt kézzel áldozatot mutat be az előtte ülő *Selket* istennőnek. Selket istennő a halottat a másvilágban rossz démonok, kígyó- és skorpió-harapás ellen védte. Az istennő, ki támlásszékszerű trónuson ül, szűk, testhez álló ruhát visel, mellét gallér díszíti, fején vállig érő parókát hord, me-

lyet szalag szorít homlokához, a parókát a Selket istennőt jellemző fejdísz ékesíti. Egyik kezében az élet kulcsát tartja az áldozati asztal felé, a másikban hosszú lótosz-szár van. Teste a halott barna testével ellentétben, zöld, gallérja barna, ruhája tarka színű.

Az előtte álló hieroglif-csoport így szól: azaz: megboldogulva *Selket* istennő előtt.

Az Uczat-szem alsó szárnyszéle és a lélekmadár alkotta sarokban ott látjuk a ḫtm, «pecsét», hieroglifjét, mely talán a halott sorsának megpecsételt voltára vonatkozik a másvilágon.

Az ötödik mezőt hieroglif-oszlop tölti be, mely így szól: azaz: «tisztelve *Kebekhzenuf* előtt, fiad, a kit szeretsz, Emtes».

Kebekhzenuf a négy védő-szellem egyike. Mielőtt bebalzsamozták a halottat, kivették nemes szerveit és négy kanopusba tették. E kanopusokat négy védő-szellemnek, Horus gyermekeinek ajánlották, a kanopus-fedél az illető védőszellem fejét ábrázolta. Kebekhzenufot sakál-fejjel ábrázolták.

Az ábrázolás arra szolgált, hogy a lelket a nap és Osiris-kör istenségeinél bevezesse. Míg Memphisben csak feliratok idézték a halott emlékezetébe másvilági teendőit, úgy Thébában megkönnyítették a halott dolgát, feliratok helyett képekkel díszítették a sírokat és koporsókat. A felirat nem marad el teljesen, fellép minden kultusz-tárgyon, magyarázatot szolgáltatva, az ábrázolás jelentését kibővítve. Az írás az egyiptomiaknál dekorativ elem volt, mely sohasem rontott a művészi hatáson, ugyanolyan szerep jutott neki, mint bármely más ornamentnek. Hossza = 25·5 cm., szélessége = 56·5 cm.

B. 58: Fa-koporsó födelének felirásos alsó része. Ámbár csak kis töredék van előttünk, a szögek megerősítése czéljából belefúrt lyukak fekvéséből és strukturájából, valamint egy faszögből, mely megmaradt eredeti helyén, felismerjük, hogy miképen zárták el a koporsót, tudniillik miután beletették a múmiát, rátették a fedelet. (A koporsóknak múmia-formát adtak, a szóban forgó töredék a kiálló lábrészt fedte, illetőleg ábrázolta.) Ámbár az előttünk fekvő darab balfele erősen meg van rongálva, világosan felismerhetjük az eljárás módját, melyet a koporsó felírásokkal és a halotti kultuszra vonatkozó

B. 58.

képekkel való feldíszítésére alkalmaztak. Az illető fa-felületet vászonnal vonták be, majd ezt vékony gipszréteggel borították; ily módon nyerték a festéshez szükséges alapot.

Az egész három mezőre oszlott, melyek közül azonban csak a középső és a jobboldali mező vannak meg. A középső mező egy felülről lefelé haladó hétsoros felirat maradványát tartalmazza; egy-egy nagy zöld és sárga felületből, valamint keskeny fehér-fekete síkokból összeállított szalag-ornamentum választja el ezen középső mezőt a két oldalt fekvő mezőtől, melyekben, a mint ezt a még jó karban levő jobb oldal mutatja, három kis függőleges irányú sorban a halott nő neve

van megemlítve, egy föléje rajzolt nagy Uczat-szemmel. Az egészet legalsó szélén szalagornament zárja be. A középső mező hétsoros felirata így hangzik:

A jobb mezőn az Uczat-szem felett egy vízszintes, alatta függőleges, háromsoros feliratot találunk, melyek szoros összefüggésben állanak egymással, a mennyiben az egyik a halott nő nevét, a másik czímét tartalmazza:

Tekintettel arra, hogy a szöveg töredékes, tartalmára vonatkozólag nem mondhatunk részletes véleményt. A rajta szereplő istenek nevéről, Osirisről, Kebről, Anubisról, arra következtethetünk, hogy a halottak könyve valamelyik fejezetének részleteit tartalmazta; ily részletek gya-

koriak a koporsófödélen. A halott nő neve és czíme azonban sértetlen állapotban maradt meg, sőt kétszer is szerepel, a hétsoros felirat harmadik sorában és az Uczat-szem alatti és feletti szövegekben. A halott nőt tehát

-nak hívták

és azaz: «ház úrnője» volt.

A koporsófedél az új birodalom idejéből (XIV. század Kr. e.) származik. Magassága: 32 cm., hossza: 21 cm., vastagsága: 2·5 cm.

B. 59: Fa-koporsó födelének töredéke. Mindkét oldalról, kívül és belül, be van festve.

azaz: *Ámon déli lakosztályának úrnője*, a kit *Czád-Mút-auf-ankh*-nak hívtak, feküdt e koporsóban, és ezért a Kr. e. IX. századból származik. E nevet és czímet a szöveg tartalmazza, a mely a koporsó fedelének belső felén levő kép felett látható. Ez a kép a legjobb karban levő és legszebb ábrázolások egyike, a melyekkel egyiptomi emlékeken találkozunk. Oldalt szalagdíszszel, felül azonban tojásdíszszel határolt derékszögű mezőben áll a halott nő, áldozatot mutatva be az előtte álló Osirisnek, a kit Alsó-Egyiptom koronája ékesít.

A halott nő fehér, bokán alul érő inget és hosszú, csuklóig érő kabátot visel. Nyakát és mellét széles nyakék díszíti, mindkét alkarján karpereczet hord. Fején nagy, fekete, nyakán és vállán alul érő parókát visel, melyet szalag szorít homlokához, és lótoszvirágok ékesítenek. Imádkozva Osiris felé emeli kezét, jobbjában amuletteit, az élet kulcsát és Uczat-szemet tartja. Osiris szintén áll, bal lábával előre lép; fehér, térden alul érő kabát borítja testét, két kezét szabadon bocsátja le s ezekben tartja szokásos jelvényeit: a kormánypálczát és a korbácsot. A szokásos istenszakállon kívül Alsó-Egyiptom koronáját is viseli.

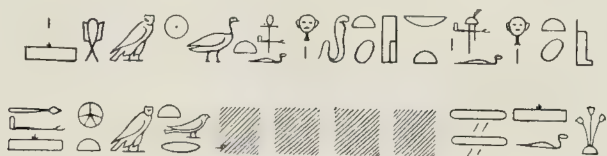
B. 59.

Osiris és a halott között áll az áldozati ajándékokkal és lótoszvirágokkal ékesített áldozati asztal. Ezen jelenet ábrázolása felett hat kis oszlopos felirás tartalmazza a magyarázó-szöveget, mely a szokásos áldozati formulát mondja el:

E hat sor közül kettő-kettő az alatta álló ábrát magyarázza. A két sor balfelől (1., 2.) a baloldalon levő istenképre vonatkozik, a két középső sor (3., 4.) a középen levő áldozati jelenetet magyarázza (az áldozati ajándékokkal díszített asztalt), míg a két jobboldali sor (5., 6.) a kép jobb felén álló halott nő czímét és nevét tartalmazza.

A koporsó födelének külső felén, a melyen a festmény nincs oly jó karban, a legfelső mezőn egy 6 cm. széles Uraeus-ornamentumot látunk, melyre színes feliratokkal és ábrákkal díszített 19 cm. széles mező következik, melyet alul is, felül is keskeny szalagdísz határol. Itt mindenekelőtt többszörösen megsérült egysoros feliratot találunk, mely így szól:

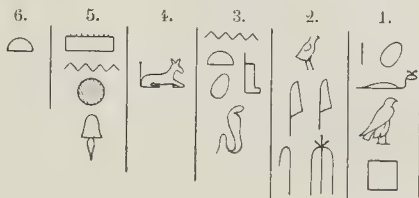

Az alatta álló mezőt jobbról és balról két egymással teljesen azonos ábrázolás tölti be, melyeket öt oszlopos felirás választ el egymástól. Ezen képek a halottnak Osiris ítélőszéke elé való vezetését ábrázolják. A baloldali képen a sérülés ellenére is egész világosan látjuk a halottnak és az őt vezető isten-

nek fejét és felső testét; ezen isten viseletben és megjelenésben tökéletesen azonos a koporsó fedél belső részén ábrázolt istennel. A nő képe felett a név és czím oly világosan olvasható, hogy jelentése minden kételyt kizár. «*Ámon déli lakosztályának úrnője*», a kit «*Czád-Mút-auf-ankh*»-nak hívnak, mert ezt olvassuk:

A halott előtt, a mint ezt a bal- és jobboldalbeli képek maradványaiból látjuk, a lélekmadár áll, és a trónuson ülő Osiris mögött Isis istennőt látjuk, egyik kezével áldást osztogat, másik kezében az élet kulcsát tartja.

Az e kép felett levő feliratok nagyon hiányosak; a baloldali felirat teljesen elpusztult, csak a halott neve és czíme maradtak meg, a jobboldali felirat, a mennyiben megmaradt, így hangzik:

Ezen kissé hiányos szöveg jelentése egészen világossá válik az ötsoros felirat tartalmából, mely a két kép közti helyet foglalja el. Így hangzik:

Ezek a sírokon szokásos megjegyzések, melyekben az elhunytat az istenek megdicsőültjének, vagy az istenek tiszteltjének dicsőítik. Itt a halott (1. sor) *Keb* isten és (5. sor) *Nuth* istennő megdicsőültje, vagyis ezen isteneknek tiszteltje. Az első sor így hangzik: «tisztelve a kitünő Keb, az istenek fia, előtt». Az ötödik sor így szól: «tisztelve Nuth istennő, az istenek gyermeke előtt». A három kö-

zépső sor (2., 3.. 4,) így szól: «Fia ama Horus, a ki fia Isisnek, ki legyőzi Setet, a ki megbosszulja Unenneferut,* a Bennu madarat,** a jó istent, a ki saját magából lett, az alvilág elöljáróját: Ptah-Sokar-Osirist.»

Így most a jobb oldal feletti szöveg is világos, mely a második sor szövegével teljesen azonos.

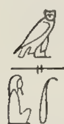
Már csak egy egysoros feliráshoz kell megmagyaráznunk, mely a baloldali ábrázolás bal felét határolja. Alsó része, sajnos, teljesen hiányos, a mi belőle megmaradt, így hangzik:

«Tisztelve Nut anya előtt.»

Méretei: hossza: 25 cm., szélessége: 41 cm.

B. 515: Fakoporsó kis töredéke, két sor felirással és három ábrával. Ezek között a néző jobb oldalán lévő rajz a megboldogult múmiaszerű alakját ábrázolja, ki *«ház úrnője és Ámon isten énekesnője»* czímeket viselte, neve «Tn . . .». Balra két vázát látunk, melyek közül az egyiknek a födele emberfejű, a másiké pedig kutyamajomfejű; az egyik tehát *«Amzet»* védőszellemnek volt szentelve, a másik pedig *«Hapi»* oltalma alatt állott. És erre vonatkozik a kétsoros felirat is. Az első sor az előtte lévő múmiaszerű alakra vonatkozik és így hangzik:

azaz: *«a megboldogult* — szószerint: az Osiris-sé vált — *úrnő, Ámon isten énekesnője* (neve) *Tn . . .».*

A másik sor a bal oldalon lévő két váza megmagyarázására szolgál és így szól:

azaz: *«[A]mzet és Hapi, a nagy istenek».*

Nem tévedünk, ha a darabnak a korát az új birodalom idejébe tesszük. Hossza: 42 cm., magassága: 16 cm.

B. 238: Kis fakoporsó födele (halottas szobrocska részére), múmiaalakú nőt ábrázol, lótoszvirágokkal díszített parókával a fején és mellhez szorított, keresztbe kulcsolt karral. Jobbjában Osiris Ded-oszlopát,

* Osirisnek egy mellékneve.

** Bennu madár a Phönix, a halhatatlanság és feltámadás szimboluma, Osiris egyik mellékneve.

B. 515.

baljában pedig Isis csomóját tartja. A halott, a ki e két legfontosabb talizmánnal van ellátva, biztosítva van az alvilág mindennemű veszélye ellen, mert a Dedoszlop, mely Osirisnek Busirisben eltemetett hátgerinczét, tehát az alvilág legfelsőbb urának megtestesülését ábrázolja, és az Isist szimbolizáló övcsat, a mely hordozója vétkeit lemossa, megvédik a halottat az alvilág minden veszélye ellen, és így biztosítják számára a halhatatlanságot. Mellén a Cheper-bogár rajzát látjuk, a mint elülső lábával a (vörösre festett) napkorongot tolja maga előtt; ez a minden reggel felkelő napnak ismert szimboluma, és egyszersmind az egyiptomiak által felette kedvelt szimboluma a halhatatlanságnak. A födelet borító, háromszor három vízszintes sorban haladó (sötétzöldre festett) pontok a múmia-szalagot ábrázolják. A technika megfelel a szokásnak: a fát vékony gipszréteggel vonták be, és ezt befestették barna alapszínnel, a melyre azután ráfestették az egyes jeleneteket megfelelő szinekkel (itt feketével, zölddel és vörös-

B. 238.

sel). A kidolgozás nem művészi, hanem inkább iparszerű. Az előttünk fekvő darab kora nem állapítható meg pontosan, de nagyon valószínű, hogy az Új-Birodalom idejéből (tehát a Ramesszidák korából, a XIV—XIII. századból Kr. e.) származik. Hossza: 29 cm., szélessége: 8·5 cm.

B. 272: Kéz fából, fakoporsó múmiaalakú födelének része. Hossza: 23 cm.

B. 331: Női múmia-fejmaszk, kartonszerű anyagból, melyet mindkét oldalon gipszszel bevont ritka szövésű vászonból készítettek. Gazdagon van befestve, az arcz aranyszínű, de nem aranysárga árnyalatú; inkább ama fém színére emlékeztet,

B. 461. — B. 465.

mely nagy réztartalma miatt rézvörös, és a melyet a feliratok «*uzem-fém*»-nek neveznek. E festékkel vonták be az előkelő egyiptomiak szobraik arczát és kötényét. A szem vonalai, a pupilla és a szemöldök természetesen feketére vannak festve, hogy jobban feltünjenek, a szemhéja fehér. A paróka sötétzöld, és csinos, tarkaszínű homlokszalag halad végig rajta. E homlokszalag felső szélét sárga alapra fekete tintával írt felirat képezi, mely felszólításokat tartalmaz Osiris, Isis és Nephthys istenekhez. A fej tetejét emberfejű madár (az emberi lélek képe) díszíti, mely szárnyait védve terjeszti ki a halott nő felett.

A darab nagyon meg van sérülve, mindamellett nagyon szép. Magassága: 38 cm.

B. 519: Kis múmia-maszk, gipsz- és iszaprétegekkel keményített vászonból, aranyozott arczczal. Kis halottas szobrocska részére múmiaszerű burkolatként szolgált. Hossza: 15 cm.

B. 77: Emberi múmia keze. Hossza: 20 cm. Ismeretlen korból.

B. 252.

B. 455: Emberi múmia feje. Ismeretlen korból.

B. 461—465: Gyöngyök különféle anyagból (üvegből, fayenceból és karneólból), különféle színűek és különféle anyagúak. Részben haj-, részben melldíszként viselték.

B. 252: Múmia-koporsó díszes burkolatának kis töredéke iszapból, ráfestett lótoszdísz maradványaival. Hossza: 14 cm.

B. 253: Múmiadísz gipszszel keményített vászonból. Miután bebalzsamozták és vászonba burkolták a halottat, két-

B. 253.

félekép díszítették fel. Vagy iszappal vonták be magát a múmia vászonburkolatát, és ezt az iszapréteget festették be, vagy külön vászonlapokat vontak be iszap- vagy gipszréteggel és ezeket díszítették fel festett ábrákkal és szövegekkel, és rávarrták a múmiára. Az előttünk fekvő darabnál az utóbbi eset állott fenn, a mint ezt az egyenletesen elszórt lyukak bizonyítják. A hosszúkás múmiadíszt szalag-ornament veszi körül, mely vörös, sárga, zöld és fekete színű felületekből áll. Az egyes felületek közötti határt fekete vonalak szabják meg. A múmiadísz legfelső és legalsó részét egy-egy a halotti kultuszra vonatkozó kép foglalja el, melyet szalag-ornamentkeret határol. A két kép közt függőleges egysorú felirat húzódik végig, mely két egyforma részre osztja a múmia-díszt. A fekete hieroglif-jegyek sárga alapra vannak festve. A hieroglif-oszlopot sötétzöld sáv határolja, innen jobbról-balról ferde irányú gyöngyornament szalad a szalag-díszig. Két-két ilyen ornament-sort egy kivágott felület választ el egymástól, ez a kivágás azonban úgy látszik késő, sőt talán modern eredetű. A felső kép a következő jelenetet ábrázolja: oroszlánformájú, sárga ravatalon fekszik a múmia, gazdag melldíszszel. Mellette áll a sakálfejű *Anubis*-isten, zöld ruhában, a kit a sírfeliratokban régtől fogva [hieroglyphs] -nak, bebalzsamozónak, neveznek. Jobb karjával be-

balzsamozza a múmiát, baljában csészét tart, mely a bebalzsamozáshoz szükséges folyadékot tartalmazza.

A múmia feje mögött áll Isis istennő, Osiris (tehát a megboldogult) nővére, testhez érő, világoskék ruhában. A ruha mellen alul kezdődik, szalag szorítja a vállhoz. Az istennő jobb karját felemeli áldva, a halott üdvösségéért imádkozik, balját leereszti. Hosszú, sárga parókát visel. Vele szemben a múmia lábánál áll Osiris másik testvére, Nephthys istennő; ruhája és tartása pontosan megfelel Isisének, csak abban különbözik tőle, hogy, míg Isis jobb karját emeli fel imára, addig Nephthys ezt baljával teszi. Ez az ábrázolási mód jellemző az egyiptomi rajzoló-művészetre. A művész ugyanis egész szimmetrikusan akarta ábrázolni a két istennőt jobbról és balról a múmia hordágyától. A képbeli szimmetria kedvéért feláldozta a művész a tényleges szimmetriát. Természetes, hogy úgy Isis, mint Nephthys jobb karjukat emelték fel imára, de ha a művész ragaszkodott volna e felfogáshoz, a kép elvesztette volna szimmetriáját, s így ennek elkerülése céljából a művész kényszerítve volt a festett jelenet bal oldalára rajzolt Nephthyst úgy ábrázolni, mintha nem jobb karját, hanem bal karját emelné fel imára. Annál inkább kell ragaszkodnunk e feltevéshez, mert tudjuk, hogy az egyiptomiak a perspektiva ismerete hiányában megelégedtek a geometriai rajzzal, a melyben a szimmetria fontos szerepet játszott.

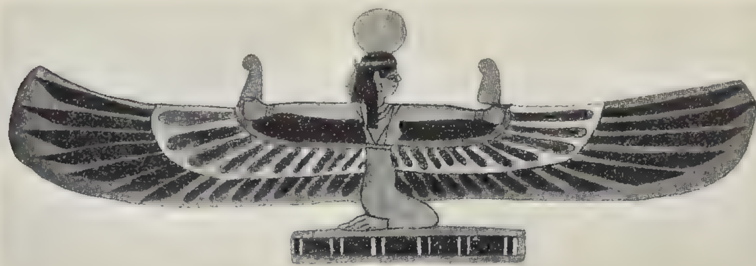

A hordágy alatt három korsó (kanopus) áll, melyekbe a halott nemes szerveit, szivét, tüdejét, agyvelejét tették, bebalzsamozása előtt. E kanopusokat egy-egy védőszellemnek ajánlották, a miért is a kanopus fedelei a védőszellemek fejeit ábrázolták. Négy ilyen védőszellem volt: az emberfejű Amzet, a majomfejű Hapi, a karvalyfejű Duamutef és a sakálfejű Kebekhzenuf, így tehát minden múmiához rendszeresen négy ilyen kanopus tartozik. A szoba alapszíne vörös, fönt két ablak van.

Az alsó kép két, külön alapon fekvő sakált ábrázol, elülső lábukon az igazság hieroglif-jegyét tartják, másikban a korbácsot. A sakál Anubis szent állata, a holtak védője, bebalzsamozója, útmutatója, az istenek hírnöke, s így általános szokás volt, hogy a koporsó födelét ilyen fekvő sakál díszítette. A felirat és képek a halottak könyvének egyes fejezeteiből valók. A két vignetta a halottak könyvének 151-ik fejezetéből származik; a szöveg is megfelel e fejezeteknek. (L. 39. old.)

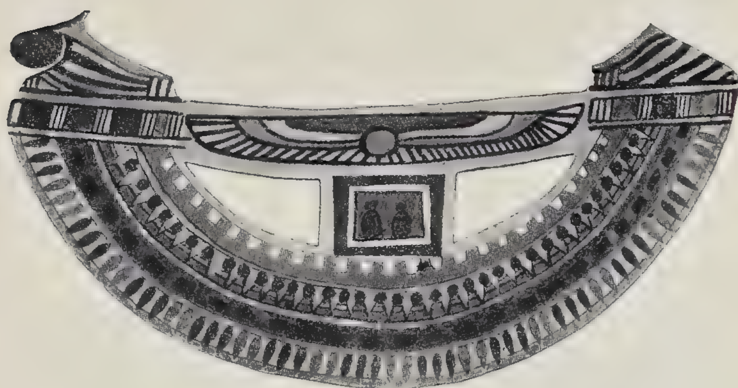
A felirat fordítása így hangzik: «Így szól a boldogult hatalmas nagyvezér, *Nutetenmu*, a boldogult *Takazczatneztá*-nak a fia: «Üdv neked, égi Hert, Ra, az égibárka védőjének leánya!» Méretei: hossza: 38·5 cm., szélessége: 11 cm.

B. 254: Múmia-dísz, gipszszel bevont vászonra festett szárnyas istennő, még pedig a napkoronggal megkoronázott Isis,

B. 254.

a mint védőszárnyait kiterjeszti a halott felett. Isis istennő volt az, a ki szárnyaival levegőt hozott létre, mely által férje, illetőleg testvére, Osiris, új életre kelt. Minden halott tehát, a ki az alvilági ítélőszék előtt igazságosnak találtatott, az ő védelme által tett szert halhatatlanságra és a feltámadásban való reményre. Erre vonatkozik a ꜣ *«máát»* = *«igazság»* hieroglif-jegye, melyet kezében tart. Ezen ábrázolás egyik legkedveltebb szimboluma az egyiptomiaknak; díszes múmiaburkolaton és koporsó-fedelen sohasem hiányzott.

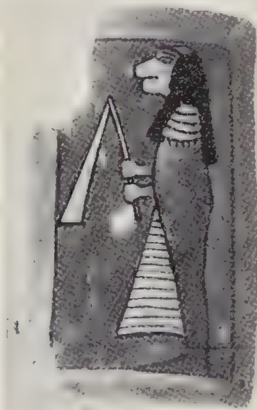
B. 255.

A festés élénk szinekben van előállítva, az istennő teste aranyszínű, szárnyai tarkák (vörös, sárga, zöld).

Magassága: 10 cm., hossza: 29·5 cm.

B. 255: Múmia-melldísz, félköriv-formájú; a szárnyas napkorongból, gazdag gyöngy-ékből, és e kettő között fekvő pectorale-ból áll, mely két korsót foglal magában. E két korsóban tartották az elhunyt tüdejét és szivét, és a szárnyas napkorong megvédte az enyészet ellen. Az egész tarka szinekkel van ábrázolva. E példán jól látjuk, hogy az egyiptomiak, kik alapjában véve csak négy színnel: feketével, kékkel, zölddel és sárgával dolgoztak, oly ügyesen állították össze e négy színt, hogy a legkitünőbb színhatásokat érték el. Hossza: 25 cm.

B. 256: Múmia-dísz, gipsz-réteggel bevont vászonra festett majomfejű *Hapi-védőszellem.* Feje és teste aranyszínű, parókája fekete, kezében ostort tart. (A még meglevő kicsi, kerek lyukak arról tanuskodnak, hogy díszként erősítették a külső múmia-lepelre.) Magassága: 11 cm., szélessége: 6·3 cm.

B. 256.

B. 355: Múmia-lepel melldísze (iszappal és gipszszel bevont vászonból); mitológiai jelenetet ábrázol.

Négyszögletes mezőben, melyet lent és jobbról-balról szalag-ornament határol, fönt pedig tarka szárnyú Skarabaeus díszít, az egyiptomi vallás egyik legszentebb szimbolumát látjuk: a szent övcsatot, melyet Isis-csomónak is nevezünk. E szimbolum, mely Isis vérét jelképezi, lemosta tulajdonosa vétkeit;

B. 355.

ezért felette kedvelt amulettként viselték, és múmia-leplekre is rajzolták. Isis helyettesítőjeként e szimbolum a napkoronggal, Isis szokásos fejdíszével van ellátva. Két oldalt egy-egy, Egyiptom fehér koronájával díszített, karvalyfejű szellem ül, tollal (𓆄 a *«máát»* = *«igazság»* hieroglif-jegyével) a kezében. Ennek az az értelme, hogy az Isis gondjaira bízott halott vétkeitől megtisztulva, *«máát»*-tá változott, azaz *«igaznak»* találtatott.

A darab nem nagy. Hossza: 22·5 cm., magassága: 20 cm.

B. 408: Múmia-burkolat töredékei gipszből, színes mitológiai ábrázolásokkal. Balfelől a karvalyfejű, Egyiptom kettős-

koronájával díszített Horus isten van ábrázolva, a mint ajándékokat adományoz a halottnak. Jobbfelől ugyanezt cselekszi a sakálfejű Anubis. E darab a késő korból származik.

B. 408.

B. 175: Vászonlepel (múmialepel) része. Általános szokás volt, a hullát, miután minden lágyrészt eltávolítottak belőle, és szabályszerűen bebalzsamozták, vászondarabokkal légmentesen betakarni; ezt a légmentesen testhez álló vászonkötést fedték be nilusi iszappal, hogy ráfesthessék a magikus képeket és formulákat. Ilyen vászonkötés része az előttünk fekvő vászondarab. Ideje ismeretlen.

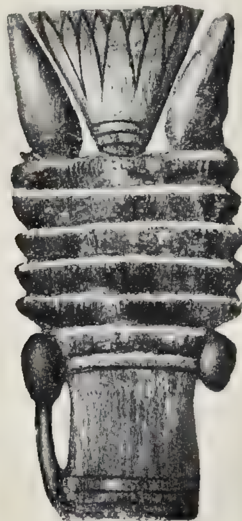
B. 8: Fatöredék, új birodalombeli fakoporsónak léczalakú része, hosszúkás átfúrt nyílással. Hossza: 41 cm.

B. 510: Koporsódísz. Anubis-isten töredéke fából; valamely koporsó födeléből való. Hossza: 32 cm.

B. 511: Lótosz-csokor fából. A lótoszvirág az egyiptomiak nemzeti növénye volt, s iparművészetében igen nagy szerepet játszott. Szerepel használati, valamint dísztárgyakon és a sztélák áldozati asztalain is rendesen ott találjuk a kenyerek és a tejes meg sörös korsók fölött. A festészetben is kedvencz ornament a lótoszvirág, de még az építészetben is szerepel, az oszlopok egy része lótosz-díszű.

A mi tárgyunk lótosz-csokrot ábrázol, melyet valószínűleg koporsóra, vagy más síma felületű tárgyra ragasztottak díszül. Ez nem épen ritka motivum. A berlini múzeumban 10859. sz. a. őrzött, fából készült domborművön az ábrázolt nő egy, a miénkhez hasonló lótosz-csokrot tart bal kezében.

Egy kehelyszerűen kifejtett lótoszvirág és két bimbó öt kötelék által vannak bokrétaszerűen összekapcsolva. A törzs alsó részén még két bimbó tünik fel, a melyek egyikénél letört a szár. Egykori festés nyomai is láthatók még. Hossza: 18 cm.

B. 511.

II.

BÉLEDÉNYEK.

(KANOPUSOK.)

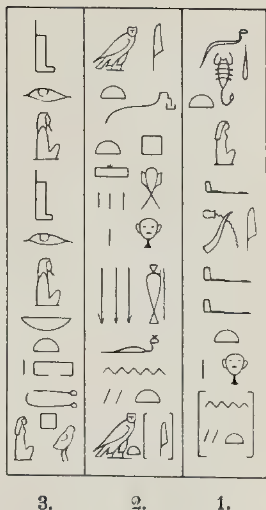
A *béledények* (kanopusok) vázák, a melyekben a halott nemes szerveit: szivét, tüdejét, agyát stb. őrízték. Mielőtt bebalzsamozták a múmiát, e szerveket kivették és külön bebalzsamozták. E szerveket valószínűleg azért vették ki, hogy ne pusztuljanak el a testben, mert a leggondosabb bebalzsamozás sem óvhatta volna meg az enyészettől. Így külön bebalzsamozva, külön beburkolva és külön elzárt edényekben elhelyezve, hosszú ideig megmaradtak. Mások véleménye szerint e szervek a halott táplálására vonatkoztak. Már a legrégibb korban, melyben ily kanopus-edények fellépnek (a VI. dynastia idejében, Kr. e. 2800 körül) négyes csoportokban szerepelnek. A legrégibb kanopusok, a melyeket ismerünk, G. Maspero által 1881-ben *Merenra-Pepi* piramisában, *Szakkara* mellett, találtattak. (V. ö. Maspero, Rec. Trav. V. p. 158. és Reisner, Zeitschr. ägypt. Sprache XXXVII. 61.) Minden halottnak négy kanopusa volt, mindegyiket egy-egy védőszellemnek, és a védőszellemmel rokon istennőnek ajánlották. A VI—XVIII. dynastiában fellépő kanopusok többnyire alabastromból készültek, erősen kiugró vállúak és fedőjük emberfejű. A védőszellemek: Amzet, Hapi, Duamutef és Kebekhzenuf a halottak könyvének 113. fejezete szerint Isis alkotásai; vízben, egy lótoszvirágban keletkeztek, és Ra parancsára Szebek víz-isten egy hálóval kihalászta őket. Az volt a hivatásuk, hogy mint hajdan Osirist, úgy most az Osirissá vált halottat éhség és szomjúság ellen védjék, épen ezért ajánlották nekik a halott nemes szerveit.

A XI. és XII. dynastiában a négy fej közül háromnak nincs szakálla, a negyediknek van. A bebalzsamozott nemes szervek vászonba vannak burkolva. A XIX. és XX. dynastiában a négy fedő közül három állatfejű, és csak egy emberfejű. (Hapi majomfejű, Duamutef karvalyfejű, Kebekhzenuf sakálfejű, Amzet emberfejű.) A XXI. dynastiában a kanopus lapos vállú, és a kanopus-fedő fából van, élénk szinekkel van befestve. A XVIII. dynastiáig igen gondos kivitelűek az emberfejű fedők. A fejek igen szélesek, rövid nyakúak, és a paróka vagy be van festve, vagy vésett vonalak haladnak végig rajta. Az arczvonások gondosan vannak kidolgozva. Néha múmia-formájúak a kanopusok, sőt emberi karú kanopusok is szerepelnek. A XII. dynastia után, a mikor Théba hanyatlásnak indult, terrakottából is csinálták a kanopusokat.

A kanopusok rendesen feliratot tartalmaznak, melyek a védőszellem és a vele járó istennő védelmét biztosították a halott számára. Amzet Izissel, Hapi Nephthyssel, Duamutef Neittel, Kebekhzenuf Selkettel szerepelt egy kanopuson. A feliraton kívül gyakran áldozati jeleneteket is tartalmaznak, melyek a védőszellemet ábrázolják áldozat bemutatása közben. A XXI. dynastiabeli kanopusok csupán áldozati formulákat tartalmaztak. A XXI. és XXV. dynastiabeliek sem formában, sem feliratban nem egységesek. A kanopusok, valamint fedőik, nehézkesekké válnak és kevéssé ornamentális hatásúak. A XXVI—XXX. dynastiabeliekre nézve jellemző, hogy legvastagabb részük kevéssel a kanopus közepe felett van, a fejek néha szép formájúak, az arczvonások nincsenek kidolgozva, és a nyak be van takarva a parókával.

B. 328: Kanopus-töredék mészkőből. Ámbár a kanopusnak csak egyharmada van meg, mégis pontos fogalmat ad eredeti formájáról, és a feliratnak oly csekély része hiányzik, hogy könynyen kiegészíthetjük. A mi a kanopus formáját illeti, látjuk, hogy kevéssé kiugró vállú, egyenes oldalú volt. Felülete teljesen síma. Köbtartalma aránylag kicsi. A három függőleges sorból álló bevésett és világoskékre festett felirat, melyet bevésett vonalkeret határol minden oldalról, így szól:

A szöveg fordításban így hangzik: «Így szól *Selket*: ajándékot nyújt annak, a ki *Kebekhzenuf* védelme alatt áll és tartózkodik Osirisnál, a boldogult házi úrnőnek *Tepu*-nak».

3. 2. 1.

Látjuk tehát, hogy az előttünk fekvő tárgy-töredék kanopushoz tartozik, mely az elhunyt *Tepu* háziúrnő nemes szervei megőrzésére szolgált és *Selket* istennő, valamint *Kebekh-Zenuf* védőszellem oltalma alatt állott. A felirat teljesen megfelel a kairói múzeum XVIII. dynastiabeli kanopusai feliratainak. (V. ö. Reisner, Zeitschr. f. Ägypt. Spr. XXXVII., 66.) Csupán egyes kisebb epigráfiai eltérés jegyzendő meg; így pl. az a csoport, mely a «nyújtani, áldozni» igét jelenti, nem csoporttal van írva, hanem -val.

Méretei: magassága: 19 cm., az írásmező szélessége: 7 ,cm. magassága: 11 cm.

B. 17: Kanopus emberfejű födéllel, mészkőből. A kanopus múmiaszerű, kevéssé kiugró vállú, egyenes oldalú, érdes felületű. A fejet nagy paróka fedi, mely a fej tetején lapos, és a nyakat is borítja. Az arczvonások tisztán kivehetők, a két fül is teljesen ép. E kanopus igen durva kivitelű, köbtartalma csekély, feliratot nem tartalmaz. Alakban és kidolgozásban megfelel a XXVI. dynastiabeli kanopusoknak. Magassága, fedelével együtt: 23 cm.

B. 17.

B. 18: Kanopus födele alabastromból. A gondos kivitelű síma felületű fejet nagy, a fej tetején lelapított paróka borítja, mely csupán a nyak elülső kis részét hagyja szabadon. Fővonásaiban

megfelel B. 17. kanopus-fejnek, csupán abban különbözik tőle, hogy jóval gondosabb a kidolgozása. Ezt azonban az anyag értékesebb volta hozza magával. A XXVI. dynastia idejéből származik. Méretei: alapátmérője: 9 cm., magassága: 7.5 cm.

B. 212: Kanopus födele szikomóra-fából. Emberi fejet ábrázol, kékeszöld színű parókával, barna arczczal, fekete szemöldökkel és szemmel. A fej formája kerek, a paróka minden oldalról nyakig borítja, csupán a nyak elülső része szabad. A fej széles, a nyak aránylag hosszú. Feltünő, hogy a tömbdúcz, mely a kanopus nyílásba ért bele és így a fejet a kanopushoz erősítette, át van fúrva; ez mindenesetre arra mutat, hogy e lyukakon át erősítették a fejet az ugyancsak fából készült kanopushoz, mely a megfelelő helyen szintén keresztül volt fúrva. Innen látjuk, hogy a kanopus ugyanoly szerepet játszott a nemes szervekkel, mint a koporsó a múmiával szemben. Míg azonban a koporsó fedelét ferdén fúrt szögekkel erősítették a koporsóhoz, addig a kanopus-fejet vízszintesen fúrt szög erősítette a korsóhoz. Ez erősítés czélja az volt, hogy légmentesen zárja el a kanopusban őrzött nemes szerveket. Világos az is, hogy e kanopus-fej fakorsóhoz tartozott, mert nem valószínű, hogy kőkorsót átlyukasztottak volna. E kanopus-fej a XII—XVIII. dynastia korából származik. Kivitele durva, a festék színe halvány, mert nem vonták be a fát gipszréteggel, hanem magára a fára festették. A fej aránylag lapos, reliefszerű. Méretei: magassága: 17 cm.

B. 212.

B. 210: Kanopus emberfejű födele fából. A fejet kékeszöldre festett paróka borítja, a mely a homlok egy részét is befödi és csupán a hosszú, szépformájú nyak elülső, domború részét hagyja szabadon. Az arcz kicsi, rendkívül plasztikus, minden vonása részletesen kiképzett. A homlok széles, az áll

egész keskeny, de nem hegyes. Az arcz sárgára van festve, a szemöldök és a szem határvonalai feketék, a szem fehérje fehér, az iris vörös, a pupilla fekete. A fej formája kerek. A szinek megtartották természetes élénkségüket, mert befestés előtt gipszréteggel vonták be a fát. A tömbdúcrza, mely a fedőt a kanopushoz erősítette, Kebekhzenuf, a sakálfejű védőszellem nevének egy hieroglif-jegye van ráírva fekete festékkel. Világos tehát, hogy a kanopusfedő abból az időből származik, a melyben mind a négy védőszellemet emberi fejjel ábrázolták, azaz a XXI. dynastia előtti korszakból. Magassága: 15. cm.

B. 210.

B. 211: Kanopus emberfejű födele fából. A fejet zöldre festett, lelapított paróka borítja, melyről azonban a festék legnagyobbrészt már lekopott. Az arcz, mely igen plasztikusan van ábrázolva, barna festék nyomait mutatja. A szemöldök zöldre van festve, a szem határvonala fekete, a szem fehérje fehér, az iris fekete. A nyak alacsony, hátul és oldalt a paróka fedi, csak elől szabad. A fa-alapot mindenütt gipszréteg fedte, a gipszréteget vonták be festékkel. A XXI. vagy XXII. dynastia idejéből származik. Magassága: 11 cm.

B. 211.

III.

SIREMLÉKEK ÉS EGYÉB DOMBORMŰVEK.

Az egyiptomiak a halál utáni lelki életet úgy fogták fel, mint földi tevékenységük folytatását. Azért a sírkamrákat olyan képekkel kellett díszíteniök, a melyek testi életükből vett jeleneteket ábrázolnak. Az egyiptomiak felfogása szerint a lélek ugyanis életet önthetett a holt kőbe s a falfestményekbe, és ilyeténkép a halál után is átengedhették magukat az élet élvezeteinek és gyönyörűségeinek. A házi élet eseményeit, a gazdálkodást, a hajózás és állattenyésztés munkáját, mindennemű vallásos ténykedést, történeti jeleneteket, a melyek az uralkodó tetteit dicsőítették és hasonlókat kellett a sírok belső falainak s a templomok külső és belső falsíkjainak ábrázolniok. Így fejlődött ki az egyiptomiak reliefművészete és festészete.

A legrégibb fennmaradt domborműveken még bizonyos merevség észlelhető, a mi azonban az V. dynastia-korabeliekről már teljesen eltűnik. Ennek a korszaknak a művei az egyiptomi művészet legkiválóbb alkotásai közé tartoznak, úgy hogy az ember ezeket mindig újabb gyönyörűséggel szemléli. A középső birodalom nem sok újjal járult az ó-birodalom alkotásához. Annál bujábban fejlődnek a képcsoportozatok az új-birodalom kezdetével. Az állam tökéletes átalakulása a művészi alkotás és tevékenység terén is nyilvánult. A műépítés, a mely Thébában, főként a XVIII. és XIX. dynastia alatt olyan nagyot emelkedett, a domborművek alkotásának is jelentős lökést adott.

Mindezen sajátságokat alkalmunk lesz a gyűjteményünkben őrzött tárgyak leírásánál észlelni. Egyúttal ott fogjuk

kiemelni az egyiptomi domborműveket különösen jellemző motivumokat is.

B. 61: Sírtábla töredéke kőből, fent le kerekítve; az egyes alakok festés nyomait mutatják. Bemélyített reliefben ülő házaspárt látunk. A rövid parókájú férfi balját melléhez

B. 61.

szorítja, kezében lótoszszárat tart, melynek virágját szagolja, míg jobb keze térdén nyugszik. Jobbján ül felesége, haja hosszú fonatokba van fésülve, két karjával férje jobb karját öleli át. Ámbár e mű kivitele igen primitiv, és inkább iparszerű, mint művészi, mégis látjuk belőle, hogy mily bensőséges volt az egyiptomiaknál a családi élet. A viszony férj és feleség közt

mindig szíves, benső volt. A hol együtt vannak ábrázolva, az asszony mindig gyöngéden férje nyaka körül fonja karját; gyakran a gyermekeket is ott látjuk szüleik széke mellett. Ez a motivum is kifejezésre jutott e sírtáblán. A szülők előtt áll nagy leányuk, az anya széke mellett kis fia. Az egyes alakok nemét külsőleg szinek jelzik: az atya és a kis fiú vörösre, az anya és leánya sárgára vannak festve. A leány hosszú, melltől bokáig érő inget visel, a fiú meztelennek látszik, jobb karja teste mentén lóg le, míg bal kezével édesanyja jobb lábát igyekszik átölelni. (Egy, az egyiptomi emlékműveken nem ritkán előforduló motivum.)

Ezen alakok felett bevésett hieroglifák tartalmazzák a tulajdonosok nevét és czímét. A férfi neve így hangzott :

czímet viselte, azaz, nem csupán felesége volt a halottnak, de *nebt per aá-t*-ja, «a ház nagy úrnője» is volt. Nagy tévedés tehát azt gondolni, hogy az ókori Egyiptomban az asszony férjének szolgálója, vagy játékszere volt; a «nebt per», azaz «ház úrnője» elnevezés azt bizonyítja, hogy helyzete a férje mellett egészen más volt, mint a mai keleti asszonyé. Teljesen egyenrangú volt férjével; segített neki a gazdaságban felügyelni; vele volt, ha madárhálóját kifeszítette; csónakon elkísérte mocsári vadászataira; arra volt hivatva, hogy az életnek minden körülményeiben örömöt, bánatot vele megosszon s mindenben hű társa legyen. A férj meg is becsülte; azon volt, hogy tőle minden bánatot, sérelmet, gondot távol tartson és gyengéd szeretettel és gondossággal vegye körül. A feliratok dícséretképen említik meg az asszonyokról, hogy férjük tisztelte őket, és a bölcs Ptah-Hotep azt nevezi okosnak és bölcsnek, «a ki házasodik és szereti feleségét».

A leány nevét nem ismerjük, ez, sajnos, letörött, de tudjuk, hogy az elhunytnak volt leánya, mert neve fölött olvashatjuk

 , tehát: «az ő leánya». A kis fiút [hieroglifák] -nak hívták.

Az egészet a nap-korong koronázza, melynek két oldalánál az Uczat-szem van ábrázolva.

A kő jobbfeléről letört egy darab; de úgy látszik, hogy sok nem hiányzik; lent még három guggoló személy, még pedig nő, volt ábrázolva, mert a még meglevő fejek fölötti hieroglifák így hangzanak: , tehát: «az ő leánya». E sírtáblát Szakkarában találták, és az V. dynastia korából származik. (Körülbelül 2800-ból Kr. e.) Magassága: 29 cm., szélessége: 19 cm.

B. 63.

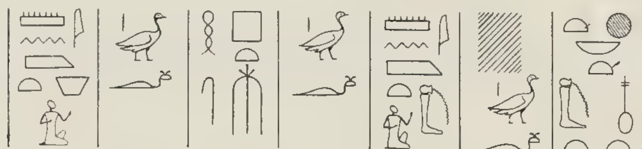
B. 63: Sírsztéla töredéke mészkőből. Magassága: 14·2 cm., szélessége: 24 cm. Lelhely: Szakkara.

Az alakok «relief en creux»-ben vannak ábrázolva, a felirás be van vésve.

Három ülő, jobbfelé forduló férfit látunk a sztélán. Ezek az elhunytnak, a sírtábla tulajdonosának a fiai. Rövid parókát viselnek, mely megfelel az V. dynastiabeli viseletnek, és széles gallér ékesíti nyakukat. Jobb kezükkel bal alsó czombjukat érintik, míg bal kezüket (a két baloldali alak) ökölbe szorítva,

mellükhöz támasztják; a harmadik alak azonban kezét az előtte fekvő áldozati ajándékok felé nyujtja ki.

A felette álló, hét oszlopba elosztott, jobbról-balra olvasandó felirat a jelenet magyarázására szolgál, és ennek megfelelően úgy van beosztva, hogy az első sor jobbról az áldozati ajándékokat nevezi meg, a többi pedig a három férfi nevét tartalmazza. A szöveg a következő:

B. 64: Feliratos kőemlék töredéke, mélyen bevésett hieroglif-jegyekkel, melyek így szólnak:

tehát: «királyi író, Isis fia .... te elkíséred .....»

Az írásjegyek igen szép és gondos kivitelűek, de sem az emlékkő természete, melyhez e töredék tartozott, sem kora, meg nem állapítható. Hossza: 12·5 cm., magassága: 12·5 cm.

B. 66: Domborművű kőemlék kis töredéke, melyhez hasonló relief-ábrázolást nagy számban találunk a szakkarai temető sírkamráiban. Elülső lábára roskadt bikát ábrázol, melyet a bikahajtó hatalmas keze fékez. Ámbár csak kis töredékkel állunk szemben, mégis pontosan látjuk a technika finomságát, melylyel a szobrász problémáját megoldotta. Az ökörhajtó izmos karja, mely az állatot megfékezi, minden részletében a legnagyobb természethűséggel van kidolgozva. A jelenet kompoziczíója is igen jó, és oly nagy élethűségre és erőre vall, a melyhez hasonlót csupán az Ó-Birodalom alkotásaiban találunk. Egyúttal azt is látjuk, hogy az egyiptomi művész állatok ábrázolásában sokkal jártasabb és szerencsésebb volt, mint az embe-

rekében. Az ó-birodalmi sírokban levő ökör-, antilóp- és madárképeket bátran állíthatjuk más művészetek e nemű alkotásai mellé. Anyaga: mészkő. Méretei: hossza: 13 cm., magassága: 6·5 cm.

B. 68: Domborművű kőemlék, sírtábla töredéke, mely férfi felső testét ábrázolja stilizált fürtös parókával és széles nyakékkel. Lótoszvirágot szagol; ez oly csoportosítás, melylyel a síremlékeken nem ritkán találkozunk, és a mely valószínűleg ama életörömök egy részét adja vissza, mely az egyiptomiak

B. 66.

felfogása szerint a túlvilági életet kellemessé tette. A test színe vörösesbarna; a nyakék világosvörös és kék, és nagyon valószínű, hogy a lótoszvirágok élénk szinekben voltak ábrázolva.

Az egyiptomiaknál nem állott fennt lényeges különbség relief és festészet között; a kettő harmónikusan egészítette ki egymást. Hogy relief-ábrázolásaiknak több élethűséget és természetes frisseséget kölcsönözzenek, és hogy a képet jobban kiemeljék a síkból, befestették a megfelelő szinekkel. A templomokat és sírokat ékesítő reliefek mind be voltak festve. Ha néha színezetlen reliefekkel találkozunk, ez onnan ered, hogy a festék valami külső okból lekopott, vagy a mű befejezetlen állapotban maradt. A színezésre vonatkozólag is bizonyos szabályok alakultak ki, a melyekhez csakúgy ragaszkodtak,

mint az ábrázolás rajzbeli törvényeihez; így a férfiak testszínét barna festékkel, a nőkét sárgával adták vissza. E törvények azután nemzedékről-nemzedékre szálltak. (Sokan úgy magyarázzák a férfiak erős vörös színét, ellentétben a nők halványsárga bőrével, hogy a férfiakat megbarnította a nap munkájuk közben, míg a nők inkább csak a ház körül foglalatos-

B. 68.

kodtak, s így sápadtak maradtak.) Ehhez a tradiczióhoz tartozik az is, hogy az egyiptomi művész figyelme nem annyira az egész, mint inkább a részletek felé fordul. Az emberi testet például részletekben jól fogja fel, és híven másolja; arra törekszik, hogy a fej, törzs, a láb helyesen legyenek ábrázolva, azzal azonban mit sem törődik, hogy az egész a részletek tökéletessége mellett is eltorzul. Innen van az, hogy a fejet, a kart

és a lábat oldalt, a vállat s a szemet elülről ábrázolták; a törzs szemben álló képe és a czombok profilképe az alsó testtel kapcsolódik egybe, a mely félig szemben, félig oldalt áll. Ilyen viszonyok és körülmények közepett nehéz magunkat az egyiptomi művész szemlélésmódjába beletalálnunk. Ha azonban egyszer az egyiptomi művészet minden sajátságát megismertük és belenyugodtunk azokba a feltételekbe, a melyek egy-egy egyiptomi dombormű alapos megértéséhez szükségesek, akkor már nem tagadhatjuk meg hódolatunkat az egyiptomi művészet emlékeitől sem.

B. 69.

Az előttünk fekvő darab egy ó-birodalombeli, meglehetősen jó kivitelű síremlékhez tartozik (IV—V. dynastia.). Magassága: 20 cm., szélessége: 15 cm.

B. 69: Domborművű kőemlék töredéke, guggoló istent, mögötte három lépkedő madarat ábrázol. Itt is szerencsésen párosulnak a relief és a festészet. Hogy a madarak több élethűséget nyerjenek, a mester kellőkép befestette őket. Minden egyes állat kitünő realizmussal van ábrázolva, minden mozdulat sajátossága pontos és jellemző kifejezésre jut.

Az isten kezében tartja a kormánypálczát, a hatalom jelvénye gyanánt, és evvel kapcsolatban áll a hurok jegye (ꭥ), mely talizmant, vagy védelmet jelent. Ez a szimbolikus

ábrázolás a halottnak, kinek sírkamráját díszítette, isteni erőt és isteni védelmet biztosított.

E darab egy nagyobb falifestmény kicsiny töredéke, mely a nagy szakkarai halottas-mező egyik sírkamráját ékesítette. Egy sír előcsarnokában, hová a kíméletlen napsugár csak óvatosan és fátyolozva hatol be, a szín-tónusok sokkal lágyabban és finomabban hatnak, mint a mi múzeumaink üvegszekrényeiben.

Pontosan nem határozható meg a mű kora, de nagyot nem tévedhetünk, ha az V. dynastia idejéből származtatjuk. — Magassága: 8·5 cm., hossza: 18·6 cm.

B. 70.

B. 70: Domborművű kőemlék kis töredéke, ó-birodalombeli nomarchos reliefképével. Az arcz barnásvörösre van festve, a szemüregeket és szemöldököt fekete vonalak jelzik, a szem fehérje fehér, a pupilla fekete. A szakáll is jól ki van emelve fekete festés által. Az egésznek már csak kicsiny töredéke maradt meg; még látszik a fehérre festett szalag, mely a köténytől vállig, és onnan a hátón át megint a kötényig ért, melynek megerősítésére szolgált. Magassága: 13 cm., szélessége: 8 cm.

B. 71: Domborművű kőemlék kis töredéke, két guggoló férfit ábrázol, kik bal kezüket mellükhöz szorítják, míg jobb karjukat felemelik. Rövid, egyszerű kötényt viselnek, felső testük meztelen, fejükön rövid parókát hordanak. A test színét vörösesbarna festés emeli ki. E darab egy ó-birodalombeli sír-sztéla kis töredéke. Hossza: 12 cm., magassága: 10 cm.

B. 475: Dombormüvű feliratos kőemlék (sírkő) töredéke mészkőből, három (egy álló és két térdelő) emberalak ábrázolásával. Az a férfialak, a mely a nézőnek baloldalt esik, csipőjén rövid fehér kötényt visel, fejét sűrű parókadísz fedi. Jobbkarját mereven lógatja teste irányában, de a kéznek természetellenes elfordításával, a mi azonban igen gyakran

B. 475.

előfordul az ókori egyiptomiak domborművein, míg írástekercset tartó balkezét mellére illeszti. A két guggoló alak közül az egyik (a néző baloldalán lévő) férfi, ki fején parókát visel, csipőjén kötényt hord, jobb kezével a fölfelé húzott ballábát fogja, balkezét kiterjesztett tenyerével mellére teszi. A másik guggoló alak papnőt ábrázol, fejét szalag övezi, mely a fej hátulsó részén csomóba kötve vállig lóg le. Jobb kezével fölfelé emelt s térdben meghajtott bal lábát ragadja meg,

baljával valami tárgy után nyúl, a mit azonban a dombormű töredékes volta miatt nem sejthetünk.

A felirat, a mely az egyiptomiak szokása szerint az ábrázolt alakok czímeire és neveire czéloz, annyira megsérült, hogy bár egyes hieroglif-jegyeket és csoportokat kihámozhatunk belőle, de semmi egységes összefüggő tartalmat tisztába hoznunk nem lehet. Így pl. az álló alak előtt lévő feliratos sor azt mutatja, hogy ez a következő czímet viselte:

azaz: *néz per szer n szútn.* «a palota-intéző, a király-nagyja» neve azonban, mely személyét ábrázoló alak fölött volt bevésve, hiányzik.

Látjuk továbbá, hogy az álló alaktól kezdve számított negyedik hasáb a guggoló férfialakra vonatkozik, ki a következő czímet viselte:

azaz: *Her-hib úr her tepef* «az ő ügyeiben beavatott hierogrammateus».

A guggoló asszony előtt lévő sor így olvasandó:

azaz: *[ntr] dua [t] ren Heh* «papnő, neve *Heh*, a megboldogult».

A két férfialak vörösre, a nőalak sárgára volt festve. Az emlék az *ó-birodalom* korából való. Méretei: Magassága: 30 cm., szélessége: 33 cm.

B. 336: Domborművű feliratos kőemlék (kis sztéla), két nő ábrázolásával. Mindkettőnek hosszú szorosan testhez símuló, bokáig érő ing a ruházata. Művészi kivitele kitünő. Világos a naturalisztikus irány, mely főleg a felsőtest, derék és csipők ábrázolásában nyilvánul meg. Valamint az egyiptomi festő a ruhán keresztül is megmutatta a test formáit, úgy a reliefművén is ugyanerre törekedett. Kár, hogy a sztéla felső része hiányzik; csak az egyik alak parókájának töredéke van meg, melyből arra következtethetünk, hogy e darab az ó-birodalom fénykorából származik.

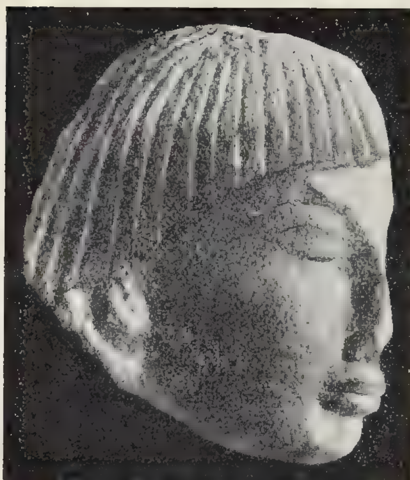
Az egysoros felírás, mely fentről lefelé halad és a két nő-alak közti űrt tölti be, kissé felületesen van megrajzolva, és így hangzik:

B. 336.

Ez a leggyakoribb áldozati formulák egyike, a melyekkel egyiptomi sírsztélákon találkozunk, és Ptah-Sokarishoz, Memphis halotti istenéhez szól. Az elhunyt nőt, ki a «nebt-per», tehát «ház úrnője» czímét viselte, «*Baheszi*»-nek hívták, és *Åḫm* asszonynak volt a leánya; a másik, itt ábrázolt nőalak neve, ki a felirat szerint az előbbinek leánya volt, hiányzik.

A rövid szöveg fordításban így hangzik: «Királyi áldozati ajándék Ptah-Sokar-Osiris részéről a ház úrnője, Baheszi számára, ki leánya volt Ǎhm-nek, és Tn ... leánya számára». Anyag: mészkő. Méretek: magasság: 14 cm., szélesség: 9 cm.

B. 329: Dombormüvű fej kemény gránitkőből, a nagy reformátor-király *Khunaten* idejéből, kit eretneknek tartottak, és a ki 1403—1391-ig Kr. e. uralkodott. Ámbár csak kis töredék van előttünk, mégis felismerhetjük rajta mindazon vonásokat, melyek e kor művészetére jellemzők, főképen az erősen előtérbe lépő naturalisztikus irányt. Míg eddig egyáltalában nem számoltak a perspektivával és csupán a lényeg kiemelésére vetettek súlyt, most hirtelen megpróbálkoztak a perspektivikus rajzzal és ebben az irányban annyira mentek, hogy még az esztétikai szempontokat sem vették tekintetbe. Tagadhatatlan, hogy a reliefstílre nézve e fejlődés üdvös hatással járt; az előttünk fekvő relief-fej is kitünő művészi tudásra vall. Laposan megrajzolt vonalak helyett a fej plasztikusan kiemelkedik hátteréből. Maga a szem, mely rendesen profilarczokba is elülről van belerajzolva, itt inkább megfelel a fej profilhelyzetének.

B 329.

Ha tekintetbe vesszük a lapos homlokot, a kevéssé gömbölyödő arczot, a vastag ajakot és a hegyes állat, megtaláltuk mindazon motivumokat, melyek e kor portréit jellemzik. Ezen kornak minden egyes portréfejét, így a mi gyűjteményünkbelieket is, a reformátor-király fejének tartják. Mert a király csunya típusát általános típusnak rendelték. Valamint az új vallás bevezetése után a királyi család minden egyes tagja olyan

új nevet vett fel, mely az Aten-kultuszszal kapcsolatban állott, úgy elsősorban a királyi család tagjai hódoltak az új művészeti iránynak, és ennek olyképen adtak kifejezést, hogy a maguk portré-szobrait a király vonásaival ruháztatták fel. Az ő példájukat követte az egész előkelőség; úgy hogy az előttünk fekvő töredék ugyanúgy ábrázolhatja magát a királyt, mint egy közeli rokonát, vagy csak egy mágnást.

A hajviselet is e kornak megfelelő. A paróka megszűnik oly nehéz és természetellenes lenni, mint a milyent rangbeli egyiptomi férfi viselni szokott; a haj természetes növését utánozza és a félig rövidre nyírt haj úgy van fésülve, hogy a homloknak és fülnek egy részét fedi.

A fej 16 cm. magas, tehát valamivel nagyobb a normális fej felénél.

B. 62: Domborművű kőemlék töredéke (sztéla felső része) a XIX. dynastia idejéből; tehát az ókori egyiptomiak történetének abból a korszakából való, melyet «a Ramesszidák korszakának» szoktunk nevezni, s a melynek legnevezetesebb képviselői *I. Széti* (Kr. e. 1356—1347) és *II. Ramszesz* (1347—1280) voltak. A művészi alkotó képesség, a mely a XIX. királyi család alatt olyan nagyot emelkedett, nemcsak a műépítés fejlődésének, hanem a domborművek alkotásának is jelentős lökést adott. Ezt az előttünk levő domborművön is észlelhetjük, mely ugyan csak töredék. Ámbár az ábrázolt alaknak, valószínűleg Nomarchosnak, csupán felső teste maradt meg, a töredék is elárulja, hogy mily magas fokra emelkedett e kor művészete Egyiptomban. Az ureusz-szal diszített szárnyas napkorong, mely a sztéla felső részét koronázza, nem tanuskodik fejlett művészi képességről; ezen architektónikus dísz nem emelkedik a szokásos sablón felé. Annál gondosabb kivitelű a férfi relief-képe. Tartása oly méltóságteljes, hogy a kezében tartott kormánypálcza nélkül is látnók, hogy az államnak egyik legmagasabb tisztviselőjével állunk szemben. E kormánypálcza istenek, királyok és kerületi grófok jelképe. A pálczán kívül nyaklánczot is hord királya kegye és szeretete jelvényeként. E mű részleteiben is arra mutat, hogy művészi kéztől származott. A kopasz fej, a fül, az orr és a száj oly természet-

hűséggel és finomsággal van ábrázolva, a melynél különbet az egyiptomi művészet legkiválóbb alkotásain sem találunk. Az egyiptomi műveken gyakran előforduló csúnya, elálló fülnek itt nyoma sincs. De még egy más, sajátos jelenségre kell figyelmeztetnünk, mely itt feltünő módon lép fel. E jelenség a szemre vonatkozik. Tudjuk, hogy az egyiptomiak profilba rajzolt arczokba elülről látott szemet rajzoltak. E sztélán a szem ábrázolása eltér e szokástól. Ámbár az ábrázolás minden

B. 62.

egyéb vonásában megfelel az egyiptomi művészet általános törvényeinek, a szem e törvényeknek egyenesen ellentmond. A profilban megrajzolt fej az en face-ban adott felsőtesten nyugszik, tehát teljesen a tradicziónak megfelelően. Ezen tradicziónak ellentmond a szem, mely nem elülről van megrajzolva, hanem oldalról, ugyanabból a nézőpontból, mint a fej.

Nem tehetünk fel mást magyarázatul, mint azt, hogy e mű nem egy mester munkája; a felső, architektónikus díszt egész közönséges kőműves csinálhatta meg, ki e kis kőtáblát

sok más, hasonló kőtáblával együtt tuczatszámra gyártotta; a többi azonban kora egyik legkomolyabb művészének a munkája. Lelhely: Abydos. Anyag: mészkő. Méretei: magassága: 20 cm., szélessége: 20 cm.

B. 72: Domborművű kőtáblának kis töredéke. Nő-alakot ábrázol hosszú parókával, melynek elülső része mellig ér; nyakát szép ékszer diszíti. Ámbár a mű csak töredék és erősen meg is sérült, mégis látjuk, hogy művészi alkotás lehetett; az arczkifejezés üde frissesége, mely életkedvet és örömöt árul el, kitünő közvetlenséggel hat. A fej egyes vonásaiban is szerencsésen van ábrázolva, és azt a benyomást teszi, mintha a művész természet után rajzolta volna. Ha a szemtől eltekintünk, mely a fej profilábrázolása ellenére elülről van megrajzolva, nem találunk semmit, a mi az egyiptomi művészet merev megkötöttségére emlékeztetne. Az orr, a fül, az áll és az arcznak a szem alatt kidomborodó gömbölyödése oly természethűséggel van ábrázolva, hogy szívesen ismernők a mestert, ki a valódi perspektíva ismerete nélkül ilyen helyes perspektivikus felfogáshoz jutott el. Itt az egyiptomi művészet ú. n. *népstílusának* egyik legszebb példányával állunk szemben, mely igen lényegesen különbözik a merev megkötöttsége által jellemzett és az ó-művészet tradicziói szerint dolgozó *udvari stílustól.* Ha nem tudnók, hogy itt egy háromezerévesnél idősebb művel van dolgunk, azt hihetnők, hogy egy szép modern, fellach-leány képe van előttünk. Megrongált állapota ellenére,

B. 72.

a melyben reánk maradt, üde báj hatását kelti. Kár, hogy a karok, a mell s a többi testrészek annyira megviseltek, hogy róluk, s a többi részlet kiviteléről biztosat nem mondhatunk. Mindenesetre az Új-Birodalom ama korszakából származik e töredék, melyben a művészetnek újból felvirradt. Magassága: 13 cm., szélessége: 7·5 cm.

B. 73: Domborművű kőemlék, fejet ábrázol. Itt a reliefábrázolásnak ama módjával állunk szemben, a melyet «relief en creux»-nek nevezünk, és a mely az eddig leírtaktól abban különbözik, hogy a hátteret, a melyet rendesen kivágtak az alakok mögül, meghagyták és az ábrázolandó tárgyat mély kontúrokkal fejezték ki. Az ábrázolásnak e módja nem csupán azt az előnyt nyújtotta, hogy a művész nem fecsérelt felesleges időt a rajznak puszta merő előkészítésére, hanem még inkább azt, hogy a képen nem esett oly könnyen sérülés, mint a többi reliefeken, minthogy nem emelkedett ki a háttérből.

E mű, melyet Karnakban találtak, férfifejet ábrázol, mely a XIX. dynastia legkitünőbb művészi alkotásai közé tartozik. (XIV. század Kr. e.) Itt is látjuk azonban, hogy még a legjobb műveknél sem szakítottak a régi tradicizóval: a szem a fej profilábrázolásával ellentétben elülről van megrajzolva. A fej egyéb részei és az arczkifejezés a jól kifejlett népművészet hatását mutatják.

Az orr, a száj, az áll, és főkép a nyak kitünően vannak megalkotva. Nagy reálizmust és természethűséget ültetett beléjük a művész, és nagy gondot fordított a világosság és árnyék keltette hatásokra is. Az egyes arczrészek külső kontúrvonalai oly ügyesen és természetesen vannak egymással összekötve, hogy a legnagyobb harmóniában egészítik ki egymást. Nagy eleganeziával vannak megrajzolva az egyes formák. Az arcz hullámos kidomborodása, az orrlyukak, az ajkak és az áll, a kidomborodó homlok és orr oly kifejlett technikáról tanuskodnak, hogy semmi idegenszerű nem ötlik szemünkbe; minden csupa báj és természethűség; a szem alakításán kívül sehol sem látjuk a régi tradiczió hatását. Mintha nem is sírkamrába, hanem lakószobába szánták volna e képet, csupa üdeséget lehell és elragadja a nézőt. Kevés vonással nagyot al-

kotott itt a művész vésője. Az ajkak mosolya és az arcz nyugodt és megelégedett kifejezése oly kitünően vannak megcsinálva, hogy az egész kiváló ügyességről tanuskodik. Más tekintetben is szakítani látszik e mű alkotója a szokásos tradiczióval.

Az egyiptomi plasztika művein, kivéve a Khunaten eretnek-király korabelieket, a fej csak kevéssé emelkedik a váll fölé; itt azonban a nyak a maga természetességében van meg-

B. 73.

rajzolva és harmónikusan csatlakozik a többihez. Ha e kép a sírkamrába való volt és nem igen lehetett más a hivatása, akkor a «Ka» nyugodtan egyesülhetett vele, mert e kép hű portréja lehetett a halottnak, minden egyes vonása megfelelt a valóságnak. Karnakból származik, mészkőből készült és méretei a következők: magassága: 19 cm., hossza: 19 cm.

B. 495: Domborművű kőemlék (sírkő?) kis töredéke, fiatalkorú férfi ábrázolásával; ruházata kis kötényből áll, jobb lábával előre lép és kezében lótoszcsokrot tart. Magassága: 9·5 cm., szélessége: 3·5 cm.

B. 353: Kis sztéla (sír-tábla), sötét színű, kemény kőből. Kis kőlapon, mely alsó bázisán szögletes, fent lekerekített, gyönge reliefben áldozati jelenet van ábrázolva, a melyben a halott nő, férje által kísérve, Isis istennőnek hódolatát fejezi ki.

Isis istennő, ki az alvilágbeli Osiris nővére és nejeként szerepel a feliratokban, nem csupán a «*nagy isten-anya*» büszke czímét viseli, ki «*az ég úrnője és az istenek királynője*», hanem a szeretetre legméltóbb istennőnek is ismerjük, mert az élet legfőbb javának, a szeretetnek és minden földi és égi örömnek úrnője. Hosszú, testhez símuló, díszes szegélyű inget hord; fejét hosszú, sűrű, csupán a füleket szabadon hagyó paróka ékesíti, melyen ökörszarvakkal körülvett napkorong díszlik. Gazdagon diszített gallér fedi mellét és vállát, karkötők ékesítik felső és alkarját. Jobb kezében az élet kulcsát tartja, baljában lótoszvesszőt.

Az istennő előtt áll a meghatott és alázatos halott nő, gazdag ruhában, mely az Új-Birodalom előkelő nő-viseletének megfelelően hosszú, bokáig érő, alul szélesedő ingből és a felsőtestet és felső karokat takaró gallérból áll. Fején hosszú, sűrű parókát visel, melyet homlokszalag ékesít; a parókán a kiválóan tiszteletreméltó hölgyet jelölő kenőcskúp díszlik. Jobb kezével szisztrumot fog, mely Egyiptom előkelő asszonyainak kedvelt zeneeszköze, míg lelógó balkezében talizmánt tart. Közötte és Isis istennő között áldozati asztal áll, mely gazdagon meg van rakva virágokkal és mindennemű áldozati ajándékokkal.

A nő mögött áll férje, kopasz fejéről itélve pap, ruházata deréktől mélyen térden alul érő ránczos kötény. Felemelt balkezében lótoszbimbót tart, lelógó jobbjában virágcsokrot.

A házaspár fölött kétszeres ismétlésben két ülő kutya (vagy leopárd) ábrázolását látjuk, melyek előtt áldozati asztal áll. E jelenet valószínűleg az alvilág ama régióit jelképezi, a melyeken a halott nő, ki már biztonságban van Isis jóltevője előtt, szerencsésen keresztülhaladt.

E darab, mely az Új-Birodalomból, valószínűleg a Ramesszidák korából származik, a legkeményebb fekete kőből készült; nem látszik befejezett munkának, mert bármily méltóságteljes és szép a csoportosítás általános vonásaiban, a rész-

letek kidolgozása kezdetleges. Erre vallanak a csupán körvonalaikban megrajzolt kutyák képe, a nehány vonallal odavetett áldozati asztalok, főképen pedig Isis istennő ruhája, mely rendesen relief-ábrázolásokon is gazdagon felékesítve szerepel, míg itt csupán alsó szélén veszünk észre némi díszt. Magassága: 15·3 cm., szélessége: 10·5 cm.

B. 353.

B. 60: **(Oszarkon) sírsztélája fából.** Fent lekerekített és minden oldalról vékony vászon- és iszapréteg borítja. A befestett lap felső része áldozati jelenetet ábrázol, alsó része pedig hatsoros feliratot tartalmaz; szalagornamentum keretezi az egészet, mely vörös, zöld és sárga felületekből áll. E felületek felváltva követik egymást. Az áldozati jelenet, mely felett az Uraeusokkal diszített szárnyas nap látható, a

B. 60.

halottat ábrázolja, a mint ez (jobbról) *Rá-Horchuti*-nak, a reggel és a tavasz nap-éjegyenlőség napjának áldoz, és (balfelől) *Tum*-nak, az est és őszegyenlőség napjának. Jobbra Rá Horchuti isten látható, a kihez a halott felemelt kézzel imádkozik. Áldozati ajándékokkal és lótoszvirággal gazdagon megrakott áldozati asztal áll közöttük. Balra áll Tum isten, fejét

a kettőskorona ékesíti, a halott hozzá is imádkozik felemelt kézzel, közöttük az áldozati asztal. Az áldozati jelenet felett (tehát a szárnyas nap alatt) ötsoros magyarázószöveget találunk, mely öt kis oszlopba oszlik és így szól:

A középső oszlop, mely a halott felett áll, a nevet tartalmazza: O-sza-r-á-k-n (Oszarkon). E név a XXII. dynastia korszakában (Kr. e. 950—800.) gyakran előfordul. E dynastiának, melyet fővárosáról, Bubastisról, neveztek el, kilencz királya volt, kiket felváltva Šešonknak, Oszarkonnak és Takelutnak hívtak. A sírtábla a Kr. e. IX. századból való.

A névtől balra a negyedik csoport így hangzik: dá-t ḥótep neb-t = «mindennemű áldozati ajándék». Ez a halott képe mellé rajzolt ábra magyarázata.

Balra, az ötödik csoportban ezt olvassuk: Tum, átef nút̲r-u = «Tum, az istenek atyja».

Az első és második oszlop hieroglif-szövege az áldozati jelenetet ábrázoló kép jobb felét magyarázza: *czát an Rá, Hór-Tauï dátef hotep* = «Felszólítás Rá-hoz, a két ország Horusához, a kinek áldozati ajándékot ad.»

Oszarkon sírtáblájának a felirata így szól:

E felirat a szokásos áldozati formulát tartalmazza, melylyel a legtöbb sírtáblán találkozunk. Arra szolgált, hogy a halottat étellel és itallal lássa el az éhség és szomjúság ellen. A halott az isteneknek áldozatokat mutat be, a mint ez a felirat feletti áldozati jelenetet ábrázoló képen látható. Az ajándékoknak az volt a czéljuk, hogy az istenek jóindulatát és kegyelmét biztosítsák a halott számára. Az istenek ezért mindent adnak a halott «Ká»-jának, a mire csak szüksége van: ételt, italt, ruhát, arczfestéket, és minden egyéb jót. Rendesen Osiris és Anubis, halottak istenei, látják el a lelkeket étellel és itallal. Megesik azonban, hogy a halottak táplálását helyi istenektől: Thébában Ámontól, On-Heliopolisban Tum-tól, vagy Atumtól is várják, ha életükben rendkívüli odaadással szolgálták őket. Így Noferhaut szép sírtábláján, mely most a «Nemzeti Múzeum»-ban van, Ámon istenhez fohászkodik a halott Noferhaut, ki III. Thutmozisz (Kr. e. 1503—1449.) csendőrfőparancsnoka volt. Oszarkon sztéláján Ra-Horchuti és Tum istenekhez fordul a halott, és az imádság így hangzik: «Ra Horchutinak, a nagy istennek, az ég urának, az istenek elöljárójának áldozati ajándéka; adjon áldozatot, a mely áll kenyerekből, ökrökből, libákból, tömjénből, borból, tejből, ruhákból és mindennemű jó, tiszta és édes dologból, az elhunyt «Ká»-jának,* kinek neve Oszarkon, a ki fia a boldog emlékű *Ámon-m-dat*-nak és *Ta-zen-u-na*-nak. Tum is, On-Heliopolis ura, adjon Oszarkon lelkének mindennemű áldozati ajándékot.» Ez az imádságformula, a melylyel már régibb sírokon és sztélákon is találkozunk, oly általános lett, hogy az egyiptomiak halotti imájává fejlődött; ha valaki meglátogatott egy sírt, vagy csak el is ment mellette, ezt az imádságot mondta el. És ha évezredes használatában itt-ott módosult is, ha más értelmet is adtak neki és formailag is átalakították, a bevezető szók: «szúten dát hotep» = «királyi áldozatajándék», mindig és mindenhol megmaradtak, és majdnem kivétel nélkül minden egyiptomi síremléken találkozunk velük. Méretei: magassága: 38 cm., hossza: 25 cm.

* Szó szerint: «Osiris» Ká-jának, mert az egyiptomiak felfogása szerint minden halott, a ki életében becsületes ember volt, Osirissá alakult át.

B. 65: Domborművű kőemlék töredéke, mely az oroszlánfejű Szechmet-istennőt ábrázolja, a mint az előtte álló király felé nyújtja jobb kezét, baljával pedig az élet kulcsát adja át neki.

E mű annál inkább figyelemre méltó, mert a szokásos domborművek technikájától eltér annyiban, hogy az ábrázolandó alak háttere nincs bemélyítve, hogy a kép annál jobban kidomborodjék, hanem a kép kontúrját egyszerűen belevésték a kőbe. Az ily módon előállított kép nem oly dekoratív hatású, mint a magas relief, de nagy előnyt biztosít az előállítás gyorsaságában és egyszerűségében, a miért is előszeretettel alkalmazták ezen eljárást kisebb művek, főleg sztélák készítésénél. (V. ö. B. 63.)

B. 65.

A két itt ábrázolt alak közül az egyik *Szechmet* istennő, a memphisi Ptah-isten kedvese. Oroszlánfején nyugszik a nap-korong; hosszú, szorosan testhez simuló inget visel, melyen át a test formái világosan kivehetők; karján és nyakán ékszert hord. Jobb kezét a vele szemben álló alak bal kezébe teszi, és bal kezével az élet jelvényét nyujtja át neki. Itt tehát nem mint pusztító harczistennő jelenik meg, hanem mint az emberiség nagy jótevője.

A második alak megsérült, hiányzik a feje és felső testének egy része. Mindamellett feltehetjük, hogy királyt ábrázolt; az erősen előreugró, háromszögű kötényből, az úgynevezett király-kötényből, és a nyakat díszítő lánczból következtethetünk e magas méltóságra. A hátul lelógó, hosszú oroszlánfarok is látható rajta, mely jellemző a király ábrázolására.

B. 489.

B. 490.

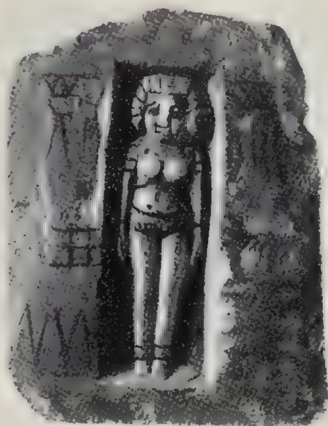
A rajz felületes, a mint ez ilyféle relief-képeknél gyakori. Valószínűleg a Ptolemaeusok korából származik. Anyaga: mészkő. Magassága: 20·5 cm., szélessége: 14 cm.

B. 489: Kis náosz (kápolna), álló meztelen *domborművű nőalakkal,* mészkőből. Üregesen kivájt párkánynyal koronázott kaput ábrázol, a melynek két oldalpillérje közt egyenesen álló meztelen nőalak leeresztett karokkal látható. Feje a szaiszi korszaknak megfelelő hajviselettel van díszítve; arcza, sajnos, megsérült. A párkányon az egykori festés nyomai még láthatók.

Sírtáblákon többször látjuk a megboldogultat úgy ábrázolva, a mint templom bejáratánál áll, vagy háza kapujából lép ki. Az itt ábrázolt képet inkább ama tárgyak közé kell soroznunk, melyeket a halottnak sírjába adományként szoktak tenni; hiszen nem ritkán fordult elő az, hogy meztelen nőalakokat — különösen babákat — a sírokba a halott mellé helyeztek. Magassága: 18·5 cm., szélessége: 9 cm.

B. 490: Ugyanaz, de sokkal durvább kivitelben. Az egész egy fent kikerekített kőlapot tár elénk, a melynek lapos oldalában négyszögű mélyedés van kivájva, a melyben domborműszerűen meztelen nőalak egyenes helyzetben áll. Magassága: 12 cm., szélessége: 8 cm.

B. 491: Ugyanaz. Négyszögű kőlap, a melynek kapuszerűen kivájt mélyedésében barnára festett, domborművű nőalak áll; parókája, nyakláncza, karpereczei, lábékítményei, s épúgy szeméremhaja fekete színnel vannak feltüntetve. A kőlap felülete is festett díszítéssel volt borítva. Magassága: 12 cm., szélessége: 9·5 cm.

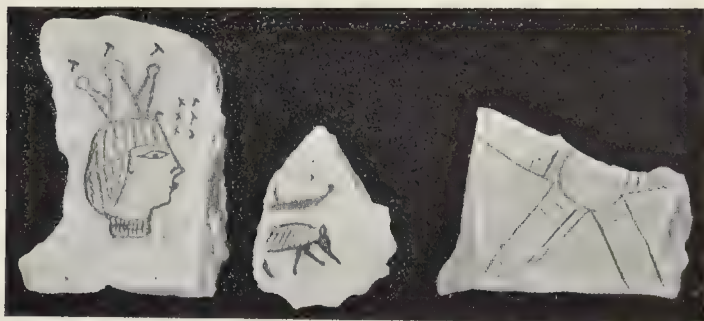

B. 491.

IV.

GYERMEKRAJZOK.

Egyiptomban mindenkor nagy gondot fordítottak a gyermeknevelésre. Az igazi gyerekkort, a melyben a gyermeket mindenféle játékkal foglalkoztatták, a negyedik életévvel befejezettnek jartották; ekkor kezdődött az úgynevezett iskolai korszak. Az iskolában megtanult olvasni, írni, számolni, és nagy gondot fordítottak a rajzolás, festészet és szobrászat elsajátítására is. Minden egyiptológiai múzeum őriz nehány darabot, mely tanuskodik a gyermekeknek az iskolában ily módon elsajátított képességéről.

B. 248. B. 249. B. 250.

A mi gyűjteményünk négy töredéket tartalmaz, mely ezen tanítási ágra vonatkozólag felvilágosítással szolgál.

B. 248: Mészkődarab, külföldi törzsfőnök vagy király rajzával. Ecsettel megtervezett, barnavonalú parókás fejet áb-

rázol, melyet háromágú korona ékesít. E korona alapjában véve Felső-Egyiptom háromszoros fehér koronája. Látjuk, hogy idegen elemek ábrázolásánál is mily nagy súlyt fektettek az egyiptomi motivumra; ez az irány legvilágosabban abban nyilvánul meg, hogy a koronát egyiptomi szokás szerint Uraeus-szal díszítették.

B, 249: Töredék, melyen világosan kivehető festett csónak maradéka, alatta előre haladó állat látható, mely orrmányával táplálékot keres a földben.

B. 250: Márványtöredék, mely vésővel bemélyített ötágú csillag maradványát mutatja.

B. 398: Vászondarab, Isis istennőnek fekete tussal rajzolt képével. Hossza: 18 cm., szélessége: 15 cm.

V.

SZOBROK ÉS EGYES RÉSZEIK.

Valamint a művészet általában, úgy a plasztika is a vallás szolgálatában állott az egyiptomiaknál. Az egyiptomiak hite szerint az ember, halandó testi részén kívül, két elmulhatatlan szellemi erőből állott. Az egyik, a melyet *Ba*-nak neveztek, a halál beálltának pillanatában elhagyta az ember porhüvelyét, s madárhoz hasonlóan, felszállott az üdvözültek birodalmába, hogy ott — miután Osiris ítélőszéke előtt törvénykezésnek vetetett alá — minden földi nyomorúságtól menten, örömökkel teljes életben legyen része. A másik szellemi erő volt a *Ka*. A halál pillanatában ez is elhagyta a földi testet, de mégsem lehetett meg teljesen az anyag nélkül. A halál után is a hulla közelében maradt, és madárfejű karvaly alakjában a halott felett lebegett, hogy azzal tetszése szerint egyesülhessen. Azért a hullát meg kellett őrízniök az enyészettől. De minthogy a legjobb bebalzsamozó módszerek sem óvták meg a hullát örök időre a pusztulástól, azért már a legrégibb időkben is odatették a koporsóban levő múmián kívül a halott képét vagy szobrát is a sírkamrába. Ezek az illetőt java korában ábrázolják, mert, a mint még az életben gondoskodtak pompás sírhelyekről, sőt ezt az élet főfeladatának tekintették, úgy azt sem mulasztották el, hogy egy vagy több, lehetőleg élethű szobrot készíttessenek magukról, a melyben a halál után való megelevenedés és feltámadás végbemehessen. Az egyiptomiak ezen vallásos nézete minden művökben megnyilatkozik, és mélyen gyökerező vallásos jelentőség van teremtő szellemük által létrejött majdnem minden művükben.

B. 535: Kőemlék, három ülő emberalak ábrázolásával. Az ó-birodalom idejéből való, s ámbár igen kopott állapotban szállott ránk — az egyes alakok arczai és lábai le vannak törve — mégis az egyiptomiak családi életének igen vonzó képét tárja elénk. A három alak karonfogva ül egymás mellett: két alak úgy van ábrázolva, hogy a jobb kéz térdén nyugszik, míg bal karját a bal oldalán ülő alak dereka körül fonja; a harmadik alak bal kezét térdén tartja s jobbjával átöleli a mellette lévő alak derekát. A testformák olyan kitünően, finoman és tökéletesen vannak kidolgozva, hogy a darabot az egyiptomi művészet legkiválóbb alkotásai közé kell soroznunk. Látjuk, hogy a mű technikai tökéletességgel készült s hogy a művész vésője teljesen uralkodott a kemény anyagon. Magassága: 27 cm., szélessége: 25 cm.

B. 446: Ülő, egymást átölelő házaspárt ábrázoló kőemlék. Gyengéd családi jelenetet tár elénk, és halotti ajándék gyanánt szolgált a sírkamrában. Épen e miatt kevés változatosságot találunk ezen emlékművek egyes részeinek csoportosításában, bármily művészi kivitelűek is részleteikben. Ezen motivumok állandó ismétlése okozza, hogy a legszebb művek, melyek részleteik művészi kidolgozásában a legnagyobb érdeklődésre tarthatnak számot, a nézőt kifárasztják, sőt majdnem untatják.

A mi példányunkon férj és feleség egy széken ülve, egymást átölelve vannak ábrázolva. Jobbra ül a férj, fejét sűrű, rövid fürtökből álló paróka díszíti, mely megfelel az egyiptomi történelem legrégibb korszakából maradt emlékeken található hajviseletnek. (III—IV. dynastia, tehát a Kr. e. IV. évezred.) A haj a fejtetőről mint közös centrumból kiindulva, fonatokban halad lefelé és ferdén vezetett szalagok oly módon kötik össze, hogy a paróka felülete egymásba nyúló háromszögekbe van osztva, vízszintesen határolt fél-konus gyanánt borítja az egész tarkót, a füleket is eltakarja, és csupán a homlokot és az arczot hagyva szabadon, nyakig ér le. A testet egyszerű kötény takarhatta. Míg a jobb kar a térden nyugszik, addig a bal kar a balról mellette ülő nőt öleli át. A nő hosszú, sűrű parókát hord, mely közepén van elválasztva, és sűrű fonatokban végződve, elől mellig ér. Ruházata, a mennyire a mű erősen meg-

rongált voltában kivehető, hosszú, testhez símuló, vékony ing lehetett, melyen át a test formái világosan látszottak. Ez utóbbiak szépen domborodnak ki; a mell és csipő kitünő élethűséggel vannak ábrázolva, és az ábrázolt nő báját és szendeségét

B. 446.

fejezik ki. Míg bal keze térdén nyugszik, jobbjával átöleli férjét, fejével is kissé feléje hajlik, hogy ily módon is kifejezze iránta táplált szeretetét és odaadását. Az egész kép rongált állapotában is életerőt és életfrisseséget árul el. A fejek portrészerűen vannak kifejezve; e mű technikai, valamint művészeti szempontból egyformán jelentékeny, és fényes

tanubizonyságot tesz ama művészet finomságáról, mely a mienket 5000 évvel megelőzte.

Az alakok eredetileg szinezve voltak. Kár, hogy e darab annyira megsérült, különben az ó-egyiptomi művészet legkiválóbb alkotásai közé tartoznék. Magassága: 26 cm., szélessége: 15·5 cm.

B. 206: Mészkő-szobrocska, mely V. dynastiabeli tisztviselőt ábrázol. E korban állott legmagasabb fokon az egyiptomiak művészete, és e szobrocska kora egyik legkitünőbb alkotása, melyet szépségben és finomságban nem igen mulhatott felül sok szobor. A test színe barnásvörös, a haj, a szemöldök és a szempilla feketék, csupán a hosszú, deréktől kezdődő s mélyen térden alul érő kötény fehér. Az alak bal lábával előre lép, ezáltal sokat nyer kifejezésének élethűsége és élénksége. Az arcz meglepően természethű, kéz és láb a legvégső részletig finom kidolgozású. A kar a test mentén lóg le, a kéz ökölbe szorult. A hosszú haj a kor viselete szerint középen ketté van választva; a nyakat duplán körültekert aranylánccz ékesíti. Ez az egyik legnagyobb kitüntetést jelentette, melyben a magasrangú állami hivatalnokok és kiváló vezérek részesültek, ha egészen különös érdemekkel a király legmagasabb tetszését ki tudták érdemelni. Magassága: 18·5 cm.

B. 206.

B. 229: Álló nőszobor fából. E szobor oly nő képmását mutatja, ki arczkifejezésének üdesége, okossága, fiatalsága és bája mellett méltóságával és gráciájával lepi meg a szemlélőt. Fejét sűrű, nyakig érő paróka fedi; fejformája tökéletesen szép, nyaka formás, testalkata arányos. Testét hosszú ing takarja. A nő még egészen fiatal, életének virágzásában van: karcsú, erős és mégis ruganyos. Testtartása méltóságteljes; e vonását még jobban kiemeli a mellen alul egymáson nyugvó két kar. Az arcz szellemes és eleven, úgy hogy e művet az Ó-Biro-

dalom legszebb alkotásai közé kell soroznunk. Ha e szobor a sírkamra számára készült, hogy a Szerdabban felállítsák, és minden bizonynyal ez volt a hivatása, úgy nyugodt lélekkel és nagy megelégedéssel egyesülhetett vele a Ka, mert megtalálta benne az igazi élet meleg kifejezését. Magassága: 49 cm.

B. 229.

B. 230.

B. 230: Álló férfiszobor fából. Az ó-birodalom fa-szobrai közül főkép egy bal lábával előre lépő, rövid, fekete fürtös férfi szobra vonja magára figyelmünket. Vörösesbarnára festett testén rövid fehér kötényt hord, jobb karja lelóg a test mentén, míg a bal kar, melynek alsó része hiányzik, előre nyúlt és kezében a munkafelügyelők módjára botot tarthatott. A fej kissé durva

kivitelű, de energikus kifejezésű; a nagy fekete pupilla és fehér szemhéj által jellemzett szem, és a kissé előreugró ajak az arcznak komoly és szigorú kifejezést kölcsönöznek. A kor erősen megviselte e szobrot. Magassága: 60 cm.

B. 231: Álló férfiszobor fából, felfelé hajlott balkarral. Rövid kötényű férfi, előrelépő bal lábbal áll előttünk és míg jobb keze ökölbe szorítva lóg le teste mentén, addig bal kezét

B. 231.

B. 232.

felemeli. Hogy mi volt e felemelt kar czélja, azt megrongált állapota miatt nem találhatjuk ki. A test vörösesbarnára van festve, csak a rövid, lapos paróka fekete, úgyszintén a szemet jelző vonalak; a kötény fehér. Kor: Ó-Birodalom. Magassága: 30 cm.

B. 232: Ülő férfiszobor fából. Az ó-birodalom faszobrai közül egy ülő férfi szobra is figyelemre méltó. Síma, fekete

paróka takarja fejét, meztelen, vörösesbarnára festett testén rövid, fehér kötényt hord, mely deréktől térdig ér; az ökölbe szorított kéz térdén pihen. A széket egyszerű fatömb jelzi. Magassága: 32 cm.

B. 236: Szobor töredéke fekete dioritból, papot ábrázoló alak alsó része, hátpillérrel, hosszú, papokat jellemző köntösben, és a test mentén lelógó karral. Kora: ó-birodalom. Magassága: 12 cm.

B. 240: Szoborfej töredéke mészkőből, férfit ábrázol stilizált parókával, mosolygó arczczal. Az arcz vörösesbarnára

B. 236.

B. 240.

van festve, a hosszúkás szabású szem fekete vonalakkal van jelölve, a paróka fekete. Orr, száj és áll, valamint a nyak jól kiformáltak. Kor: ó-birodalom, magassága: 13 cm.

B. 241: Szobor töredéke sötétzöld palakőből. Ámbár nagyon kopott állapotban van, hajviselete mégis elárulja, hogy az ó-birodalomból való. Hátpillérrel bírt. Magassága: 12 cm.

B. 487: Ülő férfiszobor mészkőből, bázissal és hátpillérrel, félgömbalakú fejdíszszel s térdén nyugvó kifejtett írástekercscsel, melyet a különben testéhez szorított kezeivel tart. Szemével mereven tekint a nézőre. Olyan alakkal van tehát itt dolgunk, a mely «*olvasó*»-nak a képét szokta ábrázolni. Kivitele

kissé tökéletlen, talán csak tanítványnak a próbálkozása, a mely még kidolgozásra szorúlt. Mindazonáltal az arcz azt a komolyságot árulja el, a melyet különben csak a legjobb ilyfajta műveken szoktunk látni. Magassága: 12 cm.

B. 203: Ülő királyszobor, fekete gránitból. A király duplakötényt hord, fejét uraeuskígyó ékesíti a királyi hatalom külső szimbolumakép, mely arra is emlékeztet, hogy a király

B. 487.

B. 203.

mindenkor kész ellenségeit elpusztítani. A kerek arcz és a testformák a kő keménysége ellenére igen jól vannak visszaadva. A király koczkaalakú széken ül, feje előre tekint, kezét térdén simán kinyújtja. Az egész igen biztos, valósággal bámulatot keltő technikára vall. A kemény kőzet annyira hatalmában állott a művésznek, hogy a maiak nehezen vehetnék fel vele a versenyt.

E szobor minden tekintetben megfelel a brüsszeli múzeum egy Edfuból származó szobrának, a mely az 1902-ben Jean *Capart* által kiadott gyűjteményes munkában («Recueil de monuments égyptiens») a XV. képként közzé van téve; csak abban különön-

bözik tőle, hogy a brüsszeli szobor nem visel uraeus-díszt. E két szoborhoz sajátságos tény fűződik, melynek előadását nem mellőzhetjük. A művének XV. képét magyarázó szövegben Capart elmondja, hogy az arab ember, a kitől 1901. január havában a szobrot megvette, néhány nappal később második, teljesen analóg szobrot hozott neki, mely csupán kisebb volt valamivel méreteiben és uraeus ékesítette. Ezt is meg akarta venni, de miközben a vételár végett tárgyalásokat folytatott vele, egy turista megvette a szobrot, kinek nevét nem volt képes megtudni. («Pendant les négociations, elle fut vendue à un touriste dont je n'ai pu savoir le nom».) Azt látjuk, hogy a Capart által említett második szobor a mi gyűjteményünkhöz tartozik; ama turista, kinek neve Capart előtt ismeretlen maradt: Beőthy Zsolt.

A szobor archaikus kiviteléből arra kell következtetnünk, hogy az egyiptomi művészet legrégibb alkotásai közül való; de származhatik abból a kevéssé ismert korból is, mely a VI. és XII. dynastia között volt. Magassága: 21 cm., mélysége 13 cm.

B. 205: Mellszobor, fekete gránitból, férfit ábrázol, kinek fejviselete az előbbiének megfelel, tehát síma, fejkötőszerű fejkendőt visel, de uraeus nélkül. Az egész archaikus kivitelében is hasonlít az előbbihez, csak a pofacsontok kevéssé domborodnak ki. Az arcz húsos és kerek, s életteljes, erős, de komoly lény hatását kelti; értelmesnek látszik, de kevéssé élénknek. Van valami az arczkifejezésében, a mi alázatossággal párosuló határozottságra vall; talán előkelő állása ellenére alacsony származású volt; innen az alázatos arczkifejezés. Minthogy csak torzóval állunk szemben, mindennemű támpontunk

B. 205.

hiányzik az ábrázolt személy közelebbi meghatározására vonatkozólag. De itt is felismerjük a megkötött udvari stílust, mely a legrégibb műveket jellemezte; már a fej helyzete, mely alig válik el a válltól, is figyelmessé tesz erre. E darabot Mitrahinában a régi Memphis helyén találták. Nem tévedhetünk nagyot, ha a VI. dynastia korából származtatjuk. Magassága: 18 cm.

B. 207: Szoborfej fehér márványból, fejkötőszerű fejkendővel, az előbbi kettő módjára; de itt még világosan látszik a fejkendő által takart paróka előrenyúló része. Míg azonban a királyszobron (B. 203.) a fülek egészen szabadon maradtak,

B. 207.

B. 205-nél majdnem teljesen be vannak födve, addig itt úgy fekszik a fejkötő, hogy a fülnek csupán felső része van eltakarva. És ámbár itt is a tradicziónak megfelelően a fej csak kevéssé válik el a válltól, és a szem vonalai a szempillákkal és szemöldökkel együtt az anatómia szabályai ellenére a fül gyökeréig érnek, mégis művészileg szép darabbal állunk szemben. A fej előkelő, egészséges és életerős típusú egyiptomi nő feje a középső birodalom elejéről, a mely korban az addig alárendelt Théba vezetőszerepre kezdett emelkedni. Az arcz magasfokú értelmességre és élénkségre vall, és fiatal üdeség, valamint szellemes báj hatását kelti. Az orr kissé lapos, de a száj széles, húsos ajkával szép és arányos; az áll oválís, a szem hosszúkás szabású.

Az egész munka, kisebb hiányai mellett is, melyek inkább a tradiczióhoz való ragaszkodásból, mint tudatlanságból szár-

B. 399.

maznak, nagy ügyességre és kitünő művészi képességre vall. A lágy anyag, a világos márvány is hozzájárul a rajz által keltett hatás megerősítéséhez. Lelhely: Théba, magassága: 10 cm.

B. 399: Szobor fából. Álló, hosszú fehér kötényes férfiút ábrázol, ki bal lábával előre lép, és kezét mellén összekulcsolja. A középső birodalom elejéről való és Sziutban találták. Megrongált állapota mellett is ügyes munkának mondhatjuk. Magassága: 21 cm.

B. 67: Kőemlék. Házaspárt ábrázol, mindketten állnak és egymás kezét fogják. A férfi ruházata hosszú, elől kissé kiugró, háromszögben végződő kötényből áll, melynek közepébe egy 13 cm. hosszú hieroglif-oszlop van bevésve, mely azonban annyira megsérült, hogy kevés jegy kivételével teljesen olvashatatlan. Így szól:

Az első jegyből biztosan kiviláglik, hogy itt papról volt szó. Hajviselete is megfelel a Középső Birodalombeli papok hajviseletének. (XII—XIII. dynastia, tehát XX—XIX. század Kr. e.) Két karja mereven lóg le teste mentén, de míg ökölbe szorított jobb karjában könyvtekercset (valószínűleg a halottak könyvének egy fejezete) tart, bal kezével mellette álló neje jobbját fogja. A nő hosszú, testhez simuló inget visel, fejét paróka ékesíti, melynek elülső fürtei mellig érnek, és elrendezésükben a középső birodalom hajviseletére emlékeztetnek. Karjait, mint férje, mereven ereszti le teste mentén. E darab sok helyen erősen meg van rongálva, úgy hogy művészi értékéről keveset mondhatunk. Annyit azonban látunk, hogy itt is egy gyöngéd családi jelenet tárul elénk, a melyben a nő férjével teljesen egyenrangúnak látszik, mert nem guggol férje lábánál, a mint

azt gyakran látjuk az egyiptomi emlékeken, hanem mint férjével azonos jogokat élvező ül a mellett és keze férje kezében nyugszik. Ha itt felirat nem is hirdeti az asszony nevét és czímét, mégis látjuk az egész ábrázolásból, hogy «hemt mertef, nebt per» volt, azaz «férje által szeretett feleség és

B. 67.

a ház úrnője». Minden rongálás ellenére, mely a mű értékét károsan befolyásolja, látjuk, hogy mily különböző volt a művész felfogása e két alak ábrázolásában: a férfit élete virágzásában ábrázolta, míg a nő még fejletlen formáival fiatal lánynak látszik, ki alig haladta túl élte tavaszát. A művészt, ki e jelenetet megalkotta, nem tüntethette ki kitünő művészi tehetség, a férj és feleség kézfogását alig lehetett volna

nehézkesebben megcsinálni. A két alak nem áll szabadon, egy függőlegesen mögöttük álló derékszögű hát-támasz tartja őket, úgy hogy a csoport nem szoborszerűen hat, hanem igen erősen kidomborodó relief hatását kelti. Lelhelye ismeretlen. Magassága: 37 cm., szélessége: 24 cm.

B. 476: Király-szobor feje mészkőből. Dísze a homlokkötővel leszorított lepel, melynek hátsó végei fonatszerűleg csavarodnak egymásba, valamint az uraeus-kígyó, a mely a fejlepel homlokrészén gyűrűzve ágaskodik.

B. 476.

A mű technikai tökéletességgel készült és minden tekintetben hasonlít a híres *III. Amenemhat* király ránk maradt szobrainak fejéhez. Világos tehát, hogy a mi példányunk is csak ennek a királynak a képmása, és kétségtelen, hogy ez a ránk maradt e nemű művek között a legkiválóbbak egyike. Az arczkifejezés azt a komolyságot és méltóságot tükrözi vissza, mely az egyiptomi királyszobrokon található, de arról a jóságról, kedvességről és kedélyességről is tanuskodik, melyek épen III. Amenemhat király szobrait jellemzik. Kár, hogy orrán megsérült. Magassága: 16 cm.

B. 10: Mell-szobor rózsaszínű gránitból. Egy XVIII. dynastiabeli királyt ábrázol. (Valószínűleg III. Thutmozisz, a ki 1503—1449-ig Kr. e. uralkodott.) A fejét nagy, a füleket szabadon hagyó fejkendő takarja, melynek homlok-felét az ureaus diszíti. Ezen mű egyes részei nem vallanak valami nagy mester kezére; az egész az udvari stílnak terméke, melytől csak a legritkább esetben, a királyi udvarban azonban sohasem, tekintettek el. A fej nehézkesen, majdnem egyoldalúan nő ki a vállból; de az arczkifejezés a szobor megrongált orra ellenére is ama méltóságot és komolyságot tükrözi vissza, mely az egyiptomi királyszobrokra jellemző. A király nemcsak az

állam feje volt, hanem «*jó istene*» is, minden jónak, szépnek és igazságosnak kútforrása. Ez a kettős méltóság majdnem minden király-szoborban kifejezésre jut. Lelhelye: Karnak. Magassága: 33 cm.

B. 10.

B. 204: Szoborfej töredéke puha mészkőből. Magasabb tisztviselő szakállal diszített fejét ábrázolja. Ámbár a fej erősen meg van rongálva, mégis nagy ügyességre és fejlett technikára vall. A kifejezés igen jól sikerült, harmónikus és szép; és a részletek kivitele is sikerültnek mondható. Orr, száj és áll természethű ábrázolásban sorakoznak egymáshoz, a fül kissé nagy, de különben sikerült és a szem is, a mennyire még

B. 204.

kivehető, jól lehetett megrajzolva. Az arczvonások frissek, méltóságteljesek és szilárdak és az egyiptomiak sokat dicsért derűje is tükröződik bennük. Hogy vajjon a portré-hasonlatosság megvolt-e, azt a mű megrongált állapota miatt ma már nem állapíthatjuk meg. A korra vonatkozólag sem mondhatunk pontos adatot; valószínűleg a XVIII. dynastia idejéből származik. Hátpillérrel volt ellátva. Magassága: 8 cm.

B. 209: Töredék sötét gránitból. Két egymás mellett ülő, köpenyegükbe burkolt alakot ábrázol. A töredék annyira megsérült, hogy az egyik alaknak csupán a lábát látjuk és köpenyege alsó részét; a másik alak fejének egy része hiányzik. Ez utóbbinak térden keresztbe kulcsolt keze még világosan kivehető, valamint egy háromsoros, de elolvashatatlan felirat maradványai. Magassága: 11 cm.

B. 330: Guggoló szobor fekete gránitból. Földön ülő férfit ábrázol, ki köpenyébe van burkolva, mely csupán a térden ke-

B. 330.

resztbe kulcsolt kezet hagyja szabadon. A munka igen archaikus és befejezetlennek látszik. Felirat sincs rajta, de úgy látszik, hogy az új-birodalom korából származik. (XIX. dynastia.) Magassága: 14 cm.

B. 214: Szobor töredéke fekete gránitból, térdeplő alakot ábrázol, mely két kezében Hathor istennő szobrát tartja.

A szobornak már csak felső teste és két karja van meg, de e részek arról tanuskodnak, hogy alkotójuk Egyiptom egyik legnagyobb művésze lehetett. A mell, derék és hát az anyag keménysége ellenére csodálatraméltóan vannak megalkotva. Ugyanez áll a Hathor-fejre is. Sehol sem találunk egyiptomi művekben jobban ábrázolt Hathor-fejet, még Denderában, tisztelete székhelyén sem. Kerek, barátságos nőfejjel lép fel, melyet nagy fonatok kereteznek; füle régebbi tehén-alakjára emlékeztet. Háthor istennő, az ég istennője, a nők isteni képviselője, az öröm, a szeretet és a termékenység istennője volt, kit isteni tehén szimbolizált. Midőn később emberi alakban ábrázolták, megtartotta tehén-fülét. Fején koronaszerű fejdíszt visel, melyet a királyi uraeus ékesít. A fej tetejére a következő felírás van belevésve :

B. 214.

mely így szól: «Hathor, az istenek tágas országainak legfensőbbje». Már nevénél fogva is (*Hat-Hor* = Horus háza») a napistennek, tehát az égnek lakása volt, és itt még azonfelül «leg-

elsőnek az istenek birodalmában», tehát a legmagasabb égistennőnek nevezik.

A hátpillér, mely a szobrot megtámasztotta, a felirat nyomait mutatja, melyből csak a következő vehető ki:

Ez nem más, mint a szokásos áldozati formula, melyet gyakran találunk sírsztélákon, és a szerdábban felállított szobrokon. Magassága: 16 cm.

B. 234: Nőt ábrázoló faszobor. Megrongált állapota ellenére is kitünően hat e szobor. Egy újbirodalombeli fiatal herczegnőt ábrázol, kinek testformái oly híven vannak kidolgozva, hogy e szobor az egyiptomi művészet legsikerültebb alkotásai közé sorolható. Az arczkifejezés noha az orr megsérült, teljesen fiatalos, és kitünően illik a karcsú alakhoz, melynek csupán melle kissé túlfejlett. A fejet kecses paróka díszíti, és háromsoros nyakék fedi a mell felső részét. A szobor, melyet szépségben és a kivitel finomságában alig mul felül más mű, az egyiptomi nők számára előírt sárga festékkel van befestve. Ruházata testhez símuló ing, mely mellen alul kezdődve, bokáig fedi a testet. Barnásvörös festékkel van jelezve. A karnak már csak felsőbb jobb része van meg; a láb és lábujjak ellenben még épek. Magassága: 29 cm.

B. 234.

B. 242: Szobrocska töredéke mészkőből. Női alakot ábrázol, hosszú, homlokszalag által megerősített parókával; az arcz barnásvörösre van festve, a szem vonalai és a pupilla feketék, a szemhéj ellenben fehér; a paróka fekete és a homlokszalag sárga. Kora: új-birodalom. Magassága: 6·5 cm.

B. 234.

B. 242.

B. 400: Szobrocska keményfából, az egyiptomi művészet egyik legkitünőbb alkotása. Hogy a régi egyiptomiak a szobrászat terén mily kitünő eredményeket értek el, hogy mily merész könynyedséggel győzték le a kőben és fában rejlő nehézségeket, azt legjobban látjuk a kairói múzeum Seikh el-beledjén és Perhernofret híres berlini faszobrán. De a mi szobrocskánk is méltó társa az ó-birodalom legjobb szobrainak. Mindamellett nem származik az ó-birodalom idejéből, sem a thebai dynastiák korából, melyből szintén sok kiváló fa-szobor maradt reánk, hanem a *szaïszi*-korszakból. (XXVI. dynastia = VII. század Kr. e.) E korban Egyiptom kevéssel az aethiópiai uralom után, még egyszer felvirágzott, és oly művészetet hozott létre, melynek termékei pontosan az ó-birodalombeli művészethez csatlakoznak, olyannyira, hogy e kor művei gyakran igen nehezen különböztethetők meg a IV. és V. dynastiabeli alkotásoktól. A mi szobrunk is elárulja e hasonlatosságot. Kopaszra nyírt fejű férfiút, tehát papot ábrázol, ki rövid kötényt hord, mely alig ér térdig. A karok lelógnak a test mentén, a bal kéz ki van nyújtva, míg a jobb ökölbe szorult. Bal lábával előre lép, és ezért a bal váll is kissé eltolódik, csakúgy, mint a berlini múzeum ó-birodalombeli Perhernofret szobrán. A fej és a test formái gyakorlott művészi kézről tanúskodnak. A fej kicsi méretei mellett is a legnagyobb természethűség hatását kelti, és a lábak is a legapróbb részletig kitünő kidolgozásúak. Az élet és természet e mesteri utánzata főjellemvonása a szaïszi kor művészetének.

B. 400.

A fej, a nyak, alsó test és lábak, a

bázissal együtt, a melyen a szobor áll, egy darabból vannak kifaragva, míg a valamivel sötétebb fából készült karok hozzá vannak illesztve a vállakhoz. Magassága: 18·5 cm.

B. 208: Szoborfej, királynőt ábrázol, fehér márványból; élénken emlékeztet Amenerdas kairói szobrára, ki mint Théba úrnője «az isteni asszony» büszke czímét viseli. Fején uraeusszal díszített istennői parókát hord, arczkifejezése fiatalságra, szellemességre és bájra vall. Szép formájú homloka, természethíven megcsinált szemei, arányos orra, kicsi szája és szép, kerek álla nem tesznek oly idegenszerű hatást, mint a milyent egyiptomi szobrok rendesen keltenek a nézőben, csupán az alsó ajak domborodik ki kissé erősen. Ezen előnyök ellenére az összbenyomás kissé borús, majdnem melankólikus. A kedves mosoly, mely az előkelő egyiptomi nő ajkát rendesen megszépíti, itt nem található fel. A komor kifejezés, az arcz szigora, majdnem nyugtalanító hatást keltenek a nézőben. Jobban megértjük e komolyságot, ha arra gondolunk, hogy mily magas méltóságot viselt e nő: nemcsak királynő volt, hanem a thébai Ámon főpapnője; és a művész épen az evvel a magas hivatallal járó komolyságot akarta kifejezni. Lelhelye: Théba. Magassága: 12 cm.

B. 208.

B. 251: Kőtöredék (új-birodalom-korabeli márványszobor kis töredéke).

B. 447: Szoborfej, kemény fekete kőből, királynőt ábrázol. A parókát, mely közös középpontból kiinduló fonatokból áll, széles, kecses díszű homlokszalag szorítja a fejhez. E homlokszalag csokorszerűen van megkötve és két, valamivel keskenyebb, lefelé haladó szalagban végződik. A homlokszalag elülső részén ott találjuk az uraeus-kígyót, mely hátsó részével és farkával a fej egész tetejét beborítja. Ez egyik legszebb női fej, melyet egyiptomi szobrász kemény dioritból elővarázsolt. E fej sem

nem idealizált, sem emberfeletti, a mint ez a későbbi alexandriai iskolában szokássá vált; tisztára természethű arczkép-szoborral állunk itt szemben, a melynél jobbat e korban (VIII—VII. század Kr. e.) egy nép sem tudott alkotni. A kerek, húsos arczon, melyet szép sűrű fürtök vesznek körül, két élénk, hosszúkás szabású, a homlokkal egyirányú szem látható; az orr kicsi és szép formájú, a száj és ajkak jól vannak megrajzolva és nem túlvastagok. Az arcz összkifejezése nyugalmat, méltóságot és bájt árul el. Magassága: 15 cm.

B. 447.

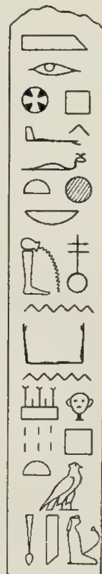
B. 477: Szobortöredék fekete dioritból, mely térdelő emberalakot ábrázol, Osiris-isten szobrát tartva kezében. A szobor felső része — sajnos — hiányzik, de az alsó testrész kivitele és e szobor egész ábrázolása teljes analógiát mutat a kopenhágai Glyptothèque Ny-Carlsberg-ben «E. 160., Inv. 347.» alatt őrzött szoborhoz, melyet V. Schmidt «Choix de monuments égyptiens» czímű művének második részében leír és képben is közzétesz (l. o. Pl. XXXIII., Fig. 86.); csakhogy itt Osiris ülő helyzetben van ábrázolva, míg a mi példányunkon álló helyzetben. Nem tévedünk tehát, hogyha a szóban lévő szobrot a szaïszi korszakba sorozzuk.

Egyáltalában nem ritka eset az, hogy a papot úgy ábrázolták, a mint annak az istennek a képét tartja kezében, kinek a szolgálatában állott.

B. 477.

A mi példányunk a hátpilléren és az alapzaton felirással van ellátva, a melyből azt látjuk, hogy a megboldogult, a kinek az emlékét ezzel a szoborral akarták megörökíteni és megtisztelni, *Hersapszuta* nevet viselte, és hogy *Hersapszu*, *Mesztetsesz*-nek fia volt az, a ki ezt a szobrot fiának felállíttatta, hogy ez által — mint a felirat ezt kiemeli — «ennek a nevét feleleveníts». A hátpilléren levő felirat így szól: azaz: «. . . . a templomban; nyujtson mindennemű szép és jó dolgokat a megboldogult *Her-sa-p-szu-ta* lelkének részére».

Az alapzaton bevésett, jobbról balra futó felirat így hangzik:

azaz: «Egy fiú mint ez a nemzett, egy fiú mint ez a létre hozott, született *Szopd-aht-n* asszonytól, bátorlelkű; (hiszen) Osiris oltalma alatt áll. (Ezt az emléket) emelte fiának, hogy nevét felelevenítse: *Hersapszu*, a ki életre hozatott *Mesztetsesz* asszonytól». Magassága: 13 cm., talphossza: 11 cm., szélessége: 6 cm.

B. 347: Szobor-töredék kőből, ülő alakot ábrázol (feje hiányzik). Egy bokáig érő ingbe burkolt nő szobra, kinek két keze a szokásnak megfelelően térdén nyugszik, míg azonban a jobb kéz ökölbe szorult, a bal kéz símán kinyújtva fekszik a térden. Az alap, a szék és a nőalak egy darabból készültek. A kéz és láb igen finoman vannak kidolgozva, úgy hogy e művet az egyiptomi művészet jobb alkotásai közé sorozhatjuk. Magassága: 9 cm.

B. 404: Nő-szobrocska fából, vászon- és gipszréteggel bevonva; barna testtel, hosszú fekete parókával, bokáig érő zöld színű, fekete vonalakkal díszített köténynyel; koczkaalakú, tarka talapzaton áll. Nem annyira maga az ábrázolt alak vonja magára figyelmünket, mint inkább a technikai eljárás. A fát vászonréteg, a vásznat gipszréteg borítja; e gipszrétegre festettek. Magassága: 20 cm.

B. 497: Fa-szobrocska festett oszlopfőn *térdelő nőalak* ábrázolásával. Durva munka; mindkét keze letört. Magassága: 14·1 cm.

B. 405: Nő-szobor fából, térdelő helyzetben, sötét parókával, aranyozott arczczal, bal kezével térdéhez nyúl, míg jobb kezét imára emeli. (Talapzattal.)

B. 497.

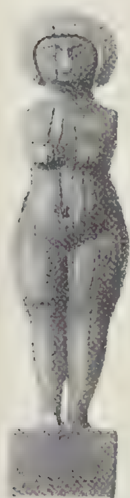

B. 404.

B. 405.

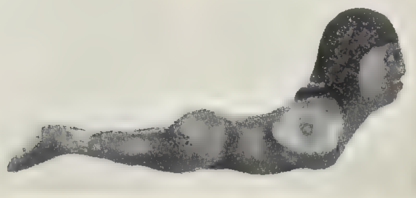
Úgy látszik, hogy e szobor védő-istennőt (Isist?) ábrázolt, kit a koporsó lábvégére állítottak fel, mert feje tetején kis fúrás látható, a melybe a megfelelő fejdísz (Isis-korona) bele volt tűzve. A halottak könyvének vignettáin nem ritkán találkozunk a térdeplő Isis istennő képével, a mint a halott ravatala mellett imádkozik. Magassága: 27 cm.

B. 233.

B. 233: Álló nőszobrocska fából, meztelen nőt ábrázol.

E szobor a késő korból származik, és ama női szobrok közé tartozik, a melyeket férfiak mellé tettek a sírba, hogy a másvilágon se nélkülözzék a nemi élet örömeit. A művész itt nem törekedett arczkép-hasonlatosságra. E szobrocskákat iparszerűen állították elő, és főleg a genitáliák helyét igyekeztek kellőkép kiemelni, ezért ezt fekete pontokkal jelölték meg. Magassága: 22 cm.

B. 337: Nő-alak fából, úszó helyzetben. A két kar hiányzik. Kanál vagy tükör fogója lehetett. Ily motivumokat nagyon kedveltek az egyiptomi művészek. Az alak maga szigorú naturalizmussal van kidolgozva; meztelen, fiatal leányt ábrázol, fejlett mellel, tehát már nem gyerek-leányt. A szobrocska be van festve; a test barnásvörös, a paróka és a szem vonalai feketék, a szemhéj fehér, a ganitáliák helye fekete. A test formái mind jól vannak kidolgozva, és az úszó helyzet a víz felé tartott fejjel kitűnően van ábrázolva, úgy hogy az egyiptomi iparművészet egyik legkitűnőbb példányával állunk itt szemben. Hossza: 15 cm.

B. 337.

B. 52.

B. 52: Kis szobrocska töredéke fayenceból, két ülő alakot ábrázol; felső részük hiányzik. Magassága talapzattal együtt: 6 cm.

B. 257: Szobor szakálla fából; isteni-szakáll formájú, melyet királyok szoktak hordani, mint az istenek földi helyettesei; tehát hosszú, lapos, hegyesedő kónuszszerű, melynek alsó vége fölfelé hajlik. Az egészet vékony, zöldre festett gipszréteg fedi, melyet két széléről kiinduló, párhuzamosan haladó sárga vonalak borítanak. Hossza: 14 cm.

B. 258: Szobor lába fából, még pedig bal lába, barnára van festve, csupán a lábujjak körmei fehérek. (A középen levő szög a bázisra való megerősítéséül szolgált.) Hossza: 17 cm.

B. 259: Kis faszobor jobb lába, szintén el van látva lyukkal, mely a bázishoz való megerősítésre szolgált. Hossza: 11 cm.

B. 260: Fa-szobor bal keze, ökölbe szorítva, mely teleírt papyrus-tekercset (halottak könyvét?) szimbolizáló, kerek, befestett pálczát tart. Egynehány írásjegy elárulja e pálcza jelentését. Hossza: 13·5 cm.

B. 260.

B. 520: Kéz márványból, valamely szobor töredéke. Hossza: 18 cm.

B. 273: Bronz-láb, bronzszobor jobb lába. E darab valószínűleg a XXII. dynastia idejéből származik. Már korán, a VI. dynastia idejében, készítettek bronz-szobrokat, a mint ezt Pepi királynak a kairói múzeumban látható bronzszobra mutatja; a legtöbb bronz-szobor mégis a XXII. dynastia idejéből származik. A saïszi korszakban is szép bronz-szobrokat készítettek. Hossza: 14 cm.

B. 213: Szobor mészkőből, térdelő helyzetben. Modern készítmény. Magassága: 30 cm.

B. 215: Mellszobor fából, modern készítmény. Magassága: 30 cm.

VI.

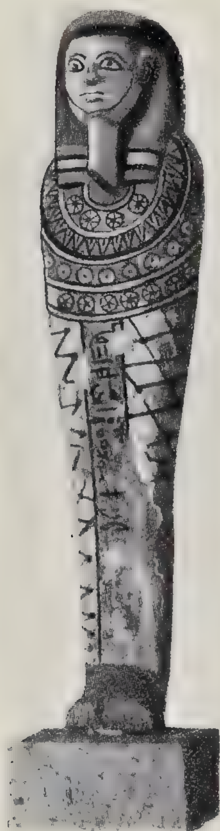
HALOTTAS- ÉS SZOLGA-SZOBROCSKÁK.

A) Halottas szobrocskák.

A szobor vagy szobrocska, mely az elhunyt hű képét akarta visszaadni, a halottat gyakran nem mint élő alakot, hanem mint múmiát ábrázolta, hogy a megboldogult oly alakban jelenjék meg, mely nagyon hasonlít Osiris isten képéhez. E szobrok ezért gyakran Osiris koronájával fejükön, és a szokásos isten-szakállal fordulnak elő. E szobrocskákat megkülönböztetésül azoktól, melyek a halottat élő alakként ábrázolják, *halottas szobrocskáknak* hívjuk.

B. 94: Halottas-szobrocska fából, múmia-formában, isten-szakállal; ámbár a kivitel iparszerű, mégis elég gondos, a mi a finoman keresztülvitt formákban jut kifejezésre. A szobor hű képmása a halottnak, kit szintén múmia-formában tettek a koporsóba, és úgy van kidolgozva, hogy lábain megállhat, a nélkül, hogy egyensúlyát elveszítené. A szobrocska be van festve, arcz és szakáll zöldek, csupán a fület és a szemet emelik ki fekete vonalak, a szemfehérje azonban a szigorú természethűség okából fehér. Fekete parókát hord, mely barna és két hosszú csokorban végződő fejszalaggal van ékesítve. Mellét széles, tarka nyakláncz fedi, mely rozettaszerű, lapos és hosszúkás gyöngyökből áll. Keskeny hieroglif-csoport húzódik le egészen a lábig; úgyszintén a múmia egész hátsó részét is felírás borította, de ez a rész annyira megsérült, hogy a felirat, kevés jegy kivételével, teljesen olvashatatlan. A vászon-burkolatot fehér festék adja vissza, és a múmia-kötést számos egymást

ferdén keresztező zöld vonal fejezi ki, melyeknek csomó-pontja vörös. A láb vége fekete festékkel van befestve. Az új-birodalom későbbi korszakából származhatik. Magassága: 30·5 cm.

B. 94.

B. 95.

B. 95: Halottas-szobrocska fából, múmia-formában, Osiris Atef-koronájával a fején, és isten-szakállal. A 32 cm. hosszú, 11 cm. széles és 7 cm. vastag, derékszögű alapon álló szobrocska bázissal és hátpillérrel bír, és be van festve; az alapszín okkersárga, a múmia-szalagot felváltva fekete és vörös vonalak

adják vissza, úgyszintén a széles nyakéket. Az arcz és szakáll vörösre vannak festve, csupán a szem vonalai feketék, és a szemfehérje az alapszínnek megfelelően sárgás, a nagy paróka is fekete. Elől-hátul egy-egy hieroglif-sáv húzódik le egészen a lábig, de ezek későbbi eredetűek. A bázistalapzat felső felületén vörösre festve ezt a díszt látjuk:

Tehát a kétszer előforduló ◡ («neb» = úr) jegy közepén áll az élet kulcsa, jobbról-balról tőle a kigyó-diadém. Az uraeus-kigyó, mely a király, és első sorban Osiris, a világ ura, homlokát ékesítette, külső szimboluma volt a király ama képességének, hogy ellenségeit mindenkor kész megsemmisíteni. A múmia-formájú szobrocska, mely az elhúnytat képviseli, és a melyet Osiris Atef-koronája ékesít, el van látva ama jelvényekkel, melyek nemcsak életet, azaz halhatatlanságot biztosítanak a számára, hanem minden ellenséges hatalom feletti győzelmet is. Teljes magassága: 61 cm.

B. 97: Halottas-szobrocska fából, alakban és kivitelben teljesen megfelel az előbbinek (B. 95), csak sokkal kisebb, és a fejdísz, valamint a szakáll hiányoznak. (Megvoltak, de letörtek.) Az egész koromfeketére van festve (természetesen egy, a fát borító vékony gipszrétegen), csak a szemüreget jelző helyek maradtak üresen. Magassága (talpazattal együtt): 23 cm., a talpazat hossza: 12·5 cm.

B. 401.

B. 401: Faszobrocska, fekete parókával, fehér köténynyel, vászonburkolattal; a karok hiányoznak. E szobor azok közül való, a melyek megértetik velünk, hogy az egyiptomiak mennyiben fogták fel a halottas-szobrocskákat helyettesítőik gyanánt. Nem volt mindenki oly kitünő anyagi helyzetben, hogy gazdag sírt építhetett magának. A szegényeket tehát haláluk után egyszerűen bebalzsamozták és elásták a sivatag homokjába. Hogy azonban a szegény ember Ká-ja se nélkülözze a menedékhelyet, legyen az bármily szerény, kicsi befestett faszobrot,

a minőt nagy számban gyárilag állították elő, vászondarabokkal vonták be a holttestek módjára és legalább e szobrocskát, mely a halottat helyettesítette és képviselte, tették kis koporsóban a halott mellé. Ez volt a rendeltetése az előttünk fekvő szobornak is. Magassága: 21 cm.

B. 479: Halottas szobrocska fából, vörös festés nyomaival. Rendkívül durva munka. A szem és szemöldök feketére vannak festve; az ajkak szélesek. A síma koponya hátsó része erősen ki van domborítva; a síma, kerek, parókátlan fejtől feltünően válik el az aránylag gondos kivitelü hegyes fül. A szobrocska teste múmiaszerű, kezét mellén keresztbe kulcsolja. A koponyán, valamint végig a testen erős repedést találunk. Az újbirodalom idejéből származik. Magassága: 32 cm.

B) Szolga-szobrocskák.

Hogy a túlvilági élet mindenkép kellemessé váljék, az elhúnytat kellő számban szolgálók és szolgálónők szobraival is ellátták. Ezeknek az volt a hivatásuk, hogy a Ka fölelevenítő ereje által kiszolgálják halott urukat. A legtöbb ily szobor mészkőből és fából való és az ó-birodalom idejéből származik. Foglalkozásuknak megfelelően különböző helyzetekben ábrázolták. Találunk állókat, előre haladókat, guggolókat, ülőket és nehéz terhük által roskadozókat. Mindazon munkát, a melylyel a sírok falreliefjein találkozunk: őrlést, sütést, főzést, teherhordást stb. e szolgák végezték el; így a halott a másvilágban is élvezte e munka gyümölcseit. Szertartásokat végző papokat is a szolgák kategóriájába soroltak, mert a pap is szolga volt, a miért is «*hon-núter*»-nek, «*isten szolgájá*»-nak nevezték. A mi gyűjteményünk több ilyen szolga-szobrocskával bír, legnagyobb része az ó-birodalom idejéből (V. vagy VI. dynastiából) származik.

B. 478: Szolga-szobrocska fából; typusban és kivitelben az ó-birodalom szolga-szobrocskái közé tartozik. Testszíne vörös; a rövid, deréktől térdig érő kötény fehér. A paróka fekete, a homlok alacsony és lapos, a szem vonalai fekete festékkel

voltak kiemelve. Az orr erősen le van lapítva, az áll előre álló, a fej majdnem közvetlenül a vállon nyugszik; a mell kidomborodó, a derék karcsú, a csípő széles. Bal lábával előre lép (a láb alsó részei és a karok hiányoznak). Magassága 22 cm.

B. 402: Szolga-szobrocska fából; földön ülő, térdét magasan felhúzó, parókás férfit ábrázol, ki egyszerű kötényt hord. Keze hiányzik, jelentése nem világos. Magassága: 11·4 cm.

B. 217: Kis szobrocska, álló helyzetben, nagy parókával és elől háromszögben végződő, hosszú kötényű férfit ábrázol; keze nincs. Magassága: 7·5 cm.

B. 218: Álló szobor, bal lábával előre lép, fejét paróka födi, egyszerű kötényt hord. Keze nincs. Magassága: 16·2 cm.

B. 219: Guggoló alak, magasra felhúzott térddel ül a földön, fejét fekete paróka fedi, kötényét a testhez széles szalag erősíti, mely végig halad a bal vállon. A szolga-szobrocskák ama csoportjához tartozik, melyet rendesen «*tűz-szítók*»-nak neveznek, mert rendesen egyik kezükben botot tartanak, melylyel szénhalomban szítják a tüzet, míg a másik, szabad kezüket a láng ellen való védelem gyanánt arczuk elé emelik. Itt már csak az egyik kéz van meg, a szítóbot hiányzik; a másik kéz hiányos, csupán a felső kar egy darabja van meg. Magassága: 16 cm.

B. 220: Guggoló alak, összehúzott térddel ül a földön; a jobb kéz hiányzik, míg a bal kar szabadon lóg le. Jelentése nem világos, mert a szobor már erősen megviselt; a vastag gipszréteg is, mely a fát egykor beborította, hogy a festéket jobban felvegye, nagyrészt lekopott. Magassága 15·5 cm.

B. 221: Ülő alak, nem eléggé kidolgozott; valószínűleg köpenyébe burkolt papot ábrázolt. Magassága: 8 cm.

B. 222: Álló férfi-szobor fából, bal lábával előre lépő, fekete parókás, hosszú kötényes férfit ábrázol; jobb keze hiányzik, míg bal karja szabadon lóg le teste mentén. Magassága: 23 cm.

B. 223: Kisebb álló szobor, előre hajló felső testtel. Karja hiányzik. Magassága: 7 cm.

B. 224: Álló nő-szobor, hosszú inget hord, nagy paróka ékesíti fejét, melyen terhet hord. Nagyobb biztonság kedvéért

B. 402. B. 217. B. 218. B. 219. B. 221. B. 220.

B. 225. B. 226. B. 227. B. 224. B. 223. B. 222.

e terhet bal kezével megtámasztja, ugyanúgy, a mint ezt ma is megteszik a teherhordó nők. Jobb keze hiányzik. Magassága: 21 cm.

B. 225: Álló férfi-szobor, fekete parókával, felső jobb karral (a bal kéz teljesen hiányzik),rövid köténynyel.Magassága: 19 cm.

B. 226: Álló-szobor, előre lépő bal lábbal, erősen előre hajló felsőtesttel; keze hiányzik. Fején egyszerű parókát hord; csípőtől térdig kötény borítja. Magassága: 20·5 cm.

B. 227: Kis szobrocska, rövid kötényes, parókás férfit ábrázol, mellette álló nővel együtt. Magassága: 8·3 cm.

B. 100: Szolga-szobrocska égetett agyagból. Mellig érő parókát viselő nő-alak, hátán nagy terhet hord, mely kétszer oly széles, mint maga a test. A teher talán lisztes zsák, vagy építési kövekkel megrakott kosár. Melléhez szorított kezében is batyút tart. A batyútól lábig felírás borította, mely azonban teljesen lekopott. Az arczvonások durván bár, de ki vannak dolgozva. Ilyen szolga-szobrocskákat a halottas- és usebti-szobrok mellett tettek a sírokba, hogy a halott a másvilágon ne nélkülözze azt a kényelmet, melyet földi életében élvezett. E szolgák megkimélik azon munkáktól, melyek fáradságba és izzadásba kerülnek, így a teherhordástól, a búzaőrléstől, stb. De épen a teherhordás legtipikusabb szimboluma a szolgának. Nem csak azért, mert a teherhordás fáradság, hanem azért is, mert a teherhordó ember nem járhat felemelt fővel. A szobor az új-birodalom idejéből származik. Magassága: 12 cm.

B. 108: Szolga-szobrocska, világoskék fayenceból, az élők módja szerint öltözve: hosszú, kissé előreugró sávos köténynyel; hosszú parókával, mellen keresztbe kulcsolt karral, (e pontban tehát analóg az ú. n. usebti-szobrokkal), de mindennemű felirat nélkül. Kora: új-birodalom (XIX. dynastia). Magassága: 12 cm.

B. 114: Szolga-szobrocska világoskék fayenceból. Élő ember képében van ábrázolva, bal lábával előre lép, jobb karja mereven lóg le dereka mentén, kezében szerzámot tart, bal karját mellére szorítja és földművelési eszközét vállának támasztja. Rövid kötényt visel, melyet öv erősít derekára. Paró-

kája rövid. Felirata nincs. E szobrocskát ugyanabban az usebti-szekrényben találták, a hol B. 113-at, tehát *Nes Khonsu* asszonynak volt szolga-szobra. Szintén a Ptolomaeusok idejéből származik, a mit a szobrocska archaizáló kivitele is világosan mutat. E korban ugyanis utánozták az ó-birodalom művészetét. A szobrocska parókája, köténye, tartása, pontosan megfelel az ó-birodalombeli mintáknak. Csupán a kidolgozás durvaságában különbözik tőlük. Magassága: 8 cm.

B. 100.

B. 108.

B. 114.

B. 122 és **124: Kisebb szolga-szobrocskák** égetett agyagból; viseletben, formában és kivitelben B. 114-hez hasonlók. A Ptolomaeusok korából származnak.

B. 127 és **129: Kisebb szolga-szobrocskák** égetett agyagból, kobaltkék festés nyomaival; egyébként megfelelnek az előbbieknek, de nyersebb a kivitelük.

B. 135: Kisebb szolga-szobrocska világoskék fayenceből, nyers munka, egyébként megfelel az előbbieknek.

VII.

USEBTI-SZOBROCSKÁK.

Az usebti-szobrocskák, melyekkel a középső birodalomtól kezdve egyre gyakrabban találkozunk a sírokban, a halottas-szobor leszármazottjai. A halottas-szobrok forrása ugyanazon eszme, a mely a halott gondos bebalzsamozására késztette az egyiptomiakat. Ez az eszme rokon a lélek halhatatlanságának eszméjével; a halált nem tartották tényleges elpusztulásnak, csak egy bizonyos másfajta létnek. A «Ka», az ember egyik lelki potencziája, azonban nem tudja nélkülözni a testet, mindig körülötte van, és ezért arra kellett törekedni, hogy a testet lehető épségben tartsák fenn. Azonban a leggondosabb bebalzsamozás sem óvja meg a múmiát a pusztulástól. Külső veszedelmek is fenyegethetik, tűz, sírrablás által is tönkremehet. Hogy a «Ka» ne váljék hajléktalanná, már korán portré-szobrokat állítottak fel a sírokban, a szentek szentélyében, a szerdabban. Később azonban nem elégedtek meg egy ilyen portré-szoborral.

Mentül több szobrot tettek a sírba, annál jobban gondoskodtak arról, hogy a «Ka» sohase legyen hajléktalan, s így jöttek létre az «usebti»-szobrocskák. Később, a mikor egészen általános lett az usebtik használata, a szobrocskák már nem viselték az elhúnyt vonásait. Usebti-faragók sok szobrocskát készítettek, ráírták a halottak könyvének hatodik fejezetét; csupán a halott és az ajándékozó nevének hagytak helyet. A ki meg akarta tisztelni a halottat, vett ilyen usebti-szobrocskát, úgy, a hogy mi koszorúkat veszünk, és a mint mi ráírjuk

a koszorú szalagjára nevünket és a halott nevét, úgy a régi egyiptomi megörökítette az usebtin a maga és halottja nevét.

Az usebti-szobrocskák rendesen múmia képében vannak ábrázolva, egészen úgy, mint Osiris, az alvilág istene. Míg azonban Osiris rendesen Alsó- és Felső-Egyiptom koronáját hordja fején, és mellén összekulcsolt kezében a kormánypálczát és korbácsot tartja hatalma jelképe gyanánt, addig az usebti fejét csupán paróka diszíti, kezében pedig földművelési eszközöket tart, míg hátán magokkal töltött tarisznyát visel. Az usebti hasonlatossága Osirishez nem véletlen találkozás. Az egyiptomiak azt tartották, hogy minden halott Osirissé változik át. Tudjuk, hogy Osiris pályafutása megegyezik az ember pályafutásával. Osirist legyőzte és megölte bátyja Set. Ez a halál azonban csak egy új lét kezdetét jelentette. Fia, Horus, megboszulja atyja halálát, széttépett holttestét összeállítja és új életet önt beléje. Osiris ezt az új életet az alvilágban tölti, a hol a halottak királya és főbírája. Az ember is, mint Osiris, meghal, de csak azért, hogy a másvilágban új életet kezdjen.

Az usebti-szobrocskának azonban nemcsak az volt a szerepe, hogy a Ka tetszése szerint lakhassék benne.

Tudjuk, hogy a halottnak ugyanolyan szükségletei voltak, mint az élőnek. Ugyanolyan szükséges volt neki étel és ital, szórakozás, zene, tánez, mint az élőnek, mert az alvilágban folytatja földi életének minden mozzanatát. A míg élnek a halott legközelebbi hozzátartozói, addig ellátják halottjukat kegyeletből mindennel, a mire szüksége van. De egy-két nemzedék kihalta után senki sem gondol már a halottra. Hogy ne vesszen éhen, kell, hogy maga gondoskodjék magáról. Maga műveli földjét a másvilágban. Az usebti ebben az értelemben *«táplálója»* a halottnak. Hogy az usebtinak ez volt a feladata, az kiviláglik a halottak könyvének VI. fejezetéből, melyet legalább részletekben ráírtak a szobrocskákra. Ki kell még emelnünk, hogy az usebtik nem a halott *szolgái,* hanem a halott képmásai. (V. ö. Samuel Birch, Zeitsch. f. ägypt. Spr. 1864; Ludwig Borchardt u. o. 1894; W. L. Nash, Proc. of the Society of Bibl. Arch. XXXIII., 1911; és Mahler, u. o. 1912.)

B. 235: Usebti töredéke szürke gránitból, a középső birodalom hajviseletével. A jobb vállon látható földművelési eszköz elárulja, hogy a legrégibb usebti-figurák egyikének töredékével állunk szemben. Magassága: 6 cm.

B. 480: Usebti-szobor mészkőből, festés nyomaival; múmiaszerű nőt ábrázol, felső teste köpenybe van burkolva, keze a köpeny alatt van elrejtve. A feketére festett paróka elől egy-egy széles fonatban mellig lóg le, hátul pedig derékon felülig. Az arcz meglehetősen jól van kidolgozva, a fül aránylag nagy. A szokásos földművelési eszközök vésés- és festés-nyomai még észrevehetők a vállon, valamint a magtarsoly a hátón. A szobrocskát deréktől lábig érő felírás borította, mely azonban teljesen lekopott. Az arcz és a köpeny sárgára voltak festve. Az *új-birodalom* korából származik; magassága: 27 cm.

B. 235.

B. 96: Usebti-alak töredéke fából. A töredék csak az alak bal felét mutatja, a fejtől a térdig. A paróka bal fele még teljesen ép, vállnál két részre oszlik, a haj egyik része a mellre, másik a hátra esik. A szobrocska kivitelben és felfogásban egészen archaikus, durva, nehézkes vonások fejezik ki az arczot. A British-Museumban sok analóg szobor található; ezeket a szobrokat úgy temették el, mint az élőket. Vászonba göngyölítették és apró koporsókba tették. B. 96-on világosan látjuk, hogy: 1. emberi alakot, nem múmiát, ábrázolt, tehát az elhunytnak teljes képmása volt, a mire a test egyes formáinak realisztikus visszaadásáról következtethetünk, és 2. hogy vászonba volt göngyölítve, az elhunytak módjára. Ezt a szoborra rátapadt vászonmaradványok bizonyítják. A szobor múmialepelbe való burkolása világosan mutatja, hogy az alak az elhunytnak megszemélyesítője. A bevésett felirat maradványaiból, melyek a szobron találhatók, világosan kitünik, hogy a szobor usebti-szobor volt, és így kétségtelen, hogy az usebti-alakok *nem szolga-szobrocskák* voltak, hanem a halottnak többé-kevésbbé hű *képmásai.* A szobrocska a középső birodalom végé-

fején, mellén keresztbe font karokkal, az egyik kezében a kormánypálczát, a másik kezében pedig az ostort tartva. Az Átef-korona, mely Osiris fejét díszíti, Felső-Egyiptomnak uraeusszal ékesített, kétoldalt az igazság tollszerű szimbolumával és az Ámon Istennek szentelt kos szarvával ellátott koronájából áll. A korona Osiris királyvoltát emeli ki; az Ámon-szarvak azt a gondolatot jelképezik, hogy Osiris, mint az alvilág istene, és mint a nagy alvilági itélőszék legfőbb bírája, az emberiség összes titkaiba be van avatva, hogy előtte semmit nem lehet elrejteni, hogy tehát mindenkit, ki bírói széke elé lép és vétkeiről beszámol (v. ö. halottak könyve 125. fejezet) jól ismer, és hogy földi viselt dolgai világosak előtte. A maát-tollak ama fontos tisztére vonatkoznak, melyet mint az alvilág legfőbb bírája hivatva van betölteni: mindenekelőtt igazságosságára, igazságszeretetére. Ő az, a ki az elhúnyt fölött kihirdeti az itéletet, mely szerint azután az alvilági itélőszék «*maát*»-nak, «*igaz*»-nak mondja vagy sem.

E szobor egyik legszebb Osiris-szobor a maga nemében, egyszersmind Egyiptom a Kr. e. VII. században magas fokon álló kisplasztikájának méltó hirdetője. Ez nemcsak a szép kidolgozású fejre vonatkozik, ugyancsak finom munkájú a nyakot diszítő gallér és a bal kezében tartott ostor. Egykori aranyozás nyomai is világosan kivehetők még. Magassága: 24 cm.

B. 32: Osiris-szobor töredéke bronzból, múmia alakjában, mint az előbbi; de sokkal nagyobb; feje azonban sajnos, hiányzik. Mellén keresztbe kulcsolt kezében ott látjuk a kormánypálczát és az ostort uralma és alvilági bírói tisztsége jelképe gyanánt. Az egész homorú öntvény. Magassága: 30 cm.

B. 33: Osiris-szobor bronzból, *guggoló helyzetben*, de különben el van látva az isten minden jelképével: az Átef-koronával, a hosszú isten-szakállal, mellen

B. 33.

keresztbe kulcsolt karral, egyik kezében kormánypálczával, másikban ostorral. Magassága: 16 cm.

B. 34: Osiris-szobor felső része, bronzból, kettétört, de különben jó karban maradt, csupán az Átef-korona tollai sérültek meg kissé. Magassága: 15 cm.

B. 35: Ugyanaz, beillesztett szemmel, de az isten-szakáll és a korona tollai hiányoznak. Magassága: 12·5 cm.

B. 36: Ugyanaz, megsérült koronával és szakállal. Magassága 10 cm.

B. 35.

B. 34.

B. 37.

B. 37: Osiris-szobor feje bronzból, beillesztett szemmel, hosszú, hullámos isten-szakállal, de hiányos koronával, mert a koronát diszítő uraeus feje, valamint az Átef-korona tollai hiányoznak. Egykori aranyozás nyomai láthatók. Magassága 14 cm.

B. 38: Múmia-alakú Osiris-szobrocska bronzból, fején Átef-koronával, isten-szakállal, de nem keresztbe kulcsolt karral. A karok mellhez vannak szorítva, de nem keresztben, hanem egymás felett, még pedig a jobb kéz a bal kéz felett fekszik. Jobb kezében korbácsot, bal kezében kormánypálczát tart, azonfelül az «uzer» = «hatalom» jegyét. Magassága: 14 cm.

B. 39: Kis Osiris-szobrocska bronzból, megsérült koronával; egyszerű, nyers gyári munka. Magassága: 7·5 cm.

B. 40: Ugyanaz, de kisebb, Magassága: 6.5 cm.

B. 41: Osiris-szobrocska bronzból; egészen nyers gyári munka; a korona formájából és a múmia-alakú testből kivehető, hogy Osiris-szobrocskát ábrázol, de különben minden formája nagyon felületes kidolgozású. Magassága: 10·2 cm.

B. 38.

B. 42: Osiris-szobrocska bronzból, alapjában véve kettős-szobor, mely közös bázison két, egymás mellett álló Osiris-alakot ábrázol. A munka felette nyers és egyszerű, csupán az Osirist jellemző koronák árulják el, hogy ezen isten szobrai állanak előttünk. Mindkettőnek karika van a hátán, mely mindenesetre arra mutat, hogy e darabot lánczra erősítve nyak- vagy mellék gyanánt viselték, körülbelül úgy, a hogy ma szokták hordani a keresztény keresztet. Magassága: 10 cm.

B. 43: Ülő Osiris-szobor fából. Négyszögletes, hosszúkás bázison háttámlával ellátott széken ül Osiris a szokásos Átef-koronával a fején, isten-szakállal, mellén ökölbe szorított, de nem keresztbe kulcsolt kézzel, egyikben a kormánypálczát, másikban az ostort tartva. A darab egykori festés világos nyomait mutatja. A színek ugyan kevés kivétellel eltüntek, de a gipszréteg, melylyel a fát festés czéljából befedték, még teljesen ép, és az egésznek fehér színt kölcsönöz. A darab kivitele különben nagyon szép volt; plasztikai kidolgozás szempontjából még mindig sikerült munka hatását kelti. Magassága: 21 cm.

B. 43.

B. 44: Ülő Osiris-szobrocska fából, nagyon kopott állapotban. Az alak és a szék egy darabból vannak kidolgozva; a szék hátpillérje nagyon magas, magasabb magánál az istennél; szekrényszerűen ki van vájva és fedővel ellátva;

talán egyszersmind kis usebti-figurának vagy más halottas szobrocskának lehetett a tartója (koporsója?). Itt-ott gipszmaradványok láthatók rajta, melylyel a fa festés czéljából be volt vonva. Magassága: 14 cm.

B. 531: Osiris-szobrocska bronzból, megkövesedett fatömbhöz illesztve. Magassága: 10·5 cm.

b) Isis.

Isis, Osiris testvére és neje, Horus anyja. Ő «a nagy, az isten anyja, az ég úrnője, az istenek királynője». De evvel sem az ő czímei, sem a neki tulajdonított sajátságok nincsenek kimerítve. Ő «az élet úrnője, a zöld vetés alkotója, a gyönyör és az öröm úrnője, a szerelem és a szeretet úrnője, a dékán-csillagzatok királynője, az ég kezdetének úrnője, a fenséges istennő, ki a Nilus dagályát idejében létesíti». Ő tehát a mindent átölelő, mindent befogadó, a mindent szülő, tápláló és megvédő istenség, ki még a halotti álmukat alvó embereket is új életre tudja kelteni és a kozmosz minden részét a maga összefüggésében megtartja.

Gyűjteményünk ezen istennőnek csupán egyetlen szobrát bírja, ez:

B. 28: Isis-szobor bronzból. Szárnyas istennő képében jelenik meg, a mint férjét védi karján viselt védőszárnyaival. Isis hitvesi hűsége, melylyel az Osiris-mondában találkozunk, itt szépen és magasztosan jut kifejezésre. Ő, a ki annyi bánatot volt kénytelen elszenvedni szeretett férjeért és minden viszontagság ellenére, melyet ellenségei hárítottak útjába, megtartotta férje iránti hűségét és még gondolatban sem adta fel a reményt, hogy férje holttestét meg kell találnia; ő volt az egyiptomiak női ideálja, ki a legbecsesebb női erényt, a hűséget jelképezte. S miután sikerült neki férje szétszórt hullarészeit összegyűjteni és őt feltámasztani, védőszárnyai-

B. 28.

val vette őt körül, hogy újabb balsors ellen biztosítsa. Az Osiris-mondában ily szépen ábrázolt hitvesi hűség az egyiptomi művészet egyike legszebb és legkedveltebb motivumává lett. Nem csupán sírsztélákon és sírkamrák falain találkozunk ezen jelenettel, az istennő bronzszobrai is úgy ábrázolják, mint a ki mindenkinek, életben-halálban egyaránt védelmet biztosít. Homlokát uraeus diszíti, mert minden királynő között ő a legfenségesebb; fején két kosszarvat hord, közöttük a napkorongot. Mint a szerelem és a termékenység istennőjének a tehén volt neki szentelve; és a nap, mely minden reggel újból tündöklik az égen, legjobb szimboluma a mulhatatlanságnak, illetőleg halhatatlanságnak.

Kár, hogy a mi példányunkon épen a szárnyak, melyek az istennő hivatásának legszebb és legmagasztosabb részét, a védelem nyújtását, fejezik ki, megsérültek. Magassága: 13·5 cm.

B. 20.

c) Horus.

Horus Osiris és Isis fia, és mint ilyen atyja halálának megbosszulója és Setnek legyőzője; más felől pedig fia volt Rá-nak, s mint ilyen az újonnan felragyogó és az új fényben megjelenő reggeli Nap, s egyidejűleg az új életre feltámadt tavaszi Nap volt. Karvalyfejű isten, Alsó- és Felső-Egyiptom kettős koronájával a fején, jelképezi a földi jelenségek

újjászületését az örök körforgásban. Ő a nagy isten, a mennynek és földnek ura, és az egész világegyetemnek alkotója. Ő tehát a mindent teremtő, mindent megelevenítő és fenntartó, mindent szabályozó és rendező erő, mely a világot áthatja és az erőszakos daemonok pusztító hatalma elleni harczban a sötétség felett győzedelmeskedik. A mi gyüjteményünk egyetlen Horus-szobrot bír, még pedig: B. 20-at.

B. 20: Horus-isten mellszobra kemény kőből. Ez az isten, ki gyermeki szeretetében atyja Osiris halálát megtorlandó, felvette a harczot Settel, kit le is győzött, rendesen járás közben van ábrázolva, jobb kezében az élet jelével, baljában a kormánypálczával. Itt már csak emberi alakban ábrázolt testének mellét és vállát látjuk, továbbá Egyiptom koronájával ékesített karvaly-fejét, a korona azonban megsérült. E korona nem a szokásos kettőskorona, csupán Felső-Egyiptomé; tehát a szobor «*Hor-Bahudti*»-t, az «*Edfu-beli Horus*»-t ábrázolja. Edfu egyik főhelye volt Horus tiszteletének. Magassága: 40 cm.

B. 21.

d) **Hor-pa-chrud.**

Hor-pa-chrud (vagyis Harpokrates), annyit jelent, mint: «*Horus, a gyermek*». A feliratokon és az ábrázolásokon mint az alsó hemisphaerából a felsőbe szálló nap-gyermeket dicsőitik; ő tehát a reggeli, a ragyogó napisten. Gyűjteményünk két példányt tartalmaz, még pedig: B. 21-et és B. 22-őt.

B. 21: Hor-pa-chrud bronzból, *álló helyzetben.* Mint meztelen gyermek van ábrázolva, az ifjúság göndör hajfürtjével a jobb halántékán, mutatóujját szájához emeli, míg bal karja ökölbe szorított kézzel a test mentén lóg le. Homlokát a királyi uraeus ékesíti, mely a fej tetejéig emelkedik. Állva van ábrázolva, előre lépő bal lábbal. A kidolgozás meglehetősen jó; min-

den testrész nagy természethűséggel van ábrázolva. Az arczvonások is szépen vannak kifejezve, és az egész alak erős szervezetű fiúról tanuskodik. Kétségtelen, hogy kitünően kidolgozott, finom munkával állunk szemben. Magassága: 21 cm.

B. 22.

B. 22: Hor-pa-chrud bronzból, *ülő helyzetben*. Meztelen fiút ábrázol, kinek fejét uraeus-szal diszített korona ékesíti, bal karja ökölbe szorított kézzel teste mentén lóg le, míg jobb karjának mutatóújját szájához emeli. A kidolgozás ugyan jó, de nem minden részletében oly finom, mint az előbbieké. Magassága: 13 cm.

e) Isis és a kis Horus.

A szárnyaival Osirist védő és a hitvesi hűséget jelképező Isis istennőnek méltó párja ama plasztikus kép, mely Isis istennőt *isten anyjaként* ábrázolja csecsemőjével, még pedig oly tartásban, mely élénken emlékeztet a mi Madonnáinkra. E kép a hősies anyai szeretet megtestesítése. Isis legnagyobb nyomorúsága idejében szülte fiát, a midőn férje holttestét kereste. A monda szerint karvaly képében ült férje holttestére és így vált viselőssé. Hogy Set elől meneküljön, a Delta mocsarában keresett biztonságot; itt született a kis Horus-fiú, és itt a magányban szoptatta a gyermeket. Buto istennő, a Delta védő-istennője barátságosan fogadta az anyát. Sok veszély fenyegette a gyermeket, de az anya heroizmusa, nagy körültekintése és kitünő gondozása megóvta mindennemű balsors ellen. Az anyai szeretetnek e motivumát hamar magáévá tette az egyiptomi művészet és az egyiptomi nép egy képet sem szeretett annyira, mint a csecsemőjét ölében tartó anya képét. Minden bizonynyal az egyiptomi plasztika ezen alkotása a koptok közvetítésével eljutott a keresztényekhez és a madonnaképek mintaképévé lett. Az egyiptomiak nőideálja régtől fogva az anya volt.

B. 481.

E képet bronzból öntötték vagy kőből faragták, és fayenceból is csinálták, és az egyiptológiai múzeumok számos ily példánynyal bírnak. A mi gyűjteményünk is több darabot tartalmaz, de ezek a görög-római korba tartoznak. Négy példányunk nem mutat még hellenisztikus befolyást, de mégis az egyiptomi történet késő korszakából származik, még pedig: B. 171., B. 481., B. 482. és B. 496.

B. 171: Isis szoptatja gyermekét, zöld színű fayenceból; durva munka. Látjuk, hogy mily kedves volt e motivum az egyiptomiaknak; valamint manapság egy keresztény házban sem hiányzik Szűz Mária képe, úgy egy ókori egyiptomi ház sem nélkülözte a gyermekét szoptató Isis képét. Így aztán mindennemű művészi törekvés nélkül iparszerűen állították elő, hogy még a legszegényebb ember is bírhassa. Magassága: 6·8 cm.

B. 481: Isis szoptatja gyermekét, sötétzöldes színű kemény kőből. Az istennő hosszú, szűk ruhát visel és mint ülő királynő van ábrázolva az uraeus-kigyóval a homlokán, megfelelően annak az ókori felfogásnak, mely szerint Isis az istenek anyja és az ég királynője. Térdén ül a kis Horus, a kit bal kezével támaszt, míg jobb kezével emlőjét nyújtja.

Kivitele kissé durva; igazán kár, hogy az egyiptomi plasztikának épen eme termékét, mely az anyai szeretet eszméjét ily szép és magasztos formában személyesíti, nem bírjuk szebb példányban. — Magassága: 14·5 cm.

B. 482.

B. 482: Gyermekét szoptató Isis bronzból; gyermeke és az ezt támasztó bal keze letört. Térdén még látható az az alap, a melyen a gyermek, a kis Horus, ült; fején kis kerek lyuk látható, mely az istennő koronájának megerősítésére szolgált. Magassága: 11·5 cm.

B. 496: Gyermekét szoptató Isis, zöldes színű fayance-szobrocska töredéke. Szép, finom munka; kár, hogy csak töredék: az istennő felső testrésze és lábai, valamint térdén ülő gyermekének felső része le vannak törve; de annyi mégis megmaradt, hogy a szobrocskának jelentését kitalálhatjuk. A szék is finoman ki van dolgozva és rekeszes ornamentumokkal diszítve; hátsó oldalán még egy motivum fordul elő, melyet különösen az ókori királyok trónszékén észlelhetünk és az ország két birodalmának, Felső- és Alsó-Egyiptomnak egyesítésére vonatkozik, ez: a lótosz (Felső-Egyiptom virága) és a papyrus (Alsó-Egyiptom növénye) az *«egyesítés»* szót kifejező hieroglif-jegy által való kapcsolása, vagyis :

Füllel is el van látva, mely a tárgy felfüggesztésére szolgált. Magassága: 8·5 cm.

f) Anubis.

Anubis a holtak sakálfejű istene, Osiris és Nephthys fia. Kötelessége, hogy mindig a holtak közvetlen közelében legyen, az elhunytak húsát és csontjait bebalzsamozza, a testet szentelt szövetekbe csavarja, mindig felettük őrködjék, és mindenféle ellenséges elemet távol tartson tőlük. Ő tehát a holtak *őrzője és oltalmazója.*

Gyűjteményünkben csak egy Anubis van, még pedig:

B. 350: Anubis szobrocskája, zöld színű fayenceból; sakálfejű, ballábával előre lépő alakot ábrázol, a test mentén lelógó, ökölbe szorított kézzel, rövid köténynyel. A szobrocska kicsiny, hosszúkás bázison áll, és hátpillérrel bír, ez utóbbi kicsi karikával van ellátva, mely azt mutatja, hogy e szobrocskát nyakék gyanánt is viselték. Magassága: 8 cm.

B. 350.

g) Ámon.

Ámon, a thébai nagy isten; ő az, «a ki a rejtett dolgokat a sötétségből a világosságra hozza», ennélfogva szimbóluma azon reménynek, hogy a halottak egykor fel fognak támadni. *Ámon-Rá* név alatt napistenné lett, a közép-birodalom fönnállása óta az egyiptomiak nemzeti istene és mint ilyen az «istenek királya» nevet nyerte. Ő a mindenható, igazságos és irgalmas isten, teremtője minden földi és mennyei dolognak, az örökkévalóság ura és a végtelenség alkotója.

B. 243.

Gyűjteményünk ez idő szerint ezen istennek egyetlen példányát bírja, még pedig:

B.243: Kékszínű fayence-lemez Ámon-isten domborműves ábrázolásával, járó férfi alakjában, két magas tollal a fejen, jobbjában az életkulcscsal, baljában kormánypálczához hasonló bottal. Testén gyöngyszerű inget és rövid kötényt hord, nyakát és kezét ékszer diszíti.

A jobb sarkon látható felírás magyarázatául szolgál az isten képének; az isten nevét: csak «*Ámon-Rá*» nevet, elolvashatjuk rajta, a többi nem világos. E lemez sír-adalék lehetett (az egykori feltámadás biztosítására?). Méretei: magassága = 16 cm., szélessége = 8 cm.

h) Hathor.

Hathor, a szerelem, az öröm, az érzékiség, a fölösleg istennője, a kinek áldásában istenek és emberek élvezetet találnak. Ő a felkelő nap anyja, azért gyakran mint tehenet ábrázolják, mely Horust szoptatja; vagy pedig mint nőt, tehénfejjel, melynek szarvai közt a napkorong látható, egyik kezében a kormánypálczát, másik kezében az élet kulcsát tartva. Sokszor pedig mint egy gazdagon diszített szép istennő jelenik meg, kányasapkával a fején, melyen a napkorong tehén-szarvak közt nyugszik; jobbjában egy zöld virágszárat, baljában pedig az élet kulcsát tartva. Egyiptomban általánosan tisztelt istenség, habár már a régi birodalom óta tiszteletének főhelye Dendera volt. A neki szentelt állat a tehén, élő mintaképe a szülésnek és a táplálkozásnak. Ő a szép, víg és jó istennő, az asszonyok isteni jelképe, s így az öröm és a szerelemnek vidám istennője.

Gyűjteményünkben két példány képviseli (B 45. és B. 214.), de mindkét példány csupán a késő korszakbeli jellemző Hathor-fejet ábrázolja, emberi fejjel, tehén-fülekkel.

B. 45: Hathor-fej bronzból, emberi fejet ábrázol, mely azonban egyszersmind állatias. Széles, barátságos női arczot látunk, melyet nagy fonatok vesznek körül; az arcz a tehénnek csupán fülét tartotta meg, de kifejezésében nem vetette le egészen állati voltát. Nem alkot önálló egészet, nagyobb tárgynak alkatrészét képezi. (Amulettnek használt bronz-oszlopocska kapitelja?). Nagyon kicsi, magassága: 6 cm.

B. 45.

B. 214: Hathor-fej, fekete gránitból, tulajdonképen nagyobb szobor töredéke. Részletesebben lásd fentebb 93. lapon.

i) Bast.

Bast Bubasztisz városának istennője, Ptah isten kedvese. Párja a víg Hathornak, s szintén zenében, tánczban, leli kedvét. Macskafejű nő alakjában jelenik meg, fején uraeus kigyóval

körülfont napkoronggal, testét hosszú, szűk, színes ruha borítja. Kezében szisztrumot tart, az egyiptomi nők kedvencz zeneeszközét. Gyűjteményünk egy példányt tartalmaz:

B. 172: Ülő Bast-szobor töredéke, zöldes fayencéból. Fej, nyak és a vállak hiányoznak, csupán a jobb kéz, és a benne tartott tárgy helyzete árulják el, hogy e töredék az ülő Bast istennő szobra. Szép és finom munkájú a szék, melyen az istennő ül, nem nehézkes tömb, a mint az ülő istenek széke rendesen szerepel az egyiptomiak plasztikus művészetében, hanem áttörött munkájú és mindkét oldalról kígyószerűen hajlított ornament diszíti. Magassága: 5 cm.

B. 26.

k) Szekhmet.

Szekhmet, azaz: a «hatalmas». Ő képviseli a világosság jótéteményét, egyszersmind azonban a tűznek megsemmisítő és megrontó hatalmát, azért ő a harcz istennője is. Ezen istennőnek igen szép szobrát bírjuk. még pedig:

B. 26: Szekhmet istennő bronz-szobrocskája. Ülve van ábrázolva, mint oroszlánfejű istennő, ruházata hosszú, testhez símuló, bokáig érő ing; jobb keze térdén fekszik, míg mellén nyugvó baljában valamilyen tárgyat (szekrénykét?) tart. Magassága: 18 cm.

l) Neith.

Neith a harcz istennője. Járó helyzetben ábrázolják, Alsó-Egyiptom koronájával a fején, nyíllal, íjjal és lótosz-virággal baljában, jobbjában az élet-kulcscsal. Gyűjteményünk Neith-példánya (B. 23.) kissé megsérült.

B. 23: Neith istennő szobrocskája bronzból. Bal lábával előre lépve van ábrázolva. Hosszú ruhát hord, melyen át a test formái mind kivehetők. Fejét Alsó-Egyiptom koronája ékesíti, nyakán világosan kivehetők szép gyöngy-ék nyomai. Jobb kezét ökölbe szorítva lelógatja; bal karja, melyben a harczistennő jelvényeit szokta hordani, letörött és csupán a felső kar egy része látható. A kidolgozás meglehetősen jó. Magassága: 14 cm.

B. 23.

m) **Béz.**

Béz az ének és a zene, a mulatságok és társas örömök elöljárója; egy félig állati, félig emberi lény, a ki mint a nagy istenek szolgája és segítője szerepel. Az ő sajátságos törpe ábrázolása, egy nagy tollbokrétával a fején, külföldről átvett istenségnek mutatja. Az emberiség őrzőjének tartották, és ezért, főleg a késő korban, általános szokássá vált, kis fa-, kő-, fayence vagy terrakotta-sztélákon különféle állatok elleni harczban ábrázolni ez istent; ezeket a táblácskákat felállították a házakban, hogy mindennemű káros állat elleni védelmül szolgáljanak. Mi három példányban bírjuk e nép-istent, még pedig: B. 27, B. 348. és B. 354.

B. 27: Béz-isten fából, reliefszerűen kidolgozott falemez, egykori festés világos nyomaival. Oroszlánölés közben van ábrázolva;

B. 27.

bal kezével sörényén ragadja az állatot, míg jobbjában kést tart. Úgy van ábrázolva, mintha állati bőrbe bújt volna, melynek feje és farka is megvannak. Magassága: 16 cm.

B. 348: Béz-isten feje terrakottából. Magassága: 12·5 cm.

B. 354: Domborműves kőtáblácska Béz-isten ábrázolásával. Béz itt kígyó legyőzése közben van ábrázolva, bal kezével

B. 354.

kígyót fojtogat, míg felemelt jobbjában buzogányt lóbál, mintha agyon akarná sujtani vele az állatot. Nagy állati feje van, melyet magas tollkorona diszít, arcza torzképjellegű. Festéknyomok mutatják, hogy az egész vörösre volt festve. Magassága: 10 cm., szélessége: 7 cm.

n) Toëris.

Toëris a későbbi idők népszerű védőistennője; hátsó lábain álló nilusi lóként ábrázolják, melynek háta madárfarkban

végződik. Az egyes lényekben rejlő varázserőben való hit anynyira elterjedt, hogy Egyiptom tudós iskoláinak egyik legfontosabb feladata volt rendszeresen megfogalmazott könyveket írni, a melyekben mindent összefoglaltak, a mi varázserő által védelmet nyujtott szárazföldi és vízi szörnyetegek ellen. Így Toëris istennő nem csupán a Niluson hajózót védte meg a szent folyamban élő állatok ellen, a terhes és szülő nőknek is ő volt a pártfogója. Ezért rendesen nagy kerek hassal és lelógó mellel van ábrázolva, kezét oly tárgyra támasztja, mely

B. 500.

B. 349.

a «Sza» = «védelem» hieroglif-jegye. Gyűjteményünkben eddig két példány képviseli:

B. 500: Toëris-istennő szobrocskájának töredéke zöldes színű fayenceból. Teste a terhesség nyomait mutatja, hasa kerek, melle lelógó s két kezével a «védelmet» ábrázoló és külön amullatteként is szolgáló tárgyat tartja. Szép, gyöngyökből összeállított melldíszszel van ékítve. Magassága: 9 cm.

B. 349: Ugyanaz mészkőből, de a kezében tartott védelmet kifejtő amulette-féle tárgy hiányzik (letört). Magassága: 9 cm.

o) Nefer-Tum.

B. 501.

Nefer-Tum, Ptah és Szekhmet fia, memphisi istenség. Kezdetén mint virágot képzelték, és azért később is férfiként ábrázolták, felnyíló lótoszvirágokkal a fején. Néha mint oroszlánfejű isten is mutatkozik, fején a Horus-karvalylyal s lótoszvirágokkal és a szent szemmel jobbjában. A mi példányunk:

B. 501: Nefer-Tum isten szobrocskájának töredéke, zöldszínű fayenceból. Bal lábbal előrelépő férfit ábrázol, isteni szakállal, fején lótoszvirágokkal. A hátpillérbe fúrt kis kerek lyuk arra mutat, hogy amulettként használták. Magassága: 7 cm.

p) Pataekák.

Pataekák beteges, nagyfejű, vékony, elgörbült hasú és lábú gyermek képében ábrázolt védőistenek. Ptah gyermekeinek tartották őket, és az volt a hivatásuk, hogy a gyermekeket mindazon rosszindulatú démonok ellen védjék meg, melyek a gyermek életét mindennemű szörnyű betegség képében veszélyeztetik. Ily pataekák:

B. 46 és **B. 47:** Mindkettő kisebb fayence-szobor, a nyomorék gyermek megtestesítői.

B. 46.

B. 47.

IX.

SZENT ÁLLATOK ÉS ÁLLAT-MÚMIÁK.

A) Szent állatok.

Az egyiptomiaknak minden istenséget meg kellett valahogy személyesíteni. Valamint a Nap melegítő és hevítő erejében *Rá*-t és *Horus*-t látták, úgy a többi isteneket és jelvényeiket is meg akarták valamiképen személyesíteni. Így keletkeztek az istenek különböző nyilvánulásai és megtestesülései; így keletkezett az egyiptomiak *híres állattisztelete,* a mennyiben bizonyos állatokat valamely isten külön sajátosságának, vagy magának az isten megtestesülésének tekintettek. Memphisben a bikát imádták, melynek «Hapi» (görögül Ápisz) volt a neve. Az elefantinei Khnum és a thébai Ámon istenek erős kosok alakjában jelentek meg; a denderai Hathort tehén képében ábrázolták. Anubis isten sakál, a bubasztiszi Baszt istennő macska, Szekhmet istennő oroszlán; az elkabi Nekhbet istennő, valamint a thébai Mút istennő kánya, az edfui Horus karvaly, Thoth isten ibisz vagy kutyafejű majom, Hakit istennő béka, Chepera isten skarabaeus, Keb istennő liba alakjában találtak megszemélyesítést. Az egyiptomi istenek azonban épen nem azonosak azokkal az állatokkal, melyek képében őket megszemélyesítették. Az egyiptomiak híres állatkultusza nem volt más, mint azon hit megjelenési formája, a melynél fogva istennek különböző sajátosságai különféle tárgyakban nyilvánulnak, mely tehát feltételezi, hogy az isteni erők egy bizonyos tárgyban, a mely azután isten megtestesülésének látszik, bírják lakhelyüket. Gyűjteményünkben a következő szent állatok vannak képviselve:

B. 9.

B. 9: Macska bronzból; ülő helyzetben, életnagyságban van ábrázolva; belül üres, valószínűleg koporsóul használták. Egyes sérülésektől eltekintve (így pl. a hátsó test egy része hiányzik, továbbá negyedik láb és a fark egy része) e macska csodálatunkra méltó a maga nemében. Egyes részeken, a hol le van vakarva az oxidáczió-réteg, gazdag díszítés nyomai látszanak; így belevésett nyakdísz és arany-inkrusztáczióval ellátott mell-ék maradványait találjuk. Szemei beillesztettek. A macska Baszt istennő szent állata volt, és mint úrnőjét, Bubasztiszben tisztelték. Ha Egyiptomban bárhol kimult egy macska, gondosan bebalzsamozták, múmia-lepelbe burkolták és ünnepélyes eltemetés czéljából Bubasztiszbe vitték. A mi példányunk a késő korból való. (VIII. század Kr. e.) Magassága: 52 cm., hossza: 55 cm.

B. 13: Tehénfej mészkőből, valószínűleg kőből készült Hathor-fej részlete. Szép munka, az új-birodalomból való. Magassága: 13 cm.

B. 13.

Az egyiptomiak mitológiájában a tehén fontos szerepet játszott. Így pl. az eget hatalmas, *Su* isten által megtámasztott tehénnek tartották, melynek lába a földet éri, és a melynek hasán a csillagok és a

nap bárkája vannak. Isis-Sothisnak is szent állata volt, és nem egy asztronómiai ábrázoláson látjuk a tehenet az Isis istennőnek szentelt Sothis-csillagzat megtestesítőjeként. Az egyiptomiak a tehenet a fogantatás, a terhesség, szülés és táplálás típusának tartották. Kozmogóniai szempontból a nőneműnek gondolt vizes ősanyag szimboluma lett.

B. 494: Tehén fából, negyedik lába hiányzik. Igen durva munka. Magassága: 20 cm, hossza: 25 cm.

B. 534: Hathor-tehén testrésze, gipszréteggel borított fából és beillesztett szemekkel, az új birodalom idejéből. Hossza: 63 cm.

B. 14.

B. 14: Sphinx kemény kőből, oroszlántesttel, királyfejjel. A sphinx képzeletbeli állat, mely a királyi hatalom és a legnagyobb földi erő megtestesítése. Ezért régtől fogva szerették sphinx képében ábrázolni a királyokat. 1861-ben sikerült Mariettenek az első sphinx-kolosszusok felfedezése Tanisban; ő azt gondolta, hogy Hyksos-eredetűek, mert a sphinx vonásai nem hasonlítottak más egyiptomi szobrok vonásaihoz. Ma azonban tudjuk, hogy a sphinxek a XVIII. dynastia előtti időkből származnak, de nem a hyksosok hozták őket Egyiptomba, hanem korábbi eredetűek, még pedig oly iskola termé-

kei, melynek tanításai lényegesen eltérnek a memphisi műhelyek tradiczióitól, és ezért idegenszerűen hatottak. Már a középső birodalom idejéből ismerjük III. Amenemhat király sphinx-szobrát (XIX. század Kr. e.), mely jelenleg a kairói múzeumban látható. Talán ezen fáráó építtette a nagy gizei sphinxet, mely élő sziklába van vájva.

Gyűjteményünk példánya méltóságteljes nyugalomban fekvő emberfejű oroszlánt ábrázol, fejét királykendő fedi, és homlokát királyi uraeus diszíti. Az arcz nyugalomról és szilárd akaratról tanuskodik; királyi fenséget fejez ki. Mindennemű felirat hiányzik; rendesen az oroszlán mellén a király neve látható, kinek portréját ábrázolja a sphinx. Vagy a bronztalapzatba szokták bevésni az ajánló nevét. Itt mindkét felirás hiányzik. Magassága: 21 cm., hossza: 29 cm.

B. 15: Oroszlánfej fából, egykori festés nyomaival; valószínűleg az oroszlánfejű Szekhmet-istennő szobrának feje. Magassága: 24 cm.

Szekhmet istennő, mint neve is bizonyítja, «hatalmas», és egyszersmind a harcz istennője; valószínűleg ezért is ábrázolták oroszlánfejjel (l. B. 26.). Különben a Saïsban «a két ország bírájaként» tisztelt Búto istennőt is oroszlánfejjel ábrázolták. (V. ö. Berlin, 11,867.)

B. 16: Ugyanaz, de sokkal kisebb. Magassága: 13 cm.

B. 484: Ketreczéből kiszabaduló oroszlánt ábrázoló kőemlék, az új-birodalom későbbi korszakából. Durva munka. Hossza: 14 cm., magassága: 13 cm.

B. 24: Kígyó kemény kőből, valószínűleg az Apophis istennőt személyesítő kígyó töredéke. Apophis, a felhő- és zivatarkígyó, egyike ama szörnyű lényeknek, melyek ellene akartak szegülni a nap útjának; minden undorító dolog jelképének tartják. Míg Rát a himnuszok «hatalmasnak, magasztosnak, élőnek, nagynak, jóllakottnak, fenköltnek, jónak, gazdagnak és állandónak» nevezik, addig Apophist kevéssé hízelgő epithethonokkal látták el, így például: gyöngének, halottnak, kicsinek, éhesnek, szomjasnak, rossznak, szegénynek, mulandónak mondják. A kígyó azonban egyszersmind Rá védője; a lángot okádó kígyó teszi tönkre Rá ellenségeit. A kígyó Bútónak, Alsó-Egyiptom

védőistennőjének is szentelt állata volt. A berlini gyűjtemény 7786. darabján a kígyó képében ábrázolt Búto istennő védi a karvalyképű Horust. Alsó-Egyiptom czímere papyrus-cserje, melyen pecsétet és kormánypálczát tartó kígyó ül. A mi példányunk a kígyó nyakától kiinduló fúrást mutat, melynek hivatása ismeretlen. Hossza: 18 cm.

B. 25: Kígyófej fehér márványból; mindenesetre ama szörnyű lény része, melyet minden iszonyúság jelképeként kígyó-

B. 24.

alakban ábrázoltak. És tényleg nem lehetett volna jobban kifejezni a szörnyűt, ijesztőt, undorítót, mint ezen kígyófejjel A nagy, tágasra nyitott száj, és a félelmet keltő zsákmányt kereső szemek az egészet borzalmasnak és visszataszítónak tüntetik fel. A munka kitünő, gyakorlott kéz műve. Hossza: 13 cm.

B. 48: Nagy Ibisz feje bronzból. Az ibisz Thothnak, a bölcseség istenének, volt szent állata, a miért is ezt az istent ibisznek ábrázolták. Az őt jellemző ábrázolásokon mint ibiszfejű

istent látjuk, ki az Átef-koronát, vagy a holdat újhold alakjában a fején hordja. Az ibiszfejű Thoth-isten ezenfelül az alvilágban lévő holtak vezetője és vezérlője; megvédelmezi őket és a nyugat sötét tájainak átvándorlására útbaigazításokat és tanításokat ad nekik, és így a világosság felé vezérli őket. Ő készíti a holtak útjait és mint ügyész szerepel az alvilági igazságszolgáltatás törvényszékénél.

A hosszú, görbe csőr és a karcsú nyak jól vannak kidolgozva; sajnos, hiányzik mindkét szem. Hossza: 14·5 cm.

B. 48.

B. 49: Kutyafejű majom fayenceből. Ez az állat is Thoth istennek volt szentelve, és ezen isten kedvelt ábrázolási módja volt. Ép erre való tekintettel gyakran ábrázolták fején a holddal, minthogy Thoth a hold istene, és mint ilyen az időszámítás és időbeosztás istene. A kutyafejű majom képe az egyenlőséget, vagy kiegyenlítést jelentő hieroglifa, a miért is az ülő majom az ókori egyiptomi mérleg közepén ült, főleg az alvilágban, és az æquinoctiák jelképeként is tekintették. A kutyafejű majom még más mitologiai szerepet is tölt be a feliratokban: ő köszönti keleten énekes vagy hárfás képében az újszülött

napot, és este a lenyugvó napot ő búcsúztatja el. Ilyenkor rendesen nyolcz majom szerepel, négy hím és négy nőstény, és örömüket ugrálással, tánczczal, énekkel és zenével fejezik ki.

Gyűjteményünk példánya, bár fayenceból való, mégis nagyon szép; figyelemre méltó az állat okos kifejezése. Magassága: 9 cm.

B. 445: Kutyafejű majom kőből. E darab sokkal régibb az előbbinél, a mennyiben az új-birodalom fénykorából való. Teljes elismerésünket kell kifejeznünk azon ismeretlen művész előtt, ki e művet megalkotta. Ámbár csak töredék, mégis ki-

B. 49.

B. 445.

fejezi mindazt, a mit a bölcseség istenének szentelt állatnak ki kell fejeznie. Az arcz, bronzbetétes szemével, nemcsak a kutyát jellemző hűséget tükrözi, de okosságot és kellemet is. Az állat ülve van ábrázolva, elülső tagjait térdére támasztva, nyugodtan, de egyszersmind várakozva pillant maga elé, mintha az egyiptomi mítusznak megfelelően, a reggeli nap felkelését akarná bevárni, hogy dicsőítse és imádja. Ugyanazt, a mit egy III. Ramszesz korabeli emlékfelirat szavakban mond el, töredékes volta ellenére elénk tárja e szobor. Az említett felirat, egy kép magyarázata, mely négy-négy imádkozó, felemelt kezű kutyafejű majmot ábrázol, jobbra és balra

az Isis és Nephthys kezéből ég felé emelkedő Naptól, így hangzik (l. Brugsch, Religion und Mythologie der alten Aegypter, p. 152.): «Ezek a majmok a világosság istenének, Rá-nak, zenészei. Ha ez isten megszületik, az éjjeli órában az alsó hemiszférában, megjelennek számára keletkezése közben. Ez isten mellett vannak jobbról és balról, a mialatt felkel az ég keleti fény-szféráján. Megjelennek számára, és tánczczal, zenével, ugrándozással, énekkel, szózattal üdvözlik őt. Ha e nagy isten a tudó és felvilágosított emberek teremtőjeként jelenik meg, hallják a hymnusokat Ueten-ország nyelvén. Valóban Rá-isten énekesei ők.» Az imádó majom az egyiptomiak mitologiájának gyakori eleme volt. Eszességénél fogva már régen nem csupán Rá-isten kísérője lett, de a bölcseség istenének szimbolikus kifejezése. E darab mindenkor dísze lesz gyűjteményünknek. Magassága: 22 cm.

B. 50.

B. 216: Majom kemény kőből. Gyűjteményünk egyik legrégibb darabja, Abydosban találták, még pedig azon tárgyak között, melyeket koruk és archaïkus kivitelüknél fogva praedynastikusaknak nevezünk. Itt is látjuk, hogy a majom már a legősibb időben kedvelt motivum volt az egyiptomi művészeknél, és hogy régtől fogva pontos szerepet játszott az egyiptomi mitologiában. Ezen a darabon látszik, hogy az egyiptomi művész már a legrégibb időben mily kitünően tudott bánni a legkeményebb kőzettel; a technika, tekintve a mű korát, bámulatra méltó. Magassága: 14 cm.

B. 50: Ápisz-bika bronzból. Ápisz, a memphisbeli Ptahnak szent bikája, Osirisnak, mint holdistennek élő jelképe a földön, és azért az összes ábrázolásokon a *teli hold* képe látható szarvai közt. Az ő bevezetése a memphisi Apiaeumba holdtöltekor történt. Ápisz és a hold fogalmai oly bensőleg voltak egymással összekapcsolva, hogy a 25 éves hold-periodust, melynek lefolyása után a holdnak fázisai az egyiptomi év ugyanazon napjára estek, *Ápisz-periodusnak* nevezték. A klassziku-

sok azon adatai tehát, melyek szerint az Ápisznak csak 25 évi életidőt hagytak, s annak leforgása után, ha addig meg nem halt volna, szentelt kútba sülyesztették és így megölték, nem valószínűek; több reánk maradt felirat 26 éves és ennél idősebb Ápisz-bikáról is tesz említést. Ó-egyiptomi neve *Hápi* volt, és tisztelete az új-birodalom keletkezésének idejétől fogva eltemetésének túlzott gondosságában jutott kifejezésre. Ha egy Ápisz-bika meghalt, nagy pompával és ünnepséggel temették el. A későbbi korban az Ápisz-bikák közös sírját Memphisben szent helynek tartották, a hol a látogatók az ott végzett imádságaik emlékére kis emlékköveket állítottak.

Az Ápisz-bika volt a legnépszerűbb mindazon állatok közül, melyeket Egyiptomban tiszteltek. Az ország összes hivői gyászolták a halálát, gyász-ruhát öltöttek és 70 napig nem vettek magukhoz más táplálékot, mint vizet és gyökereket, míg el nem temették. A múmia-burkolaton és a sírkövön pontosan megjelölték, hogy mikor született, hogy mikor hozták a memphisi Apiaeumba, hogy mikor koronázták meg, hogy mikor halt meg, és hogy mennyi volt teljes életkora. Néha még anyja nevét is megemlítik és születési helyét is feljegyzik. Amazisz király (VI. szd. Kr. e.) ezen szent állat iránti tiszteletét oly messzire vitte, hogy az uralkodása alatt 547-ben Kr. e. elhunyt Apiszt mindennemű amulettel és különböző gyönyörű drágakővel látta el, és pompás, nagy szarkofágot csináltatott neki vérvörös granitból, mely még ma is megcsodálható a szakkarabeli Ápisz-sírokban.

A késő korban sok bronz-szobrot emeltek ezen állatnak. A mi példányunk, mely szintén e korból való, sajnos, kicsi, és nagyon meg van rongálva; a szarvak, a közöttük levő teli holddal hiányzanak; és az egyéb Ápisz-szobrok hátán látható bevésett keselyű és repülő bogár képei már nem ismerhetők fel az erős oxidáczió-réteg miatt, mely a testet takarja; csupán a homlokot diszítő háromszög vehető még ki. Hossza: 7·5 cm, magassága: 6 cm.

B. 51: Vadmacska fából, ülő helyzetben, nagyon megrongált állapotban; hátsó lábai és farka egészen hiányoznak, és az elülső lábak erősen meg vannak rongálva. Nyers munka. Magassága: 13·5 cm.

B. 53: Tehénszarvak bronzból, valószínűleg Hathor-szobor szarvai. Magassága: 11·5 cm.

B. 55: Kis állatfej mészből, megsérült állapotban. Magassága: 5·5 cm.

B. 86: Fekvő sakál fából. A sakál Anubis isten szentelt állata volt; ezért szokássá vált a koporsófedelekre ülő sakált ábrázolni, melynek farka vagy lelógott a koporsó mentén, vagy, mint a mi példányunk mutatja, vízszintesen ki volt nyújtva rajta. Hogy épen a sakál a halotti isten szent állata, az onnan

B. 51.

B. 53.

van, hogy a sivatag szélén, a hol a halottakat eltemették, ez az állat minden este előbukkant a homályból. Tehát egyúttal a sivatag és a temető állata volt. A két alsórendű halottas-istent, kik az *Up-uat* nevet hordják, mert a halottakat bevezetik sötét birodalmukba, szintén sakáloknak ábrázolták. Ők az északi és déli kapu őrzői voltak, és ily értelemben találkozunk velük a síremlékeken.

A mi példányunk egyik legszebb a maga nemében. Az állat feje és teste pontos természethűséggel van visszaadva; a jól megrajzolt kutató szemek és a hosszú fülek élénk, figyelő kifejezést kölcsönöznek az állatnak. A test sötétre van festve, a

nyakszalagja vörös, a szemfehérje fehér, a pupilla fekete. Hossza: 48 cm.

B. 87: Ugyanaz, de sokkal kisebb, mint az előbbi, hossza: 16 cm.; farka hiányzik, fülei hiányosak, de a többi (különösen testalkata) szépen van kidolgozva.

B. 88: Ugyanaz, farka hiányzik. Hossza: 9·5 cm, usebti-szekrényke fedeléhez tartozhatott.

B. 86.

B. 338: Ugyanaz fából, az állat azonban nincs teljesen kidolgozva, befejezetlen munka. De épen itt látszik világosan használata, mint szarkofág-födélé, mert e födél egy darabja még megvan, a melyre a fekvő sakál, mint a halottak őrzője, rá volt erősítve, és még egyes faszögek is láthatók, a melyekkel az állatot odaerősítették. Hossza: 20 cm.

B. 89: Ülő karvaly festett fából. Hossza: 18 cm.

A karvaly Horus istennek volt szent állata; az ülő karvaly *Hor-uer*-nek, az idősebb vagy nagy Horusnak volt szentelve. Ha e felfogásra gondolunk, világossá válik, hogy miért ültették koporsófödelekre. Horus a tavaszi egyenlőség istene volt, azaz az új életre,

új erőre ébredt nap; tehát az őt megszemélyesítő tarka szárnyú karvaly a feltámadás szimboluma.

B. 90: Ugyanaz, de sokkal kisebb. Hossza: 10·5 cm. Az állat szárnyát borító tarka festés nagyon jó karban van. A tollakat világoskék, egymást keresztező, ferde vonalak fejezik ki, melyek az egész felső testet kicsi, ferde négyszögekre osztják; keresztezési pontjaik vörös festékkel vannak kiemelve; a has fehér, szem és csőr vörösesek, a szem pupillája kékes.

B. 92.

B. 92: Ugyanaz fából; nagyon jó karban maradt példány, kitünő állapotban levő festéssel. A felsőtest, szárny és farok vörösesbarnák, a hátsó fej kékeszöld, a rövid, erős hajlású csőr és az erősen előreugró szemek feketék, az elülső test sárga. Ezenfelül remek tarka melldíszt hord, és a hátán egy jegyet, melynek hieroglif-értéke: *tpï* («az első»); ez kékeszöld festékkel van festve, határvonalai sárgák. A fej tetején kerek, fúrt nyílást találunk, mely valószínűleg a korona megerősítésére szolgált (leggyakrabban Dél-Egyiptom koronája), a melylyel ezt az állatképet Horus isten szimbolikus megszemélyesítéseként felékesítették. A bázisnak szolgáló négyszögletes állvány is meg-

van, a melyre az állatot ráerősítették, és a melyen esetleg ünnepélyes körmenetek alkalmából körülhordták. Hossza: 17·5 cm.

B. 93: Ugyanaz fából, de nem olyan szép, mint az előbbi példány. A tollakat sárga festék adja vissza, csupán a szemek, valamint a két vízszintes vonal által megjelölt melldísz és a hàton hordott ékszer vagy amulett (a hieroglifa *tpï*, azaz: «az első») sárgák. Hossza: 23·5 cm.

B. 91: Álló karvaly, szintén Horus napistennek szentelve, lelógó szárnynyal és szépen megrajzolt sárga alapon feketére festett tollakkal. Vagy zászlódíszül szolgált, vagy őrző szimbolumaként használták koporsófedeleken. Magassága: 16 cm.

B 91.

B. 239: Három ülő madár (libák; anya a kicsinyeivel?) mészkőből, négyszögletes bázison, vörösre festett csőrrel; a harmadik madár feje hiányzik. Valószínűleg házi dísz volt, de halotti ajándék is lehetett, mert a halottat mindavval ellátták, a mi az életben bárminemű szórakozás gyanánt szolgált neki, vagy bármikép is kellemes volt. Valamint a sírfalakat gyakran mindennemű relief-képpel és festéssel fedték, melyek az élet jeleneteit ábrázolják, és gyakran állat- és baromfitenyésztésre vonatkoztak (v. ö. feljebb 54. oldal B. 66.), úgy ilyenféle motivumokat plasztikus kidolgozásban is adtak melléjük.

Elég jó kidolgozású munka, az új-birodalom idejéből származik. A bázis hossza: 10 cm., magassága: 7 cm.

B. 529: Madártest fából, igen durva munka. Hossza: 11 cm.

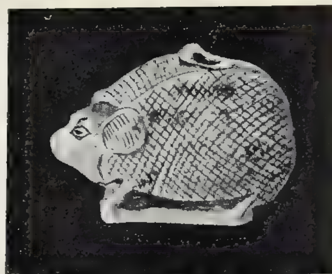
B. 351: Kis macska kékes fayenceból, ülő helyzetben; kis méretei (magassága: 13 cm) és a hiányzó elülső lábak ellenére figyelemre méltó munka. A fejen bogár ül; hogy ennek mily jelentősége volt, az mindeddig nem világos. Lehetséges, hogy arra vonatkozik, hogy a szeretet, mely Bast istennő által van megszemélyesítve (kinek a macska szent állata volt) tiszta, önmagából létrejövő és állandó, mert a bogár az önmaga által létesülő-

B. 351.

nek és állandónak, el nem mulónak megtestesülése. E darab tehát áldozati ajándék lehetett; e feltevés annál elfogadhatóbb, mert a gazdagon diszített bázis, a melyen az állat ül, és a mely szintén fayenceból van, bevésett feliratot tartalmazott, melyet azonban legnagyobb részt lekapartak. A fülek keresztül vannak fúrva; a mi azt bizonyítja, hogy a macskát egykoron fülbe valókkal ékesítették.

B. 352: Kis Ápisz bronzból, nagyon megrongált állapotban. (Az Ápisz jelentőségére vonatkozólag lásd feljebb az 152. oldalon B. 50. alatt.) Hossza: 5·5 cm.

B. 406: Sündisznó puha kőből; tulajdonképen kis *arczfestéktartó* állati formában. Az arczfesték régtől fogva egyik legkedveltebb öltözködési czikke volt az egyiptomiaknak. Főkép a szemhéjat és környékét festették, hogy nagyobbnak lássék. Rendesen ólom-szulfidot használtak festékül. A tartók, a melyekben őrízték, különböző formájúak voltak és mindenféle anyagból készültek. Használtak alabástrom, kő-, fa- és fayence-tartókat, és gyakran állati alakot adtak nekik. Különös előszeretettel választották az általuk annyira kedvelt majmot, úgyszintén az alakjánál fogva nagyon alkalmas sündisznót, a melynek hátát ez esetben egy kis kifolyásra szolgáló tégelylyel látták el (mely utóbbi a mi példányunkon kissé megsérült). Hogy ez állat tüskés bőrét kifejezzék, a kőbe számos, szorosan egymás mellett fekvő ferde vonalat véstek, és hogy a tüskéket még jobban kiemeljék, egyes helyeken fekete festékkel fedték. Hossza: 7 cm.

B. 406.

B. 407: Kis bivaly fából, bárkában áll, festéssel van ellátva. Mindenesetre halotti ajándék gyanánt szolgált, melynek az volt rendeltetése, hogy a halottat, a mikor az égi vizeken hajózik, oly állatok kisérjék, a melyek táplálékot biztosítanak

számára. Pontosabbat erre vonatkozólag nem mondhatunk. Hossza: 13 cm.

B. 411. Kis sphinx terrakottából, királyfejű fekvő oroszlán. E darab ugyanúgy szolgálhatott házdísz, mint amulett gyanánt, de halotti ajándék is lehetett. Ilyen kis tárgyaknál nagyon nehezen állapítható meg, hogy mi volt a hivatásuk, ha véletlenül máshonnan nem tudunk róluk részletesebb adatokat. Ugyanúgy lehettek dísztárgyak, mint halotti ajándékok, mert

B. 407.

a libyai kor óta a halotti ajándékok száma és faja a túlzásig nő, és számos darab, a melyet lakásdísznek nevezünk, talán ide tartozik. Hossza: 6 cm.

B. 444: Kosfej kőből. A kos Ámon-istennek volt szent állata. (Értelmét lásd feljebb, 145. l.) Ezért ezt az istent gyakran ülő férfi képében ábrázolták, kosfejjel. Testét kékre festették. Ebben az esetben nem hordja fején az őt jellemző tollkoronát, hanem kerek koronggal ellátott kecskeszarvakat hord. Gyűjteményünk példánya ily isten-szoborhoz tartozhatott; még meglelhetők a kék festés nyomai, melylyel az emberi test el volt látva és a fej tetején hét négyszögletes mélyedést, egy nagyobbat

és egy kisebbet találunk, melyek mindenesetre a korona megerősítésére szolgáltak.

De a kos *Khnum* istennek, Elefantine helyi istenének, a világ építőmesterének, a ki az embereket megformálta és az isteneket teremtette és mindent, a mi csak létezik, megalkotott, is volt állat-szimboluma. Azért őt is kos képében ábrázolták.

A mi példányunkon első pillanatban Krios-sphinxtöredékre is lehetne gondolni (oroszlántestű, kosfejű sphinxre),

B. 444.

vagy térdelő kos fejére, a mely, a mint ez gyakori volt, az ajánló szobrát tartotta elülső lábai közt. De mindkét eset ki van zárva. A fej tetején található mélyedések félreérthetetlenül arra utalnak, hogy ott fej-ék, korona volt; tehát egész biztosan istenszobor feje van előttünk. (Ámon vagy Khnum.)

A darab jól van kidolgozva; kár, hogy a mellrész, mely ránk maradt, nagyon megsérült. De ebben az állapotban is felismerhető a biztosság, a melylyel az egyiptomi szobrász vésőjét használta. Főkép állatok ábrázolásában voltak kiválók, akár reliefben, akár szabad plasztikában. Az előttünk fekvő darab is

B. 191.

erről tanuskodik; a kidolgozásban, az összhatásban, valamint a részletben, ráismerünk az anyag és a tárgy egyformán gondos kezelésére. Magassága: 17 cm.

B. 274: Hal, fekete dioritból. A hal már igen korán fontos szerepet játszott az egyiptomiak halotti kultuszában és mithológiájában. Így pl. a főleg a Ptolomaeusok korában igen elterjedt Osirismítusz előadja, hogy a mikor Osirist szétdarabolta Set, az Oxyrhynchos-hal nyelte le Osirisnek a Nilusba dobott phallusát. Ezért nem volt szabad az Oxyrhynchos-halat enni. De nem csupán ezt a halat, hanem az összes horgászott halakat

B. 431. B. 274. B. 430.

tisztátalanoknak tartották és nem volt szabad őket enni, mert a horog tisztátalan, a mint beleakadt egy Oxyrhynchos. És ha ezen mondát eddig még nem is találták meg egyiptomi szövegekben, így ez oldalról még nem nyert biztosítékot, azért másfelől a hal szentsége az egyiptomiaknál sok oldalról be van bizonyítva. Főkép áll ez az úgynevezett Ant-halra vonatkozólag; az ő képe azon különböző démonok közt jelenik meg, a melyek a Halottak könyvének utolsó fejezeteiben, a mithologiai kompozicziókban és a sírokon szerepelnek. Ez a hal az emlékművek adatai szerint a nap-bárka vezetője volt

égi óceáni útján, és ama bárkát is ő vezette, a melyen a halott átkelt az égi vizeken, hogy állandó lakhelyére, az ég keleti felére érjen. Ezért az amulettek közt is számos plasztikus képével találkozunk e halnak. Szent volta azonban nem tudta megakadályozni az egyiptomiakat abban, hogy profán czélokra ne használják. Így jelen esetben halalakú csésze van előttünk. A kidomborított oldal egy úszószárnynyal és pikkelylyel ellátott halat ábrázol, melynek faja nehezen állapítható meg. Mindenesetre egy gyakrabban előforduló nilusi halfajhoz tartozik. A darab már azért is figyelmet érdemel, mert az egyiptomi kisplasztika legrégibb tárgyai közül való. Hossza: 14 cm.

B. 430: Hal sötétre égetett agyagból; a pikkelyes beosztás utánzata itt kitünő. Hossza: 9 cm.

B. 431: Ugyanaz, szintén csésze, vagy kanálként szolgált, többszörösen megsérült. Hossza: 10·5 cm.

B) Állat-múmiák.

Az állatok, melyek bizonyos isteneknek voltak szentelve, és a melyeket azért istenekként tiszteltek, haláluk után is szentek voltak az egyiptomiak előtt és az emberek módjára temették el őket. Hogy végleges pusztulás ellen megvédjék, haláluk után bebalzsamozták őket, és az illető hely szokása szerint különböző módon vagy külön-külön, vagy közös sírokban, temették el őket. Gyakran az illető állat bronz-figuráját használták koporsónak (v. ö. fent a 146. lapon, B. 9., a bronz macska). Így számos állatmúmia maradt ránk és alig van jelentékenyebb egyiptologiai gyűjtemény, mely ne tartalmazna egynéhány ilyen példányt. Gyűjteményünkben négy példány képviseli:

B. 74: Madár-múmia. Fiatal karvalynak, Horus isten szent állatának múmiája. Hossza: 24 cm.

B. 75: Ugyanaz. Itt majdnem teljesen hiányzik a madármúmia leple, úgy hogy a madár tollazata, szeme, csőre és lábai pontosan kivehetők. Hossza: 28 cm.

B. 76: Ifjú krokodil, hossza: 20 cm. Ez az állat Szebek istennek volt szent állata és az egyiptomiak annyira tisztelték, hogy a krokodil által felfalt halottat különösen boldognak tartották.

B. 237: Kis madárkoporsó fából, benne fekvő *madárhullával* és az állat mellé helyezett ajándékokkal.

Maga a koporsó madárformájú, még pedig pihenő kacsát ábrázol; a megfelelő színekkel be van festve: a szárnyaknak és fark-tollaknak megfelelő részeket rajzolt vonalak és színes pontok emelik ki, míg a lábakat jelző darabok vörösre vannak festve; a hasa gipsz-fehér alapszínét mutatja, a melylyel be van vonva a fa. A madár fejét ábrázoló koporsófödélrész letörött és hiányzik. A madáralakú koporsófödél végein (fönt a nyaknál és lent a fark alatt) látható lyukak, valamint az ezeknek megfelelők a koporsón, tudatják, hogy e kis koporsót hogyan zárták el. Egyszerűen faszögeket vertek bele e fúrásokba, a mi által a koporsó bezárult. A koporsóban fekszik finom vászonszalagokba göngyölítve a madártetem, és mellette több kis bekötött és egymással összefüggő vászonzsákban vannak a halotti ajándékok. Egy ilyen kis zsákot kinyitottunk és akkor láttuk, hogy apró homokszemekkel volt megtöltve; valószínűleg azon eledelt akarták szimbolizálni, melyre a madárnak szüksége volt a másvilágon. Mert az isteneknek szentelt állatokat csak úgy temették el, mint az embereket, és úgyamúgy megóvták a halál utáni éhségtől és szomjúságtól. A koporsó hossza: 22 cm.

X.

AMULETTEK.

A babona egy neme már a legrégibb idő óta el volt terjedve Egyiptomban. Az egyiptomiak gonosz szellemekben hittek, és hogy ezek ellen megóvják magukat, különböző amuletteket hordtak, a melyek istenekhez való fohászokat vagy varázsigéket tartalmaznak, hogy a gonosz szellemeket és a démonokat tőlük távol tartsák. Karneol-kőből készült *övcsatt* Isis vére volt, melyről azt hitték, hogy lemossa tulajdonosának vétkeit. A *béka* az újjászületés eszméjére emlékeztetett; a zöld földpátból készült *oszlopocska* az isteni megifjodásra emlékeztette őket, stb. stb. Hogy az istenek és szent állatok képeinek viselését kitünő védeszköznek gondolták mindennemű viszontagság és gonosz démon ellen, az az egyiptomiak fejlett vallásossága folytán természetes. A múmia mellére is amulettet fektettek, a melynek az volt a rendeltetése, hogy a halottat alvilági útján a földalatti démonok ellen megoltalmazza. A halottak könyve már a legrégibb formájában is arról tanuskodik, mily nagy súlyt vetettek erre az egyiptomiak. A halottak könyvének 32. fejezetében a halott elriasztja a pokol krokodiljait, reámutatván hatalmas talizmánjára. A 149. fejezet leírja az egyiptomi alvilág borzalmait, a melyek elől a halott nem térhetett ki: óriási, mérges kígyók, istenségek, a kiknek neve halált s pusztulást jelent, fenyegető vízáradások és lángoló hőségtől áthatott légkör. Mindezeken át kell haladnia a halottnak, de mi sem vehet erőt rajta, ha talizmánjai vele vannak; ha ezekre rámutat, sértetlenül hatol át az ezernyi veszélyen és baj nélkül közeledhetik az ott uralkodó rettenetes

istenekhez. Az egyiptomiaknál használatban volt amulettek száma tehát igen nagy. A mi egyiptologiai gyűjteményünk is tanuskodik erről; igen nagy szám, az összes tárgyaknak körülbelül egyötöde amulettek közé sorozható. Még pedig:

B. 29, B. 144—B. 148, B. 356—B. 370: Skarabaeusok. A skarabaeus a legfontosabb amulettek egyike, a jelen és a jövő élet jelképe; a ki ezt magánál hordta, meg volt óva a haláltól. Ez okból mindenféle anyagból, a legkülönbözőbb nagyságban, számtalanszor ábrázolták; végre is pusztán ékszer gyanánt használták, minden vallásos jelentőség nélkül, a kereszthez hasonlóan, melyet a mi hölgyeink ma ruházatuk kiegészítéseképen a nyakukon hordanak. Gyűrűkbe foglalták, karpereczeket készítettek belőlük, vagy nyaklánczok és fülbevalók függője gyanánt alkalmazták. Síma része gyakran bemélyített rajzokkal volt diszítve, melyeknek tulajdonosa titkos értelmet tulajdonított, a melyet kívüle senki sem értett; igen gyakran oly személyek czímei és nevei voltak belevésve, kiknek valami történeti jelentőségük volt, azonkívül szerencsekivánatokat és némelykor varázsformulákat is véstek bele.

Hogy épen a ganajtúró bogár tett szert ily nagy jelentőségre, annak oka abban rejlik, hogy ezt a bogarat egyiptomi nyelven «kheperu»-nak hívták; tehát oly szóval jelölték, mely a «kheper» = «lenni» szóból származik. Minthogy a «kheper» szóban jelentése szerint bennfoglaltatik a halhatatlanság fogalma, azért az e nevet viselő bogár a halhatatlanság szimbolumává vált, és az ember földi létezésének és túlvilági életének jelképévé. A napistent, még pedig a reggeli nap istenét is bogárnak gondolták; sok vallási és mithologiai szövegben van szó a napistenről bogár formában, melynek szeme a nap. Mint ilyen a «*Khepra*» nevet viseli. Az egyiptomiak teremtési mítusza elmondja, hogy kezdetben semmi sem létezett, csak egy Chaos, egy ősi víz. Ebben keletkezett a nap-isten «a mikor még nem volt ég, és még nem volt megteremtve féreg; akkor keletkezett ő Khepera formájában». Khepra, a bogáralakú napisten, minden őskezdetbeli keletkezésnek, minden oknak szimboluma.

Különösen érdekesek az úgynevezett szív-skarabaeusok, a melyeket a szív helyére szoktak tenni. Ezeken a következő felirat olvasható:

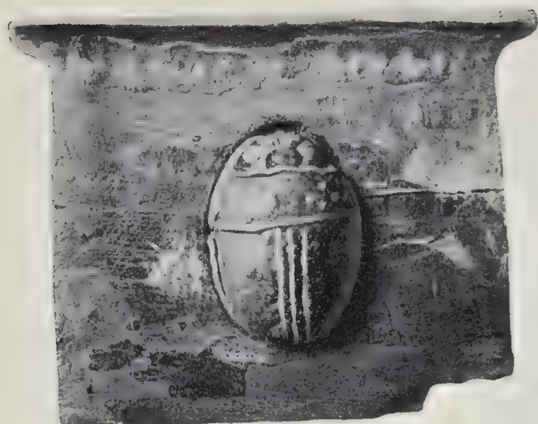
«Ó szív, mely anyámtól vagy nekem,
Ó szív, mely lényemhez tartozol,
Ne lépj fel ellenem tanú gyanánt!
Ne okozz nekem ellenállást a bírók előtt!
Ne ellenkezzél velem a mérlegelő mester előtt!
Te vagy szellemem, mely testemben lakozik.
Ne engedd nevünket bűzleni,
Ne mondj ellenem hazugságot az istennél!»

A fontos szerepnél fogva, mely a skarabaeusnak, mint a halhatatlanság és a másvilági élet szimbolumának jutott, nem csupán halotti ajándék gyanánt alkalmazták, de a koporsó fedelére is tették. Ily darab pl. **B. 29.** Négyszögletes, alul kivájt kőtömbön (hossza: 11·5 cm., szélessége: 8 cm., magassága: 5 cm.) nagy skarabaeus ül.

Gyakran (v. ö. **B. 357.**) templomkapúszerű faburkolattal vették körül, ezeket megfelelő kis lyukakkal látták el, hogy azután az egészet mell-ék gyanánt a múmia-burkolatra erősítsék.

Számos esetben szárnyasan szerepel (v. ö. **B. 356.**); így mell-ék formájában találkozunk velük a halottak múmia-burkolatain és a múmiaszerű koporsókat is diszítik velük. Mert az ember nemcsak magát vette körül varázsellenes dolgokkal, hanem lakóhelyét is megvédte velök. Az egyiptomi kapuk bejárata fölött elhelyezett napkorong, szélesen kiterjesztett gazdag szinezésű szárnyaival, ily fontos szerepet játszott. Ott, hol a szárnyas napkorong volt elhelyezve, ott a typhonikus ellenségektől nem kellett félni, mert azoknak oda lehetetlen volt bejutniok. És ugyanezt a feladatot teljesítette a szárnyas skarabaeus a koporsókon és múmia-burkolatokon.

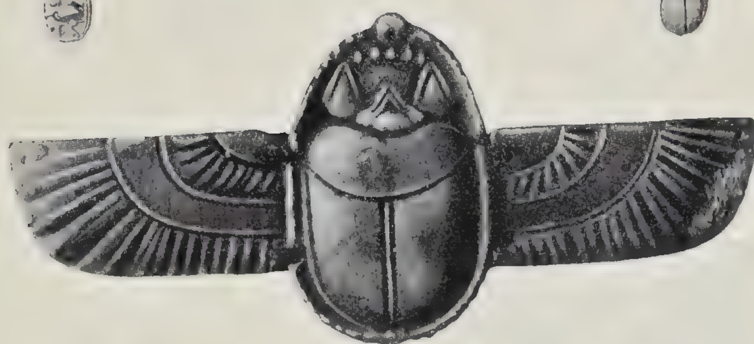
A késő korban, a mikor a babyloniai kultúra és művészet sok oldalról hatott az egyiptomira, új elem kapott lábra, amennyiben a babyloniaiaknál annyira kedvelt szárnyas sphinx-motivumot összekapcsolták a skarabaeusszal és ezért a bogár hasoldalába nem csupán az uralkodó nevét vagy a varázsigét

B. 357.

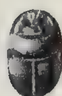

B. 356.

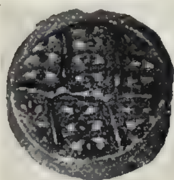

B. 358.

Skarabaeusok.

vésték bele, de a szárnyas sphinxet is. Ilyen példa **B. 358.** Nőfejű madárszörnyeteget látunk (Griff), de oly finom, gyengéd rajzú, hogy dicséretére válik mesterének. Kissé zavaróan hatnak a világos erecskék, melyek keresztül futják a követ.

B. 160—B. 165, B. 413: Szemek (Uczat-szemek). A misztikus szem, az úgynevezett Uczat-szem, szemmel való megverés, irígység, kígyó-harapás stb. ellen védett és zsinórra erősítve nyakon vagy karon hordták. Kemény kőből vagy fayenceból is készítették, még pedig különbözőképen: vagy mint szilárd darabban (B. 160. és B. 161.) vagy áttört munkával látták el (B. 162—B. 164.), vagy négyszögletes lemezre reliefszerűen dolgozták ki (B. 165.). Gyakran azonban több szemet egyszerre gyöngyszerű lapra reliefben dolgoztak ki, rendesen a lemez mindkét lapjára (v. ö. B. 413.).

B. 413.

B. 526: Védő-táblácska kőből. Emberfejű domborműves kőlemez a Horus-gyermek ábrázolásával, a ki két egymással szemben levő krokodiluson áll és egyik kezével oroszlánt, skorpiót s két ágaskodó kígyót, másik kezével pedig egy gazellát, egy skorpiót s két kigyót tart. A lemez, melyet kígyók és más gonosz lények s szellemek ellen amulettként hordtak, felül emberfejjel — Bézisten fejével — van diszítve. Gyakran még külön varázsformulát is véstek be, mely így szól az állatokhoz: «Forduljatok meg, feküdjetek a hátatokra s tartsátok be a szájatokat! Rá isten maga tömi be a torkotokat, Szekhmet istennő összeaprít benneteket, Thoth isten megvakítja a szemeteket.» A mi

B. 526.

példányunkon hiányzik ez a felirat. Felül felfüggesztésére szolgáló kis kerek lyukakkal van ellátva. Magassága: 6 cm., szélessége: 4 cm.

B. 30: Sakálfejű védőszellem, fából. Az egyiptomi mithologiában a négy Horus-fi, *Hapi, Amzet, Dua-mutef* és *Kebekh-zenuf* igen jelentős szerepet visz. Ezen négy szellemhez fordult a halott minden bajban. Ha át akart kelni ama vizeken, a melyek a megboldogultak területeit veszik körül, ezekhez a szellemekhez fohászkodott, hogy adjanak neki csónakot. Ezért kis szobrok alakjában a koporsó fedelére helyezték őket, akárcsak mint Anubist és Horust; gyakran az ő képükkel ékesítették a múmia-leplet és a koporsót. Ilyen fából készült szobrocska az imént tárgyalt szobor. A sakálfejű Dua-mutef védőszellemet ábrázolja. Minthogy itt inkább az alak mithologiai jelentése és nem művészi kivitele jött tekintetbe, és minthogy e szobrokat számos példányban iparszerűleg állították elő, nem ütközünk meg egyszerű, nyers kivitelén. Magassága: 27·5 cm.

B. 176: Védőszellem kék fayenceból. Az emberfejű *Amzet*-et ábrázolja, mely a mint ezt a figura végein alkalmazott lyukak mutatják, a múmia-lepelhez volt erősítve. Feladata és mithologiai jelentése azonos volt a fentebb (B. 30.) leírt sakálfejű védőszellemmel. Hossza: 7·5 cm.

B. 177: Madárfejű védőszellem, fából. A napkoronggal megkoronázott karvalyfejű védőszellemet ábrázolja, a kit «*Kebekh-zenuf*»-nak hívtak. Festett fából van, és koporsófedélre erősítették. Hossza: 7·5 cm.

B. 185: Védőszellem, aranyozott agyagból; guggoló istennőt ábrázol, ki, mint Isis, védelmet nyújt a halottnak. E darabot, vagy koporsófedélre, vagy múmia kartonburkolatára erősítették, a minek nyomai még világosan kivehetők. Hossza: 6·5 cm.

B. 186: Emberfejű madár, aranyozott fából. A lélek képét ábrázolja, mely a halál pillanatában elhagyja az embert és az ég felé, a megboldogultak birodalmába repül, a hol az istenek parancsa szerint, derűs, istenekhez hasonló életet él. Ezt a képet is vagy amulett gyanánt adták a halott mellé, vagy a múmiaburkolatra vagy koporsófödélre tették, gyakran csak mint festett képet. Ezen ajándék biztosította a halottat, hogy ő is

B. 149. B. 169. B. 170.

B. 168. B. 155. B. 152.

Amulettek.

a mennyországba jut, a hol az égi istennő testvérien nyújtja felé kezét.

A libyai-kor óta a halott mellé tett kis amulettek száma egyre nagyobb lett. Isten- és állatalakok, emberi testrészek képei, házieszközök apró másolatai, királyi koronák, és minden elképzelhető állati és növényi tárgy másolatait adták amulettként a halottak mellé. Így:

B. 149—B. 159. és **B. 502—B. 507: Kisebb amulettek** fayenceból, még pedig: B. 149: *Horus* isten; B. 150: fiatal kis *macska*; B. 151: *Bast* istennő; B. 152: Alsó-Egyiptom *koronája*; B. 153: *Toëris* istennő; B. 154: *Toëris* istennő; B. 155: *Isis-Hathor*; B. 156: *Toëris*; B. 157: *Anubis*; B. 158: *Toëris*; B. 159: *Horus*; B. 502: *Horus*; B. 503: *kígyó*; B. 504—B. 506: *gyermekét szoptató Isis*; B. 507: *macska.*

B. 166: Melltáblácska fayenceból, Isist, Horust és Nephthyst ábrázolja. Múmia-melldísz gyanánt szolgált és azt a gondolatot fejezte ki, hogy a halott ezen istenek oltalma alatt áll.

B. 54.

B. 167: Kettős uraeus bronzból, halál elleni védelem.

B. 168: Oroszlán fayenceból, füllel; töredék.

B. 169: Anubis isten fayenceból, füllel; töredék.

B. 170: Béz isten zöld fayenceból; nagyon szép példány, tollkoronával a fején.

B. 173—B. 174. és **B. 54: Obscőn tárgyak** fayenceból, tulajdonképen a férfi nemzőerejének szimbolumai.

B. 178: Kis madár bronzból.

B. 505.
B. 162.
B. 151.
B. 160.
B. 164.
B. 161.
B. 156.
B. 502.
B. 164.
B. 379—396.
B. 165.
B. 167.
B. 377.
B. 157.
B. 376.
B. 180.
B. 503.
B. 378.
B. 507.

Amulettek.

B. 179: Ugyanaz bronzból.

B. 180: Szekhmet istennő oroszlánfeje félköralakú bronzlemez dísze. Két kis karikával van ellátva, tehát valószínűleg nyak- vagy mellékként viselték, de talán toilette-czikknek is használták (kis tükör?), melynek fogóul szolgált a Szekhmet-fej. Átmérője: 5·5 cm.

B. 181: Amulett zöldes fayenceból, nyolcz egymás mellett álló oszlopocskából áll, jelentésük ismeretlen. A négy hátsó valamivel magasabb a négy elülsőnél. (Talán gabonamező kalászait ábrázolja?) Hossza: 5 cm., magassága: 4·5 cm.

B. 261: Bronzhüvely két kígyóval, áldozati ajándék gyanánt használták. A késő korban nagy buzgalommal tisztelte a nép az összes istenségeket, és számos bronzistent és állatképet ajándékoztak a templomokba. Hossza: 7·5 cm.

B. 262: Bronzlemez gyíkidomával, két felfüggesztésére szolgáló füllel. Hossza: 4 cm.

B. 263: Kis állat (fiatal viziló?) bronzból. Hossza: 5·7 cm.

B. 275: Két ujj fekete kőből; hogy mi volt a jelentőségük, nem tudhatjuk. Talán a jobb kéz mutató- és középső ujjai ezek, és így esküHöz felemelve, az eskü szimbolumai lehettek. Hossza: 10 cm.

B. 397.

B. 527.

Öntőminták.

B. 371—B. 396: Különböző kisebb amulettek fayenceból, összesen 26 darab, mind késő korból. Köztük istenképek, szemek, rozetták stb. Mind durva gyári munka, különösebb ízlés nélkül.

B. 410: Kúpalakú gyöngy fayenceból, kis bimbót ábrázol.

B. 412: Gyík bronzhüvelyen. Hossza: 5 cm.

B. 182—B. 184. és **B. 527—B. 528.: Öntőminták** égetett agyagból, mint például: B. 182: *Horus*; B. 183: *Nefer-Tum*, Ptah fia, a fején felnyíló lótoszvirággal; B. 184, B: 527. és B. 528: *szem.*

B. 397: Öntőminta égetett agyagból, Béz isten fejét ábrázolja.

XI.

EGYÉB TÁRGYAK.

Ide tartoznak mindazon tárgyak, melyek az isten- és halotti kultusz gyakorlásához szükségesek voltak, valamint mindaz, a mi a régi egyiptomiak házieszközei közé tartozott. Az e fejezetbe tartozó tárgyakat tehát két részre osztjuk: kultusztárgyakra és a profán élet tárgyaira. Az első csoportba tartoznak: áldozati kövek, áldozati táblák, füstölőedények, fogadalmi edények, situlák, bárkák stb. A második csoportba számítjuk mindazt, a mi a háziélet kényelméhez tartozott: székeket, asztalokat, öltözködési czikkeket stb.

A) Kultusz tárgyak.

B. 12: Situla bronzból. Különös formájú váza, mely ama hosszúkás vázáktól származik, melyek hosszúkás, lent lassankint szélesedő, majdnem czilindrikus testtel bírnak, ez pedig közepe táján kúp-formába megy át, és lent vagy egyszerű hegyben, vagy gömbben végződik. Ez a váza-forma csupán az új-birodalom vége felé lép fel, de a későbbi korban gyakoribb lesz.

A mi példányunk a következő figyelemre méltó motivumokat mutatja:

Mindenekelőtt figyelemre méltó a kidomborodó szélen alkalmazott két karikaalakú fogó, melyek az uraeusokkal határolt napkorongot ábrázolják, tehát nem egyszerű karikák, a melyekbe a hordáshoz alkalmas fogók illenek. Azután egy négy mezőbe elosztott igen lapos reliefben kidolgozott ornamentikát találunk. Ezen mezők legfelsőbbjében két csónakot

találunk, mindkettőnek két-két végén felemelt elülső lábú kutyafejű majom áll. Az egyik csónak közepén kápolna van, és előtte a csónak elején álló sólyom; a másik csónakban bárkájában pihenő napkorongot látunk. Az egész tehát a halottak könyvének 99. fejezetében leírt utazást az égi vizeken illusztrálja. A napisten Ra, reggeltől estig beutazza az ég vizeit; ha a halottat azonosítják Rá-val, természetes, hogy léte Raéval analóg. Ezért a bárka útjáról szóló fejezet egyik kedvelt fejezete volt az egyiptomiaknak; a halott mellé tették, és az ezen utazást illusztráló ábrák jelentős részét képezték a situlákat diszítő képeknek.

B. 12.

Az alatta fekvő, szélesebb mezőben hét álló istenség van ábrázolva, mindegyik mellett jobbról van egy derékszögű mező, mely az illető istenség nevének alkalmazására szolgált. Ezek az istenek: 1. *Min*, Ámon-koronával és magasan bal váll felé emelt ostorral, előtte kenyerekkel megrakott áldozati asztallal; 2. istennő, dupla koronával, leeresztett jobb kezében az élet kulcsával, baljában papyrus-ággal; 3. *Toëris* istennő, fején Ámon-koronával; 4. *Ámon*, jobbjával az élet kulcsával, baljában a kormánypálczával; 5. *Szebek-Ra*, napkoronával a fején, az élet kulcsával jobbjában és a kormánypálczával baljában; 6. *Nefer-Tum* virágkoszorúval, az életkulcscsal és kormánypálczával; 7. *Isis* tehénszarvakkal és napkoronggal, valamint keselyű-fejkendővel.

A harmadik mezőben két bikát látunk, papyrusmező előtt állnak, balról kiterjesztett szárnyú madár áll, jobbról négy guggoló Anubis.

Az alsó rész a Nymphaea Lotus virágaival van takarva. E situla egyik legérdekesebb mű a maga nemében. A késő korból való. Magassága: 18 cm.

B. 228: Hajó-bárka fából. Az egyiptomiaknál elterjedt eszmék szerint a halott, a miután az istenek csarnokában (a «*Cher-neter*»-ben) «*máát*»-nak, igazságosnak találtatott, isteni életben részesült; a megboldogultak országában, az «Aaru» név alatt ismeretes mezőkön volt szabad laknia. Hogy idáig eljuthasson, a halottnak át kellett kelnie azokon a vizeken, melyek a szigeteken fekvő mezőket a Cherneter-től elválasztják,

B. 228.

és hogy az elhunytat az égi révész kegyétől teljesen függetlenítsék, régi szokás volt a halottat hajókkal ellátni.

Itt hat legénynyel ellátott csónakot látunk. A csónak közepén egy a vitorla megerősítésére szolgáló árboczot és erős széket látunk, melyen a halott baldachin alatt ült. A legénység úgy van elosztva, hogy az egyik fele (három legény) a hajó orra körül foglalatoskodik, míg a másik fele a hajó hátsó részén végez szolgálatot, még pedig úgy, hogy a hajó orrán áll a parancsnok, mögötte két evezős, míg a hátsó fedélzeten szintén két evezős áll, és ezek mögött, a hajó legvégső részén, a kormányos. A kormányrúd és evezőlapátok, sajnos, hiányoznak. A barnásvörös vonalak a fedélzeten valószínűleg a keresztgerendákat ábrázolják.

E darab gyűjteményünk egyik legrégibb tárgya, a régi birodalom idejéből való. Hossza: 64 cm., szélessége: 11 cm.

B. 483: Kis bárka fából, egyik vége fölfelé hajlik és csúcsos, a másik le van tompítva; négylábú állathoz hasonlít, melynek elülső testrésze hiányzik. Felülete vékony gipszréteggel van bemázolva, melyen még láthatók a sárga- és barnaszínű festék nyomai. Hossza: 18 cm.

B. 5: Obeliszk fából, az egyes felületek festés nyomait mutatják. Az obeliszkeket régebben a nemző Ámon-isten jelképének, úgyszintén isten ujjának és a napsugár képének tartották. A mai felfogás szerint az obeliszk emlékmű, melyet istenek és halottak tiszteletére emeltek. Rendesen kemény kőből készültek és a templom kapui elé állították fel (még pedig kettesével, egyet-egyet a templom kapuját alkotó pylon elé), de néha a sír keleti részén levő, a halottnak szánt vak-ajtó előtt is találhatók. Már a IV. dynastiabeli sírokban fellépnek, még pedig jobbról-balról a sztéla mellett, és az elhunyt czímén és nevén kívül más feliratot nem tartalmaznak. Ily körülmények között azt hiszem, hogy az obeliszkek hivatva voltak az alsó szférát (a földit vagy földalattit) összekötni a felső vagy égi szférával; csak így magyarázható dupla fellépésük: a templombejáratok előtt, és halotti ajándék gyanánt a sírokban. A mai templomtorony, úgyszintén a mecsetek minaretjei, egy az ó-keletiből átvett elemnek tekinthető, mely nem csupán külső díszéül szolgál az isten házának, hanem messziről látható szimboluma a két világrégió közötti összefüggésnek (az alsó földi régió és a magasabb, égi régió között). Ezen hivatásuknál fogva az obeliszkek egyszersmind mély értelmű szimbolumai a halhatatlanságnak. Két kultuszt összpontosítanak magukban: az égi Ra kultuszát, és az alvilági Osirisét. Később elválasztották egymástól e két kultuszt: Osirist a Ded-oszlop, Ra égistent az Obeliszk személyesítette. Az Obeliszk végén trónolt Ra, és kifényesítették, vagy be is aranyozták az obeliszk hegyét, hogy, mint az aranyszínű nap, Ra tulajdonképeni megszemélyesítője, messze sugározzék.

Gyűjteményünk példánya fából készült és négyszögletes alapfelületén két fúrást találunk, melyek valószínűleg faszögek

számára valók voltak, melyekkel az obeliszket bázisra erősítették. Az obeliszk egyes lapjait borító festés, sajnos, erősen megsérült, két oldalmezőn teljesen hiányzik. De még látszik, hogy a piramisszerű obeliszkvég zöldre volt festve, és hogy az oldalmezők vörös alapon, virágok képével voltak borítva, melyek talán a négy évszakot személyesítették.

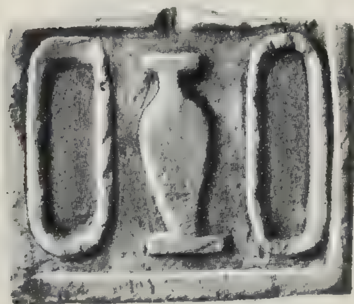

B. 246.

A festés technikája megfelel a szokásnak: a fát vékony gipszréteggel takarták, és erre festettek. Magassága: 35 cm., alsó bázis hossza: 11 cm.

B. 246: Áldozati tábla, kemény fekete kőből. Derékszögű kőtábla, víz és egyéb folyadékok nyujtására szolgáló mélyedésekkel és két kis levezető csatornával. Ezenfelül vizeskorsók, lótoszvirágok, kenyerek és egy koppasztott liba vannak ábrázolva. Hossza: 20·5 cm., szélessége: 22 cm.

B. 247: Ugyanaz puha mészkőből, két, folyadékok tartására szolgáló mélyedéssel és vizeskorsó képével. Hossza: 10·5 cm., szélessége: 9 cm.

B. 247.

B. 244: Kis edény kemény, sötét kőből, gömbölyded testtel, keskeny nyakkal, erősen kihajló peremmel és kiugró alacsony talppal, mely négy helyen kis lábbá van átalakítva.

Folyadékokat tartalmazó áldozati edény, vagy, a mi sokkal természetesebb, festékszelencze lehetett, a melyben az egyiptomiak az antimon-port tartották, a melylyel szemüket és szemöldöküket festették. Magassága: 5·5 cm.

B. 245: Alabastrom-edényke, síma, lent kissé keskenyedő, czilindrikus testtel, erősen kihajló, vízszintesen fekvő peremmel és erősen kiálló alacsony bázissal. Czélja ugyanaz volt, mint B. 244-é. Magassága: 4·5 cm.

B. 414: Kis edényke alabastromból; ovális (lent kissé tompított) testtel; rövid nyakkal, mely kidomborított körülfutó vonallal van díszítve; csonka peremmel. Valószínűleg arczfestéket tartottak benne. Magassága: 4·3 cm.

B. 452: Kapupillér kis töredéke kemény syenitből. Hossza: 10 cm., szélessége: 7 cm.

B. 453—B. 454: Elkabi templomfal két töredéke.

B. 245.

B. 244.

B. 414.

B) Házi eszközök.

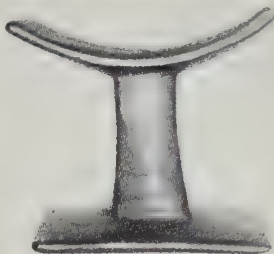
B. 2: Szék fából, négy oroszlánlábszerű lábbal, melyet középen négy keresztgerenda köt össze; az ülés fonva volt, maradványai még ma is mutatják, hogy kifeszített zsinórhálóból állott. Kora meg nem határozható; magassága: 37 cm., hossza: 43 cm.

B. 2.

B. 3: Fejtámasz fából. Kis faállvány, mely alvás közben fejtámasz gyanánt szolgált; az emberek oldalt feküdtek és nyakukat az állványra helyezték, egy szokásnak megfelelően, mely még ma is él a Felső-Nilus vidékén. A középső birodalom óta halotti ajándék gyanánt is használták. Magassága: 13 cm., hossza: 16 cm.

B. 6: Kis csontasztalka, nem mindennapi darab; táblája kicsi, lapos, felváltva világos és sötét, hosszúkás csontlemezekből van összeállítva, lába állati lábszerű. Sírajándék volt, és annál értékesebb, mert csont-, szaru- és elefántcsonttárgyak különben igen ritkák a múzeumokban. Magassága: 11 cm., hossza: 13 cm.

B. 3.

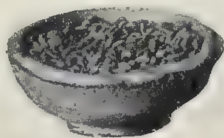
B. 521: Festékszelencze fából; két egymáshoz illesztett hengeralakú részből áll, melynek közös lapos s kis tengelyen körülforgatható födele van. Magassága: 6 cm.

B. 488: Kis hornyolt oszloptörzs alabastromból; valamely dísztárgy alapjául szolgált. 14 oldalú, lent szélesebb és fölfelé mindig keskenyedő hornyolt oszlop ez, melynek alapfelületét 14 tagú rozetta képezi. Magassága: 14·5 cm., alapjának átmérője: 7 cm.

B. 498: Kis fatárgy, koczkaalakú és dugóval ellátott edényt (hordót?) ábrázol. Felülete sárga színű és fekete vonalak futnak körül, melyek az edénytest megfeszítésére szolgáló szalagok gyanánt szerepelnek. Magassága: 7 cm.

B. 264: Pálmarostokból font szandál. Hossza: 30 cm.

B. 265: Kis tál, égetett agyagból. Átmérője: 5·2 cm., magassága: 1·2 cm.

B. 266.

B. 266: Agyagcsésze, kevéssé kihajló peremmel, kerek talppal; halottasajándék volt a benne levő búzával. Átmérete: 8 cm., magassága: 3 cm.

B. 267: Fayence-töredék, szögletes tál töredéke, melynek szélét diszítő fogója kis karikával van ellátva, zsinór keresztülfűzésére.

B. 268—270: Három üvegedény-töredék (talapzatok).

B. 271: Bronztükör, egyszerű köralakú lemez bronzból, nagyon rövid fogóval. Hossza: 16 cm.

B. 335: Bronzváza töredéke, kidomborított lótoszvirágokkal díszítve.

B. 339: Széktámasz kis töredéke fából, haladó emberi alakot ábrázolva. Hossza: 12 cm.

B. 523: Festett falemez fogas végekkel. (Faszekrénykének? kis darabja.) Hossza: 9·5 cm., szélessége: 4·5 cm.

B. 466—B. 474: Tűzkő-kések. Az utóbbi évtizedekben Abidosz, Negada és Ballasz mellett sikerrel folytatott ásatások azt a kétségbevonhatatlan tényt hozták napvilágra, hogy a Nilus völgyében már a felirásos emlékek által megvilágított történeti korszak előtt oly népfaj lakott, mely anthropologiai, ethnologiai és kulturtörténeti vonatkozásaiban lényegesen különbözik ama néptől, a mely a Manetho-féle dinasztiákat ma-

B. 335.

gában foglaló idők Egyiptomát benépesítette. Nem hatalmas templom- vagy palotamaradványok, sem nagyméretű pyramisok és magasra törő obeliszkek adnak hírt amaz őskori időkről, hanem egyszerű sírok és sírleletek, a melyek bőbeszédűen tanuskodnak arról, hogy Egyiptom történeti korszakát egy úgynevezett praehistorikus vagy praedynastikus idő előzte meg, a melynek népe faji és műveltségi tekintetben lényegesen elüt azon későbbi népfajoktól, a kiknek tetteit és alkotásait nagyszámú felirásos anyag hirdeti. És ha még volna is kétségünk e napnál fényesebben tanuskodó emlékek mellett, eloszlatják azt amaz ásatások eredményei, a melyeket Hermann *Junker*

1909—1910 telén *Turah* mellett a bécsi Tudományos Akadémia megbizásából és annak költségén vezetett.* Az itt feltárt sírok minden kétséget kizáró módon mutatják, hogy Egyiptom földjén is volt egy úgynevezett praehistorikus korszak.

Magyarország attól a törekvéstől, a mely az emberiség legrégibb történetének a felderítésére irányul, mindig idegenkedett s innen van az, hogy tudományos gyűjteményeink ebből a szempontból csak igen szegényes képet nyujthatnak.

Beöthy Zsolt fáradhatatlan törekvésének és ernyedetlen munkásságának köszönhetjük azt, hogy ebből a korszakból

B. 468. B. 466. B. 467. B. 469.

legalább egy pár *tűzkőből* készült tárgyat mutathatunk be. De e pár darab is eléggé tanulságos anyagot nyujt nekünk arra nézve, hogy meggyőződhessünk arról a technikai tökéletességről, a melylyel az egyiptomiak már ősrégi időben a törékeny tűzkövet kezelték. Igaz, hogy még később is, még a XII. dynastia idejében is igen gyakran használtak tűzkőkéseket; sőt még a XVIII. dynastiabeli korban és néha még a rómaiak uralma alatt is találhatók ilyenek, de ezek kivitelükben lénye-

* V. ö. Denkschriften der kais. Akad. d. Wissenschaften in Wien, phil.-histor. Klasse, Bd. LVI.

gesen eltérnek a rendkívüli finomsággal kidolgozott őskori vagy praedynastikus korabeli daraboktól.

Gyűjteményünkben ezidőszerint kilencz ilyen tűzkő-kés van, mindegyik más-más típust mutat:

B. 466: Kétélű, hegyes végű **kés** tűzkőből, melynek rövid nyele a hát-él folytatása. Hossza: 10·5 cm.

B. 467: Ugyanaz, de világosabb; nyele csonkább. Hossza: 11 cm.

B. 468: Kétélű, hegyes végű, érdes felületű **késhegy** tűzkőből. Hossza: 7·5 cm.

B. 470.

B. 472.

B. 471.

B. 469: Ugyanaz, de szélesebb és finomabb kivitelű. Hossza: 6·5 cm.

B. 470: Kétélű, érdes felületű és hegyes végű **késpenge** tűzkőből. Hossza: 6·5 cm.

B. 471: Késpenge tűzkőből, kétélű, felül le van kerekítve; egyik felülete síma, másik érdes. Hossza: 8·2 cm.

B. 472: Érdes lapú, lekerekített végű **késpenge** tűzkőből, síma hátlappal. Hossza: 10·5 cm.

B. 473: Derékszögű, lapos felületű **tűzkőkés,** trapézszerű profillal; hátlapja síma. Hossza: 6·5 cm.

B. 474: Ugyanaz. Hossza: 6 cm.

B. 492: Őskori kőtárgy, bárkaalakú. Lehetséges azonban, hogy e tárgy nem emberi kéz műve, nem emberi akarat hozta létre, ámbár praehistorikus agyagedényeken gyakran szerepelnek bárkák rajzai, sőt agyagból és fából készült bárkamodelleket is találunk. A hajó tényleg megvolt már ebben a korban, és így nem valószinűtlen, hogy kőből is készítettek kisebb hajómodellt. Mégis valószínűnek tartom, hogy e tárgy természeti termék. Nem lehetetlen azonban, hogy *csákányként* vagy *kalapácsként* használták, mert ha kicsiny is, puhább mészkőből készült kisebb tárgyak kiformálására szolgálhatott. Hossza: 8·5 cm.

B. 473.

B. 474.

XII.

PAPYRUS-TÖREDÉKEK.

B. 460: Hieratikus papyrus töredéke. Ámbár csak töredék, a rá rajzolt vignetta alapján fölvilágosítást nyerünk jelentőségéről. A *halottak könyvének* kis töredéke van előttünk, még pedig annak a fejezétnek egyik része, mely a halottnak a mennyei vizeken való átkeléséről szól.

A halottak könyve teljesen visszatükrözteti az ó-egyiptomiak bölcseleti és vallásos nézeteit, és szellemi életök örök időkre maradandó emléke. Szent könyv volt, melyet gondosan őríztek a templomokban, nehogy avatatlan szem beletekintsen. 186 fejezetre oszlik; hathatós, csodákat művelő imákat tartalmaz, melyeket Thoth isten a gyenge emberiség iránt táplált szánakozásból, maga szerkesztett és a papoknak kinyilvánított. A papok e könyvből számos másolatot készítettek, melyekből egy-egy példányt minden halott mellé a sírba tettek. Szegényebb emberek, kik nem voltak abban a helyzetben, hogy egész példányt vásárolhassanak, kisebb másolatokkal is beérték, melyeket rendesen a múmiák takarójára írtak. E szövegeknek az volt a rendeltetésük, hogy az elhaltnak bizonyos imaformákat nyújtsanak, a melyeket, ha az alvilágba való vándorlása közben a démonok kiengesztelésére elmondott, az összes régiókon bátran átmehetett, míg az ősforráshoz visszatért.

A halottak könyve tehát *nem rituális könyv*, a melynek hivatása a kultusz gyakorlásánál figyelembe veendő czeremóniák szabályozása lett volna; a halottak könyvében mindig a megboldogult maga az, a ki szól. Az összes imákat és hymnusokat ő maga mondja el, ő az, a ki szól és a kihez szólnak. De nem

szisztematikusan rendezett könyv ez, hanem egyes részekből van összeállítva, melyek egymással általában semmi összefüggésben nincsenek, sőt különböző korszakokban is jöttek létre. Gyűjtemény ez, a melynek egyes részei még az ó-birodalom idejére mennek vissza; más fejezeteket a közép-birodalom korszakában szerkesztettek, legnagyobb része azonban kétségkívül az új-birodalom idejébe tartozik.

Az egyes fejezetek külön czímeket is viselnek és így könynyen megkülönböztethetők egymástól.

A régebbi szövegek még *hieroglif* írásban vannak szerkesztve; csak a XX. dynastia után a *hieratikus* írást használták erre a czélra és a későbbi (szaiszi és ptolem.) korszakban úgy hieroglif, mint hieratikus írásban (sőt demotikus írásban is) szerkesztették az egyes fejezeteket, de most már megállapított sorrendben.

A halottak könyvének egyik legfontosabb fejezete a 125. A halál utáni ítélkezésről szól és tartalmilag négy részre oszlik. Ezek: 1. a halott beszéde Osirishez, a mint az igazság csarnokába lép; 2. a halott vallomása az ítélőszék előtt; 3. a halott szivének őszinte megvizsgálása czéljából való megmérése; 4. tárgyalások a kapu őreivel, a mint a halott a csarnokot elhagyja.

Osirist következőképen szólítja meg:

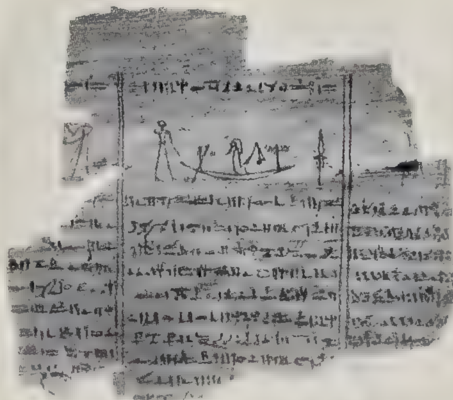
«Tisztelet a nagy Istennek, az igazság Urának! Hozzád jöttem, én Uram, hogy fenségedet lássam. Ismerlek, ismerem a negyvenkét bíró nevét, a kik itt vannak Veled az igazság csarnokában.

Nem tettem rosszat az embereknek. Nem öltem, nem kínoztam senkit. Nem követtem el gyalázatos tettet. Nem ismertem hazugságot. Nem tettem rosszat. Nem dolgoztattam magamnak egész napon át a munkásokat. Nem tettem olyant, a mit az istenek megvetnek. Nem gyötörtettem rabszolgát urától. Nem okoztam szenvedést senkinek. Nem csökkentettem az áldozati adományokat. Házasságtörést nem követtem el, fajtalanságot sem. Nem hamisítottam mértéket. Nem mozdítottam el a szántóföld határát. Nem sikkasztottam el a legcsekélyebbet a mérték súlyából. Nem vontam meg a tejet a

csecsemők szájától. Nem nyúltam a legelőmarhához. Tiszta vagyok, tiszta, tiszta vagyok, tiszta!

Nincsen számomra baj e birodalomban és az igazság csarnokában, hisz ismerem az isteni bírák nevét, a kik itt lakoznak.»

Nem kevésbbé fontosak a halottak könyvének ama részei, melyek a halottak bárkázására vonatkoznak. Az egyiptomiak hite szerint annak a megboldogultnak, a kit Osiris ítélőszéke előtt igaznak és igazságosnak találtak és a halhatatlanságra érdemesnek nyilvánítottak, állandó lakhelye van az égnek keleti oldalán; itt áll a magas életfa, a melynek gyümölcseivel az istenek és épúgy a megboldogultak táplálkoznak. Az egyiptomiak felfogása szerint e lakhely több szigetből áll, melyek mély vizektől vannak körülfogva. Ezeken a mennyei vizeken csak nehezen kelhetnek át, és így nem sikerül mindenkinek, hogy a megboldogultak mezeire bejuthasson. Mindenkire nézve szükséges tehát, hogy az egyik vagy a másik isteni madárnak (különösen Thoth isten íbisz-madarának) a kegyét megnyerje, az majd szárnyain átviszi az igazságosnak nyilvánított halottat a mennyei vizeken; vagy abban az isteni evezősben és kormányosban kellett bíznia, a kinek bárkáján szoktak átkelni az istenek is e mennyei vizeken.

B. 460.

A jámbor egyiptominak az volt hő kívánsága és legfőbb vágya, hogy egykor abban a kegyben részesüljön, hogy az isteni bárkán átkelhessen a mennyei vizeken. Nem csoda tehát, hogy a halottak könyvének az a része, a mely a mennyei bárka-útról szól, az egyiptomiak legkedveltebb fejezete volt.

A halottak könyvének több fejezete épen evvel az eszmével foglalkozik. A legtökéletesebbek egyike ezek közül a 99. fejezet; az ide tartozó vignetták a bárka különböző formáit ábrázolják. A 100. fejezet is a bárkán való átkelésről szól; az a feladata, hogy az igazságosnak nyilvánított halottnak adja meg a lehetőséget, hogy bárkáját tetszése szerint kormányozhassa és oda mehessen rajta, a hová csak akar. A 101. és 102. fejezet is erre vonatkozik; ugyanaz a tartalma a 7. fejezetnek is.

A mi példányunkon is ez van illusztrálva. A bárkában ül az isteni révész, hátrafordított arczczal; előtte áll az adományokkal telerakott asztal. A bárka előtt — még pedig a rajz jobb oldalán — az ég keleti oldalának a jelképe (⊤) látható, míg a bárka mögött áll a megboldogult, felemelt jobbjával keletre mutatva. Így tehát az a pillanat van itt ábrázolva, a mikor a halott a szent bárkába akar lépni, előbb azonban még megmagyarázza a révésznek (vagy a bárka kormányosának) az irányt, a mely felé törekszik: az ég keleti oldala, a megboldogultak állandó lakhelye az, a hová a mennyei bárkán menni akar.

Az előttünk lévő papyrusdarab tehát a halottak könyvének 100. fejezetét illusztrálja.

Megjegyzendő még, hogy az egyiptomi irodalom egy része sem okoz annyi nehézséget az olvasónak, mint épen a halottak könyvének pontos magyarázása; mert itt nem elég, hogy jól kidolgozott philologiai apparatus segítségével modern nyelvekre fordítsuk az egyiptomi szövegeket; itt főképen és első sorban arra kell törekednünk, hogy a szövegekben rejlő eszméket föltárjuk és ezekbe minél mélyebben belemerüljünk. Erre azonban sem a nagy szókincs, sem a grammatikai elmélet nem elég, mert ezekkel a tudományos eszközökkel még nem bírjuk eltüntetni azt a miszticzizmust, melylyel e szövegek túl vannak terhelve. Itt csak egy eszköz használ: a népnyelv szellemébe minél mélyebben való behatolás és az egyiptomi ember vallásos érzésének s gondolkodásának teljes megismerése.

B. 459: Kisebb papyrus-töredékek (több apróbb hieratikus, demótikus és görög írású töredék).

FÜGGELÉK.

A GÖRÖG-RÓMAI ÉS A KOPT-KERESZTÉNY KORSZAK.

A görög-római korszak alatt értjük a Ptolemaeusok uralmát Kr. e. 332-től Kr. e. 30-ig, a *római uralom* pedig Kr. e. 30-tól Kr. u. 641-ig tart.

A kopt-keresztény korszak kezdődik Szent Márk apostol fellépésével Alexandriában, Kr. u. 69-ben.

A mikor Nagy Sándor Kr. e. 332-ben véget vetett a perzsa uralomnak és győztesen bevonult Memphisbe, egyre több görög elem honosodott meg az egyiptomiak földjén. Az első Ptolemaeusok alatt ez a hatás főleg csak a közigazgatás újjászervezésében nyilvánult meg, mely teljesen görög mintára alakult át. A vallási szertartások és a vallás szolgálatában álló művészet nem igen változtak. Az egyiptomi művészek eleinte erősen tiltakoztak minden görög befolyás ellen. A papok hatásköre azonban lényegesen megváltozott; a *Hon-núter* = «próféta» vagy «pap» (szószerint: «Isten szolgája») kénytelen volt lemondani világi hatalmáról és meg kellett elégednie szorosan vett egyházi munkakörével.

A Ptolemaeusok görög létükre maguk is egyiptomi isteneknek áldoztak, és a perzsa uralom alatt megsérült templomokat pompásan újjáépíttették, így: Philaeben, Edfuban, Esznehben és Denderában. Egyiptomi neveket és czímeket vettek fel, és régi egyiptomi szokás szerint Memphisben koronáztatták meg magukat. Székhelyükben, Alexandriában a thébai fáraókhoz hasonló fényt fejtettek ki. A hellenisztikus szellem hatása mindamellett egyre érezhetőbb lett. A görög nyelv nyilvános funkcziónál mindinkább előtérbe lépett, míg végül az egyip-

tomi nyelvet nyilvánosan csak vallásos szertartásoknál használták. Ezt a szokást az egyiptomi keresztények, a koptok, is megtartották, imádságaikat egyiptomi (kopt) nyelven mondották el, de görög betűkkel írták le.

A hellenisztikus kulturának Alexandria volt a góczpontja. Itt kereszteződött legerősebben a görög elem a keleti elemekkel. A kelet pompakedvelő és óriási méretekkel dolgozó művészetét áthatotta a görögök harmónikus formaérzéke. És mégis az egyiptomi portrait-művészet épen abban a korszakban érte el tetőpontját; sohasem adták vissza az arczvonásokat és a fejnek a formáját oly élethűséggel, mint most. Csak lassanként fejlődött ki az úgynevezett vegyes művészet, a melyben csak a ruházatnak és az ékszernek egyes részletei emlékeztetnek az egyiptomi hagyományra.

A hellenisztikus korszak az egyiptomi pantheont egy új istennel, *Serapis*-szal gyarapította, mely aztán az egyiptomiak legnépszerűbb alvilági istene lett. Ezen isten kultuszát I. Ptolemaeus Soter, az alexandriai könyvtár megalapítója, hozta be Egyiptomba. A görögök ezt az istent Hades alvilági istenük attributumaival ruházták fel, s minthogy kultusza *Osiris* és *Ápis* egyiptomi istenek kultuszának egybeolvadása által tünt föl, «*Asar-Api*»-nak, vagyis a görögök módjára «*Serapis*»-nak nevezték. Tudjuk, hogy Ápisnak, a memphisi Ptah szent bikájának eredetileg Osirishez, mint az alvilág istenéhez, semmi köze nem volt. De Egyiptomban minden istent belevontak a halhatatlanság körébe, melynek az Osiris-mondakör lett mithologiai képviselője. Még a közönséges halandó is, ha meghal, Osirissé alakul át; a halottak könyvében a halott neve mellől soha nem hiányzik az «Asar» (Osiris) név. A szent bika tehát annál inkább alakul át Osirissé. *Hapi*, a bika, tehát átalakult Osirissé, ez a kettős istenség pedig (*Asar* + *Hapi*) Serapissá.

Serapis tisztelete korántsem szorítkozott Egyiptomra, Görögországban és Rómában is népszerű alvilági isten lett.

A monda szerint Szinope városa ajándékozta az első Serapis-szobrot Ptolemaeus Soter-nek, mert ő egyiptomi gabonával támogatta a várost éhinség idején. Ez a Serapis-szobor *Bryaxis* művész alkotása volt; nagy szakállal és szép fürtös fővel ábrá-

zolta az istent. A szobor kékesfekete mázzal volt bevonva, a mi alvilági isten voltát hangsúlyozta, ellentétben Zeussal.

Gyűjteményünk három Serapis-szobrot tartalmaz; ezek: B. 300, B. 301 és B. 302.

B. 300: Zeus-Serapis mellszobra mészkőből, fürtös fővel, bajuszszal, szakállal és módiussal a fején. Gyönge munka. Magassága: 7·5 cm.

B. 301: Serapis-fej fehér márványból. Szakállas istent ábrázol, fenkölt arczkifejezéssel. Haja fürtökben övezi körül homlokát és nyakáig ér. Feje búbja le van lapítva, s erre a síma

B. 300.

B. 301.

B. 302.

felületre alkalmazták a modiust, melyet a lelapított felület mögötti lyukra erősítettek. Fürtjei, szája és bajusza erősen meg vannak sérülve, orra teljesen le van lapítva. A fej hátsó része is meg van rongálva. A kónuszszerű nyílás, mely a nyakból kiálló tömb befogadására szolgált, hogy a fej a testhez erősíttessék, szintén nem teljes. E fej azonban megrongált állapota elenére is kitünően tanúskodik a hellenisztikus művészet fejlettségéről Egyiptomban és Bryaxis Serapisa másolatának tarthatjuk. Méretei: magassága: 12.5 cm., szélessége: 11 cm.

B. 302: Zeus-Serapis-fej alabastromból; kissé lapos, széles fejjel, gazdag fürtökkel, szakállal. Három függőleges, stili-

zált fürt esik az isten homlokára. A fej teteje le van lapítva, és a modius számára el van látva lyukkal. A fej formája szép, főleg hátsó domborodása és rajta a fürtök vannak gondosan kidolgozva. Teljesen analóg a kopenhágai egyiptologiai múzeumban őrzött E. 539. jelzésű Serapis-fejjel (v. ö. Valdemar Schmidt: Choix de Monuments Égyptiens, deuxième série, Pl. XLI, fig. 104.) és a kairói múzeum 27437. sz. Serapis-fejecskéjével. (v. ö. Edgar, Greek Sculpture p. 6.) Magassága: 6 cm., szélessége: 5 cm.

*

A hellenizmus hatása alatt *Isis* istennő is részben átalakult. Már a IV. században Kr. e. Isis fellép Görögországban. Egyiptomi szűk, átlátszó inge helyett ránczos, bő köpenyt hord, mint a Kr. e. IV. századbeli görög nők általában. Az egyiptomi ruhára csupán a redőzés módja czéloz; Isis öve és csomója is teljesen levetették szembeötlő szimbolikus jelentőségüket, pusztán dekorativ szerepük maradt. Alexandriában a görög Isis azonban nem győzte le az egyiptomit; a két istennő egymás mellett lép föl.

Végül *Harpokrates* isten, a fiatal Horus is meggörögösödött. A görög Harpokrates főleg abban különbözik az egyiptomitól, hogy gyerekesebb. A hellenizmus előtt nem értettek a gyermek ábrázolásához. A gyermek csak méreteiben különbözött a felnőttől. A hellenizmus a genre-típusokkal együtt megalkotta a gyermek-típust is.

A midőn Egyiptom Kr e. 30-ban átalakult római provincziává, nem igen változtak a viszonyok. A római császárok csakúgy, mint a Ptolemaeusok, felvették a régi fáráók neveit és czímeit és nem avatkoztak a vallás gyakorlásába. Sőt a rómaiaknak nagyon megtetszettek az egyiptomi vallási eszmék és miszteriumok s magukkal vitték Rómába, a hol egy ideig szokásban volt minden, a mi Egyiptomból jött.

Így került Rómába Isis istennő is, ki rövid időn belül nagy népszerűségre tett szert. Különösen a felszabadított rabszolgák voltak azok, a kik Isis kultuszát ápolták. Kultusza a provincziákra is kiterjedt. Gallia egyes vidékein, sőt Britanniában is találtak számos Isis-szobrot, melyeket római légiók vittek oda

magukkal. Isissel együtt Harpokrates és Khonszu is átjöttek Európába.

A platonikus philosophusok is Isist tisztelték. Isisben a természetet és a legmagasabb isten-eszme megvalósulását látták.

A római előkelő hölgyek is Isisnek hódoltak, részben divatból, részben, mert a kultusz miszteriuma vonzotta őket.

A római Isis persze szintén nem tartotta meg egyiptomi jellegét, csakúgy, mint az alexandriai. Az egyiptomi ing redős tógává alakult át. Az egyiptomi Isis trónust ábrázoló hieroglifjegyet hord fején, mely az istennő nevét (Ászt) jelenti; a római Isisnek nem kellett ez az esztetikailag lehetetlen fejék. Haja gazdag fürtökbe van fésülve, melyet virág vagy koszorú díszít. Az istennő mindenben elvesztette merevségét. Míg Egyiptomban mindig nagyon egyenesen áll, szűk ruhája miatt meg sem tudna mozdulni, addig Rómában már kényelmesen odatámaszkodik hátteréhez, és a méltóságot grácziával helyettesíti. Néha meztelenül ábrázolták az istennőt.

A római Isis világosan mutatja a hellenisztikus művészet hatását az egyiptomira. A hellenisztikus művészet fel akarta oldani az egyiptomi merevséget, s az isteneket is ily szempontból módosította: hajlást, mozgást, forma-változatosságot hozott az ábrázolásba. *Egyiptomban azonban ez a művészet sohasem lett nemzeti művészetté.* A római Isist római művészek csinálták Egyiptomban, kiket a légiók hoztak magukkal, nem tudván megszokni a merev bennszülött Isist. Számos ilyen terrakotta-szobrocska maradt ránk, melyek az istennő népszerűségéről tanúskodnak. Ezek egészen római jellegűek; néha karrikaturává fajulnak el, a mi szintén teljesen római vonás.

A másik népszerű egyiptomi isten Rómában Horus, illetőleg Harpokrates. Az isiakusok hozták magukkal Rómába. Eleinte megtartja összes jelvényeit: a dupla koronát, a trónörökösi hajfürtöt, mely jobb füle mellől húzódik le, s jobb keze szája felé mutatott. Később azonban a kis Horus is csakúgy átalakul, mint édesanyja, Isis. Nem áll már oly mereven; fejét fürtök borítják, hajfonatját bal vállára fektették és átalakítják a bőség szarujává. A gyümölcscsel és virággal megrakott kürttel az isten tavasz voltát fejezik ki, tehát *Harpokrates*

nemcsak a feltámadás istene általában, hanem a minden évben feltámadó természet megszemélyesítője is. A rómaiak itt kitűnően megértettek egy egyiptomi vallási gondolatot és szerencsés művészi formában fejezték ki. Kezét a római Harpokrates is ajkához emeli. A rómaiak ezt azonban a szónok gesztusának fogták fel; *Horus* tehát *a bölcs ige istene.* Az egyiptomiaknál ez a gesztus csupán a korai gyermekkort, a szopást jelképezte. Míg Isist gyakran levetkőztették, Harpokratest ellenkezőleg felöltöztették a rómaiak, sőt nyakába akasztották a római patriciusok bulláját.

A római Harpokrates is, mint édesanyja, visszatér Rómába. Útközben meg-megáll a görög szigeteken, hol főkép hajdísze alakul át. Koszorút tesznek a hajába, még pedig mirtushoz hasonló koszorút, mely a halhatatlanság jelképe.

A harmadik népszerű egyiptomi isten Rómában *Khonszu.* Egyiptomban ő a hold-isten; mint ilyen a holdkorongot hordta fején. Őt is ifjú istennek ábrázolták, hajfonattal bal füle mellett. Rómában a holdkorong átalakul bimbóvá, fa-hajtássá. A rómaiaknál tényleg fennállott az a hit, hogy a hold befolyásolja a fák hajtását. *A római Khonszu* tehát *földművelő-isten*; mezei síppal, gyümölcscsel, madárral ábrázolják. Horussal hamar megbarátkozik, hiszen rokonok is: Horus a nap, Khonszu a hold. Elcserélik egymást emblémáit, így Khonszu eltanulja Horus jellemző gesztusát: kezét szájához emeli; de e gesztusnak nála mint földművelő istennél más jelentése van: a táplálkozás, míg Horusnál a beszéd. Gyakran játék közben ábrázolják e két gyermekistent.

Gyűjteményünk több Harpokrates-szobrot tartalmaz (v. ö. B. 309, B. 310, B. 320.); szintén terrakottából készültek, technikájuk azonos az Isis-szobrokéval, római alkotásoknak látszanak.

A hellenisztikus művészet Egyiptomban *Béz*-t is ábrázolta; ez az isten azonban megtartotta egyiptomi karakterét. (Lásd B. 27, B. 348, B. 354.) Találkozunk Pallas Athéne = Minervával is, ki összeforrott *Neith* szaiszi istennővel.

B. 304: Nőt ábrázoló mázas terrakotta-szobrocska. Valószínüleg *Isist* ábrázolja, mert redős ruháját a típikus Isis-csomó

tartja össze mellén. Bal kezével egy tárgyat támaszt hátulról, melynek szerepe nem vehető ki világosan, jobbjával ugyanazt támasztja elülről. Esetleg hárfának tekinthetjük a tárgyat, melynek húrjait az istennő pengeti, esetleg korsó, esetleg csecsemő is lehet, kit karjában ringat. Az istennő nyaka, melle és karja meztelen. Haja feketére van festve, két-két fürt lóg le jobb és bal vállára. A ruha egyes részein zöld festék nyomai láthatók; a koszorút gyümölcs vagy virág diszíti. A szobor csonka, csak bokáig ér.

B. 304.

B. 308.

Első pillantásra a szobrot durva kivitelénél fogva Harpokratesnek tekinthetnők, kit ugyanily hosszú, redős ruhában s ugyanily pózban ábrázoltak, a mint baljával korsót támaszt, jobbjával belenyúl (lásd pl. Berlin, 9109.). Hajdísze is ugyanaz. A hosszú női haj, a mell és az Isis-csomó azonban arra vallanak, hogy a mi szobrunk Isist és nem Harpokratest ábrázolja. Magassága: 18 cm.

B. 308: Isis emberfejű kígyó képében, terrakottából (a görög-római korszakból). Az istennő itt női fejjel és kígyótesttel van ábrázolva. Feje Hathor istennő díszét viseli, a mennyiben feje búbját magas hajdísz koronázza, melynek közepén Hathor

fejdíszét látjuk: a két tehén-szarv közt elhelyezett teli hold korongját. De a test sem teljesen kígyószerű, a mennyiben nyak és kebel az emberi nők módjára teljesen kifejlett mellel van ábrázolva; a mellett nem csupán gazdag nyakdíszt visel, de hosszú lánczon szív-skarabaeust is. Azonfelül fáklya van mellette, míg kosárszerű trónusát kétfelől szárnyas sphinx őrzi. Hátfelén a különben üres darab kicsi kerek lyukkal van ellátva, mely alig szolgálhatott égő kanóczok felvételére, mint inkább virágok számára. Magassága: 16·5 cm., szélessége: 8·5 cm.

Már egyiptomi felfogás szerint a napisten bárkán hajózza keresztül az eget, még pedig napközben az úgynevezett nappali bárkán, melyet éjnek idején elhagy, hogy az éjjeli bárkába szálljon, a melyen azután véghezviszi az éjjeli utazást az alvilágon keresztül. Ezen utazása alkalmából különböző ellenséges elem áll az útjába. Legveszedelmesebb ellensége a kígyó volt, főleg a felhő- és zivatarkígyó, Apophis, melyet minden utálatos dolog megtestesülésének tartottak. És ezért öltött magára Isis, Horus-Ra védelmezője kígyóalakot, hogy ily módon lépjen fel a napisten védelmezőjeként. És ily alakban szerepel az alsó Nildelta védelmezőjeként, hol főkép Búto királyvárosában kígyóalakban mint *Uto* szerepelt.

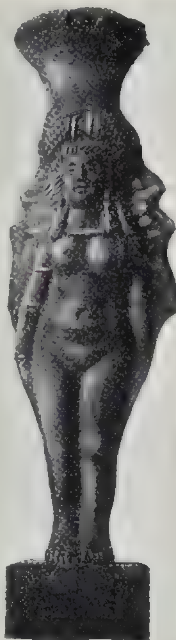
B. 306.

B. 306: Isis-Hathor-Aphrodite, meztelenül ábrázolt terrakotta-szobrocska a görög-római korszakból. Az istennő kissé kifelé hajlított jobb térddel áll előttünk és kezével a középen elválasztott és két vállán dúsan lelógó hajához nyúl, mintha tükör előtt állna, hogy fésülködjék. Haján dús virágkoszorút visel, Isis-Háthor fejdísze mintájára.

Ámbár e darab alsó lábszára megsérült, mégis a maga nemében a legjobbak közé tartozik. A fejtartás, valamint a testalkat, kitünően vannak mintázva. Az egész feltünő hasonlatosságot mutat a kairói mú-

zeum gyönyörű kivitelű mészkőszobrához (v. ö. Guide to the Cairo Museum, 1908. p. 242, fig 69.). Magassága: 14 cm.

B. 303: Isis-Hathor-Aphrodite szobrocskája terrakottából. Meztelen nőt ábrázol, fején virágkoszorút, rajta nagy kosarat hord. Kezét karperecz, lábát lábgyűrű ékesíti. Fürtös haja négy fonatban esik vállára; nyakát nyakláncz diszíti. Tartása merev, kezét mereven szorítja testéhez; a kéz és a láb merevsége azonban egyetlen egyiptomi vonása a szobornak. De a kar kontúrja a csípő kontúrját követi, mely szép hajlású; így a sziluett még sem egészen merev, míg a nem hellenisztikus egyiptomi istennők egyenesen lelógó karjukkal teljesen merev sziluettet mutatnak. Az arczkifejezés nemes, derűs, nyugodt; a test formái üdék, frissek. Az egész szobrocska életkedvet, örömöt fejez ki.

B. 303.

Az istennő hullám-vonalú háttérhez támaszkodik. A szobrocska belül üres, a hát közepén kerek lyukkal vannak ellátva; az egészet virágtartónak használták.

A római korszakból származik. Magassága: 21 cm.

B. 512: Meztelen istennő terrakotta *szobrocskája* a görög-római korszakból. Fején gyümölcscsel teli díszes kosarat hord, melynek közepén uraeust látunk. Két kezével támasztja a kosarat; haja el van választva és fürtökben válláig ér. Az istennő leeresztette ruháját, csupán egy ráncza fedi jobb lábát csípőtől térdig; a ráncz egy szép, hosszúszárú, liliomszerű virágban végződik az istennő két térde közt. Az istennő jobbjánál furulyázó kis fiú áll, két kezével fogja furulyáját; baljánál magas, karcsú, hosszúnyakú kétfüles amphora áll. A szobor belül üres, hátul kerek lyukkal van ellátva; a fej hátsó része letörött. Magassága: 21 cm.

A kopenhágai Glyptothèque Ny-Carlsberg egy, méreteiben

is teljesen azonos szobrot tartalmaz, úgy hogy kétségtelen, hogy a két szobor *egy* öntvényből készült; Valdemar *Schmidt* közli a «Choix de Monuments Égyptiens» deuxième série-jében (lásd szöveget a 65. lapon: figure 117.; a fotografiát: figure 117., Pl. XLV.). A szobor leírásánál megjegyzi, hogy az istennő jobbjánál álló gyermek mutató-ujját szopja, és ezért a szobor Isis istennőt ábrázolja Harpokratessel, vagy Hathor istennőt, ki a szépség istennője volt az egyiptomiaknál, s szintén gyakran jelenik meg gyermek társaságában. A gyermek azonban — mint ezt tárgyunkon tisztán láthatjuk — nem ujját, hanem furulyáját mind a két kezével a szájhoz emeli. A párisi Musée Guimet katalógusa «*Isis Vertumna*»-nak nevezi az uraeussal diszített kosarat hordó istennőt. Ez a felfogás helyes is, a mennyiben a palmettákkal diszített kosár, a melyet a nőalak kezével fog, nemcsak virágokat és gyümölcsöt, hanem uraeus-kígyót is tartalmaz és épen nem ritka eset az, hogy az Isis-istennőt kígyóalakban szokták ábrázolni (v. ö. B. 308.), úgy hogy a kígyó tényleg az Isis-istennőre emlékeztet; a gyümölcs megint a termékenységre vonatkozik. Különben a *rómaikori* Isis is (lásd «Aegypt. und vorderasiat. Alterthümer aus den königl. Museen zu Berlin», Tafel 56.) oly fejdíszszel van ékítve, melyen kígyó látható s ezenkívül még jobbjában is kígyót tart.

B. 512.

B. 313: Rómaikori Isis terrakottából. Az istennő magas karfájú trónusán ül, hosszú, bő, redős ruhával takarva. Kivitele durva. Magassága: 6 cm. (Képét lásd 203. l.)

B. 442: Gyermekét szoptató Isis, fehér mázas terrakottából. Az egyiptomiaknál oly kedvelt motivum, melylyel az

isten-anyának gyermeke iránt táplált szeretete és gondja jutott kifejezésre, a görögöknél és a rómaiaknál is kedvező fogadtatásra talált. Az istennő magas trónuson ül, hosszú, bő, redős ruhába öltözve és térdén tartja fiacskáját, kinek emlőjét nyújtja. Vállait köpenyszerű kendő takarja, a mely rojtokkal és bojtokkal van diszítve és elől csomóba van kötve. Fejdíszét gazdag, fürtökben vállaira leomló hajzat képezi, melyen Isis istennőt akkor jellemző, virágkoszorúból és napkorongból álló korona ül. Magassága: 6·5 cm.

B. 442.

B. 420.

B. 420: Isis gyermekével, terrakottából (görög-római korszakból). Kosárszerű trónuson keresztbefont lábbal ül Isis és szoptatja gyermekét, Harpokratest. Testét itt nem fedi a szorosan testhez simuló és csupán melle alatt kezdődő ruha (mint a milyen régebbi emlékműveken, melyek azt a motívumot tárgyalják, található), hanem a görög női szobrok módjára bő, ránczos szoknyát és köpenyszerű gallért hord, mely el van látva a különös csomóval a mellen, a milyenhez hasonló az új-birodalom női viseletében is szerepel. Fejét szép fürtökbe bontott hajviselet diszíti, melyet gazdag virágék koszorúszerűen vesz körül; ezt magas dísz koronázza. A nyakat is ékszer diszíti. A gyermek természetesen meztelenül van ábrázolva,

sűrű fürtös hajjal, az anya ölében fekve, ki baljával fejét megtámasztja, jobbjával pedig mellét nyújtja neki.

Az egész elég jól van kidolgozva, serlegszerűen ki van mélyítve, és hátul kis kerek lyukkal van ellátva, mely virágtartónak szolgált. Magassága: 17·5 cm., szélessége: 9 cm.

B. 320: Horus lóháton, terrakottából (a görög-római korszakból, a Kr. e. II. századból). Ez ama szentképek egyike, melyek ebben a korban igen népszerűek voltak és a melyek gyakran egyetlen dísztárgyai voltak a szegény embernek. Az egyiptomi templomok e tárgyaknak soha nem adtak hajlékot, de annál kedveltebbek voltak a nép körében.

B. 320.

A szobor Horust lóháton ábrázolja, ruházata tunika és köpeny, fegyvere pajzs és buzogány. A ló előrehalad és kitünően van kidomborítva. A paizson skorpió képe látható. E részlet világosít fel bennünket az előttünk fekvő darab értelméről.

Az egyiptomiaknál, főleg a későbbi korban igen elterjedt Osirismonda szerint Isis, miután megtalálta férje, Osiris holttestét, karvaly képében ráült a holttestre és ezáltal terhessé lett. Hogy Set üldözése elől biztonságban legyen, a Delta mocsarai közé menekült és itt szülte Horust. Itt ápolta a gyermeket, támogatva Búto, a Delta védőistennője által. Sok viszontagságnak volt itt kitéve a gyermek, sok vadállat fenyegette, de édesanyja szüntelen gondossága megvédte minden veszedelem ellen. Egyszer azonban Horust megharapta egy skorpió; az anya észrevette a gyermek fájdalmát s megtudva a fájdalom okát, hangosan az égre kiáltott, erre megjelent Thoth isten varázsával ellátva és meggyógyította a kis Horust.

Minthogy azonban az egyiptomiak hite szerint semmi sem nyújthat oly biztos segítséget és védelmet állatok támadásai ellen (így pl. kígyók, skorpiók stb. ellen), mint azon

B. 309. B. 310. B. 311. B. 312. B. 313.

isten képe, ki maga legyőzte ezeket az állatokat, világos, hogy mit jelenthet a skorpió képe Horus-szobrocskánkon, és így meg van magyarázva, hogy ez a fogadalmi tábla miért örvendett oly közkedveltségnek az egyiptomiak házában. Skorpiószúrások ellen nyújtott védelmet és esetleg gyógyítást. Magassága: 14 cm.

B. 309: Harpokrates szobrocskája, terrakottából; kis guggoló gyermekként van ábrázolva, jobb kezét szájához emelve és ujját szopva. Különben töredék. Magassága: 7·5 cm.

B. 310: Harpokrates szobrocskája, terrakottából, szintén guggoló helyzetben. A kivitele kissé durva ahhoz, hogy világosan felismerhessük, vajjon edényt tart-e, a melybe jobb kezével nyúl, hogy így őt mint minden jónak az osztogatóját ábrázolják, vagy pedig hangszert (dobot?) fog, a melyet jobbjával ver. Magassága: 8 cm.

B. 513.

B. 513: Terrakotta mellszobrocska, az egyiptomi terrakották legnagyobb részét jellemző barnás-piros színű agyagból. Ifjút ábrázol phrygiai sipkával fején; ruháját két oldalt a váll alatt

kapocs fűzi össze. A mellszobor alul balfelé kiszélesedő talpban végződik. A terrakotta tömör, hátsó része nincs kidolgozva, úgy hogy oly állandó fölállításra lehetett szánva, melynél csak elülső részének kellett érvényesülni (házi szentélyben); a talp bal oldali kiugrása meg esetleg arra utal, hogy e fölállításban egy vagy több hasonló darabbal alkotott csoportot,

B. 19.

portot, melynek bal szélét a mi szobrocskánk tette. Az ábrázolt telt, kissé nőies arczú, révedező tekintetű ifjú, úgy gondoljuk, Attis, a phrygiai szép pásztor, az istenek anyjának, Kybelének kedvese, ki önmagát megcsonkítva meghal, hogy aztán ismét új életre ébredjen, s a kinek legendája a természetben évenként lejátszódó tüneményt: a természet őszi haldoklását és tavaszi új életre éledését szimbolizálja, mint Osiris, Adonis, Linus. Kultusza, mely orgiasztikus ünneplésekkel, zajos fölvonulá-

sokkal volt kapcsolatos, részben misztériumokban folyt le, avval a taurobolium nevű vérkeresztséggel, melynek tisztító ereje az élet megújhodását jelentette, Phrygiából kiindulva meghódította az antik világot és Claudius kora óta a római birodalom minden részében számos hívőre talált. Magassága 18·5 cm.

B. 19: Kos, mészkőből, a görög-római korszakból, hasa alatt két istenfejjel: egyik oldalán Zeus-Jupiter fejével, másik oldalán Minerva istennő fejével. A kos az egyiptomiak által nagyrabecsült Ámon isten szent állata volt. Ezt az Ámon-kultuszt már korán, már az új-birodalom idejében átültették Palaestinába és Phöniciába, sőt a Szahara oázisaiba is elhatott, és ott a Kr. e. V. században nagyon felvirágzott; Szíva oázisában a későbbi birodalom óta fennállott Ámon híres orákuluma, hová kisázsiaiak és görögök is fordultak tanácsért. Nagy Sándor is felkereste e szent helyet és ezóta a klasszikus ókor csodahelye közé tartozik, de a görögöknél az egyiptomi isten Ámon mindinkább átalakult a görög nemzeti istenné, Zeussé, a mennyiben e két istent egymással azonosították. És a midőn a rómaiak az egyiptomiak Ámon-kultuszának kezdtek hódolni, akkor Ámont Jupiterrel azonosították és a kos tehát Jupiter-Ámon szimboluma lett.

B. 485.

Így magyarázható, hogy itt az Ámon-kossal a görög-római pantheon két főalakja: Zeus-Jupiter és Minerva, egyesítve vannak.

Az egész darab művészi kéz szigorúan realisztikus munkája; ezt bizonyítja a kos testét fedő göndör gyapjúnak utánzata. A két istenfej is kitünően van megcsinálva. Így e darab — bár az állat alsó lábrészei hiányoznak — egyik dísze gyűjteményünknek. Magassága: 14 cm., hossza: 28 cm.

B. 485: Kis náosz Ámon-kossal, terrakottából; elég finom kivitelű. Magassága: 12·5 cm., szélessége: 7 cm.

B. 294: Madár terrakottából, Kr. e. III. századból. A görögrómai korszakban szerettek különféle terrakotta isten- és állatszobrot készíteni, melyeket dísztárgy gyanánt tartottak a házban. Ennek a szokásnak köszönte e mű is keletkezését. Hossza: 13 cm.

B. 294.

B. 295: Hathor-tehén, terrakottából, guggoló helyzetben; a görögrómai korszakból való, még pedig a Kr. e. III. századból. Hossza: 10 cm

B. 486: Kutya, terrakottából. Az egyiptomiak már az ó-birodalomban, sőt már a praedynastikus korszakban is ábrázolták állataikat. Eredetileg mágikus czélja volt ezeknek az ábrázolásoknak: az embernek korlátlan hatalma volt azon lény felett, melynek képe birtokában volt. A mágiából alakult ki lassan a vallás, melyben az egyiptomiaknál nagy szerepet játszott az állatkultusz. Tisztelték a jótékony állatokat, néha istenekké is emelték őket; féltek a kártékony állatoktól és hogy magukra ne haragítsák, igen nagy hódolat tárgyaivá tették. Főleg egynehány állatot ábrázoltak különös előszeretettel: a macskát, a kost, a tehenet, a sakált, a krokodilust, az ichneumont és egyes madarakat is. A ló és a kutya aránylag ritkán szerepelnek.

B. 295.

A *görög-római* korszakban gyakoribb a kutyák ábrázolása. Még sztélákon is találkozunk velük: a halott kedves háziállatával és hű pajtásával ábrázoltatta magát. Leggyakrabban házidíszként alkalmazták a kutyák terrakotta-szobrocskáit.

A mi példányunk *spitz-kutyát* ábrázol, hegyes füllel, oroszlánszerű sörénynyel s hegyes orral; farka felkunkorodik. A szobrocska igen jól táplált, erős kutya képe, melynek felette jól ment a dolga; ura, illetőleg úrnője nagyon szerethették, ezért háromsoros nyaklánczczal ékesítették, melyről három nagy gyöngy lógott le. Magassága: 11 cm., hossza: 14 cm.

B. 509: Karvaly-fej, világos fayenceból, mely — mint ezt a vele kapcsolatban lévő hengeralakú dugó mutatja — valamely kisebb edény födele gyanánt szolgált. Kora ismeretlen. Magassága: 3 cm.

B. 486.

B. 316: Antinous, Hadrianus császár kedves emberének szobra, kemény kőből (porfirból).

Hadrianus az egyiptomiaknak barátja és tisztelője, erkölcseik valamint

B. 509.

szokásaik bámulója volt. Be is utazta Egyiptomot és az ország épületei és vallási élete oly nagy mértékben nyerték meg tetszését, hogy otthon egyiptomi minta szerint építtette villáját, több egyiptomi stílű istenszobrot készíttettek és Serapisnak szentélyt állított fel. És midőn kedvencze, Antinous, a Nilusba fulladt, minden igyekezetével azon volt, hogy őt az egyiptomi királyok mintája szerint az istenek tróntársává tegye. A szobrok, a melyeket emlékének szentelt, az egyiptomi királyok szobrainak mintájára készültek és hogy emlékét istenként tiszteljék, Egyiptomban külön szentélyt építtetett neki és Rómában emelt sírművének is egyiptomi jelleget adott. A görög-egyiptomi város Antinoe is róla kapta nevét, és még a Kr. u.-i III. században az egyiptomiak istenként tisztelték Antinoust; a gyógyulás istenének tartották, ki varázserejével képes meggyógyítani a betegeket.

B. 316.

A szobor Antinoust erőteljes ifjúként ábrázolja; ruházata a kettős kötény, fejét a királyok fejkendője ékesíti. A kidolgozás teljesen megfelel az egyiptomi művészetnek, még pedig annak, mely a Ptolemaeusok uralkodása alatt virágzott. Erőteljes, izmos karjai mereven lógnak le két oldalt teste mentén, kezét ökölbe szorítja, teljesen megfelelően az egyiptomiak régebbi szobrainak. A szobor, kissé előre lépő bal lábbal nem áll szabadon, hanem alacsony, kerek álványon és kis támaszpillérrel van ellátva. Az egész egy darabból készült és minden részletében elárulja a tökéletes technikát, mellyel a művész rendelkezett. Magassága: 23 cm.

B. 318: Férfi-fejecske alabastromszerű egyiptomi márványból. A jobbra hajló fej széles, magas nyakon nyugszik, mely alul egyenesen van elvágva úgy, hogy szoborra nem igen volt illeszthető. A hosszúkás

arczot a keskeny, csukott száj alatt hegyes áll zárja; egyenes hátú orrának töve felett erősen kidudorodik a homlok első része; mélyen fekvő szemére, mely a magasba tekint, ráborul a szemöldök külső része. A homlokán felegyenesedő dús hajzat, melynek egy fürtcsomója a közepén fölfelé törekszik, míg mellette más fürtök oldalt esnek, nincsen kidolgozva, oldalt is tagozatlan csomókban omlik le mélyen a nyakba a haj, mely a halántékot részben, a fület teljesen elfödi, jobboldalt feltünően laposan mintázottak a fürtcsomók. Fejecskénk a Nagy Sándor-típusokhoz csatlakozik, melyeket a fej származása helyén, Egyiptomban, Alexandriában nemcsak a legkülönbözőbb méretekben, hanem az igen eltérő fölfogással, nagy számban faragtak, mint azt a sok ránk jutott példány igazolja. Ezek a Sándor-típusok a nagy hódító vonásait hol naturalisztikusan, hol meg a külsejéről hagyományozott jellemző vonások elhanyagolásával idealizálva, majd halála után, a hellenisztikus kor szobrászatában egyre jobban érvényesülő pathetikus iránynak megfelelően önkényesen és szabadon átalakítják, úgy hogy a hasonlóság veszendőbe megy. Fejecskénk már közeledik a firenzei Uffizi-gyűjtemény úgynevezett Haldokló Sándorához, melynek tudvalevőleg még ideális arczkép-jelleget sem szabad tulajdonítanunk, míg a hiteles portraittól, melyek közül a Sieglin-gyűjtemény alexandriai eredetű kis márványfeje tüntet föl némi rokonságot (Th. Schreiber, Bildniss Alexanders des Grossen, Taf. II. C), már nagyon eltávolodott.

B. 318.

A fej magassága 9·3 cm., az arcz hossza 5 cm. A homlokfürt mögött kerek mély nyílás vagy az attributum beillesztésére szolgálhatott, vagy csak arra való, hogy a fejet faragás közben megerősítsék.

B. 319: Női fejecske görög márványból. Az arcz alsó fele teljesen lekopott, a

B. 319.

kopástól szenvedett a jobb szem, valamint a haj is, mely a háromszögalakú homlok felett elválasztva, dús, eredetileg nyilván hullámszerűen tagolt fürtökben a fülig vonul és onnan egyenesen omlik le a nyak két oldalán. A hajzat hátsó felét fátyol borítja, mely kétoldalt lefelé terjed a vállra.

B. 321.

A homlokövező hajkoszorú mögött kiemelkedő koponyarészen fent 4 cm. átmérőjű, csekély harántbarázdától átszelt, síma bedolgozást látunk, mely talán a most hiányzó, nagy női istenségeket jellemző kalathos-fejdísz helyét jelzi. A finom munkájú fejecske IV. századbeli görög, a knidosi Demeter-fejhez közelálló típus rokona. Lehet, hogy szoborra volt erősítve. Magassága: 9 cm.

B. 321: Ifjú feje mészkőből; sokat szenvedett egyrészt töréstől (az orr alsó fele teljesen hiányzik), másrészt a föld nedvességétől, mely felületét nagyon megtámadta, a követ

kimarta. Tágra nyitott szájának kiképzése és a jobb orczán levő domborodás, nemkülönben a mintázása arra látszanak utalni, hogy itt félig kész művel van dolgunk, mely teljes kidolgozása előtt került a földbe. A háromszögalakú arczot a homlokon övező hajkoszorú, mely a füleket félig eltakarja, barázdával van a haj többi tömegétől elválasztva. A fej hátsó része letörött; a törési sík, mely az álltól kiindulva közvetlenül a fül megett terjed el, egyenetlen, és a benne levő két nagy mélyedés égetett agyaggal van kitöltve. Hellenisztikus koru munka. Magassága: 27, legnagyobb szélessége 23 cm.

B. 322.

B. 322: Női fej agyagos mészkőből. Arcza szép ovális alakú, a száj vonala kevéssé hajlott, alsó ajka erősen előnyomul; az orr alsó fele letörött; szeme hosszúkás, gondosan jelzett szemhéjakkal; homlokát a középen elválasztott, szimmetrikusan oldalt terjedő hajhullámok övezik, melyek az arczot koronázó fejszalagot oldalt elfödik; a fejszalagon túl folytatódik a hajnak hullámszerű, a középen választóvonalat feltüntető elrendezése. A fej V. századbeli görög típusnak kissé durva másolata és valószínűleg istennőt (Aphrodite, Artemis, Hera?) ábrázol. Magassága: 19 cm., szélessége legnagyobb kiterjedésében:

18 cm. A fej hátsó része hiányzik, a fül kezdetétől egyenesen el van vágva, az elvágó sík felső és alsó részen egy-egy lyuk látható, melyek talán a maszkszerűen használt arcznak valamely alapra való erősítése czéljára szolgáltak.

B. 443: Ifjú terrakotta-szobrocskája. A karcsú test súlya a jobb lábra nehezedik, jobb csípője kidomborodik; bal lába a térdben meghajolva, kissé előre és oldalt van vonva. A vállán átvetett chlamys kétoldalt, karjain lelóg, teljesen szabadon hagyva testét; bal karját könyökében meghajtva, melle felé tartja: a kopás miatt már nem állapítható meg, hogy mit tart kezében; fejét magas nimbuszszerű, apró gyűrűkbe csavart fürtökből álló hajviselet koronázza, mely a Flavius-korabeli római női arcképek hajviseletére emlékeztet; a fürtcsomón át, felső széle alatt egy vízszintesen fektetett hajfonat húzódik, melynek végeihez kétoldalt félkörös hajfonat csatlakozik. Szobrocskánk IV. századbeli fejlett görögországi típusra megy vissza, mely például azon korabeli lokrisi terrakottáknál használatos. (V. ö. Pottier, Statuettes de terre cuite 75. l. 24. ábra.) A szobrocska lehet egyszerű ephebos-ábrázolás, mely a heroizált halott képét örökítette meg, de meglehet, hogy vallásos értelmű és istenséget (Bacchus) ábrázol; hátsó oldala egészen kidolgozatlan maradt, a mi arra utal, hogy használatkor fal elé állítva szerepelt.

B. 443.

Magassága: 35·5 cm., hátán 19 cm. magas és 5—6. cm. széles kivágás az égetés czéljaira szolgált; a fej tömören van mintázva, a törzsre való erősítésének helye, a nyak alsó vonalán, világosan látszik; a test és talp üres, a terrakotta fala 1 cm. vastag. A boka tájékán haránttörés.

B. 307: Nőszobor, terrakottából, a görög-római korszakból, hullámos mezőkre osztott és közepén elválasztott hajzattal, mely a fej hátsó részén kontyot képez és mezítelen felsőtesttel; a leeresztett ing azonban térden felül csomóba van kötve s befedi a czombok egy részét, valamint a lábszárakat. Sajátságos a kezek tartása. Első pillanatban úgy tűnik fel, mintha az előttünk álló nő baljában talán tükröt tartana; a karnak az állása meg is felelhetne ennek, azonban a kéznek a tenyere nem erősíti meg e feltevést. Ez ugyanis semmi esetre sem teszi ránk azt a benyomást, mintha valami tárgyat, talán tükörnek a fogantyúját tartotta volna. Sőt inkább úgy látszik, mintha kezeit tapsra emelné. Micsoda jelentést tulajdonítsunk azonban a tapsnak? Az ókori Egyiptom még római korszakában dívott szokásokra való visszapillantás nyújt erre némi támpontot. Itt ugyanis az volt a szokás, hogy az istenséget nemcsak zenével és énekkel, hanem rhythmikus tánczmozdulatokkal is tiszteljék. Egy denderai templomban lévő dombormű épen abban a helyzetben ábrázolja Trajanus császárt. Ilyen tánczokat rendszerint az asszonyok rendezték és pedig meztelen testtel, sőt a tánczot kisérő zenéről is legtöbbnyire meztelen vagy legalább félig meztelen nők gondoskodtak. Mind a mellett sokszor előfordult az is, hogy a zenekiséret mellett, vagy a zene helyett nőket állítottak fel, avval a szándékkal, hogy azok a tánczmozdulatokat ütemszerű tapssal kisérjék. Természetes

B. 307.

dolog, hogy ezek a nők ép úgy voltak ruházva, mint a zenelők, vagyis vagy egészen vagy pedig félig meztelenül léptek föl. *Egy ilyen, talán az Isis istennő tiszteletére rendezett tánczot tapssal kisérő nőalak áll előttünk.* És így érthető az alak különös testtartása is: bal lábára támaszkodva áll itt, míg jobb lábával térdben meghajtva előre lép.

A darab belülről üres, és hátán kis kerek lyukkal van ellátva, a melybe alkalomadtán virágot helyeztek. Magassága: 28 cm.

B. 317.

B. 317: Férfiszobor feje, kemény kőből; magas, domború homlokkal, kopasz fővel. A kissé elcsonkított orr ellenére az arczkifejezés megfelel az előkelő egyiptomiak arczkifejezésének, talán főpapénak, hiszen még a görög-római korszakban is ragaszkodtak a régi tradiczióhoz, hogy a papok fejét kopaszra nyírták. A fej sok tekintetben hasonlít a berlini múzeum 12500 számmal jelzett darabjához, ámbár a mi szobrunk vékonyhéjú szemével kevésbé élethű arczkifejezéssel bír. A kissé vastag ajak, valamint a kerek előreálló arcz teljesen egyiptomi stílusban vannak ábrázolva; szép kivitelüek a felső ajak és az orr között levő, valamint a szemgödör tájékán jelzett ránczocskák is. A kerek állnak, valamint a fejtető domborodásának kivitele a legpontosabb megfigyelésen alapul, úgy hogy esetleg ama *szaiszi-iskolának* tulajdoníthatnók a fejet, mely a nélkül, hogy a régi tradicziókkal szakított volna, alkotásainak természethű kifejezést adott. Görög hatás nyomai még alig találhatók e fejen. Magassága: 19 cm.

B. 323: Szoborfej töredéke, kemény kőből. Ámbár e mű csak töredék, a mennyiben a fej hátsó része és teteje hiányoz-

nak, mégis látjuk a csaknem hibátlan arczról, hogy itt ama kor egyik kitünő művével van dolgunk, a melyben az ó-egyiptomi tradiczió hellenisztikus elemekkel kereszteződött. A fej tehát ama korszakba tartozik, melyben görög befolyás nyomai szemlátomást észlelhetők a Nildelta, főleg Alexandria, művészi alkotásain. A szem ugyan még szigorúan megfelel az egyiptomi művészi szabálynak, de a kissé csonka orr és száj a görög iskola stílusához közelednek. Ha ezenkívül tekintetbe vesszük a szem-, orr- és szájszöglet kivitelét, valamint a gondosan kidolgozott állat és átmenetét a nyakhoz, méltán sorozhatjuk

B. 323.

B. 499.

e művet a legjobbak közé a maga nemében. Ha a szem nem árulná el a szigorú egyiptomi stílust, e fejet könnyen tarthatnók egy kissé józan kivitelű görög szobor fejének. Kár, hogy a fejnek nincs koponyája és így hajviseletét nem ismerjük, miáltal sok művészettörténetileg egyébként igen fontos támpontot nélkülözünk. Magassága: 20 cm.

B. 499: Kis terrakotta fej. A hellenisztikus korszakban, a midőn Alexandria utczáin a legkülönbözőbb népfajok találkoztak, a művészek különös gondot fordítottak arra, hogy szobraikban a nemzeti típusok sajátosságait a lehető legjellemzőbben adják vissza. Mentül eredetibb volt a modell, annál nagyobb örömmel modellálta a művész. A különböző eredeti hajvisele-

teket is nagy gonddal adták vissza. Ebből a korból származik számos kitünő megfigyelésű néger-fej, és a genre-művészet is a hellenisztikus korszakból ered. A nemzeti típusok sajátosságait különben már az új-birodalombeli egyiptomi művész is megfigyelte, a miről számos emléktábla tanúskodik, melyen ázsiai és afrikai foglyok hódolnak a fáráó előtt. Ez ábrázolások abban különböznek a görög-rómaiaktól, hogy beleilleszkednek epizódként egy elbeszélésbe és nem önmagukért ábrázolták őket, míg a görög-római művész a néger stb. fejeket csak sajátosságuk kedvéért, önállóan ábrázolja, s épen ez a genre-szerű e szobrocskákban.

B. 305.

A mi fejünk fiatal libyai nő szobra. Fejét óriási paróka fedi gombaszerűen, tetején koronaszerű fonat van. A parókát kis fekete karikák borítják, melyek a fürtöket jelképezik. A füleknél egy-egy fürt leér a szem felé, különben síma a homlokvonal. Igen sajátszerű, hogy a paróka hátul a szem vonalánál magasabban hirtelen bevégződik, onnan meztelen a tarkó, és ezáltal a nyak szokatlanul hosszú. A tarkón erősen elálló és hirtelenül bevégződő paróka, valamint a hosszú nyak profilvonala teljesen megfelel a Tell el-Amarna-beli női szobor- és relief-fejek stilizálásának. A homlok és az arcz görögösek, az orr és a száj kissé megsérültek, az áll szép és kerek; a fül nagyon plasztikus és fülbevalóval van ellátva. Magassága: 8 cm.

B. 305: Nőszobor, terrakottából. Római papnőt ábrázol, ki hosszú, redős szoknyát visel és köpenyszerű kendőt, a melynek jobb vége fölcsapva és a vízszintesen fekvő bal alsókarra vetve nyugszik. Jobb kezének a tenyerét jobb mellére illeszti; hajzata fürtösen fedi homlokát és hosszú fürtökben omlik le a fej hátulsó részén is. Azonfelül szép diadém ékesíti fejét.

Testtartása méltóságteljes; mereven álló jobb lábára támaszkodik, míg bal lába térdben maghajtva kissé előre lép. Magassága a talapzattal együtt: 23 cm.

B. 522: Kuporgó férfi szobrocskája, mészkőből. Magassága: 5 cm.

B. 312: Terrakotta szobrocska, akrobatát ábrázolva. Magassága: 9 cm. (Képét lásd 203. l,)

B. 325: Bronz-szobrocska, mely támadó állásban levő, darázsderekú meztelen férfit ábrázol; magasra tartott, könyökében meghajlott jobb karjának alsó része letörött, nyilvánvaló, hogy jobbjával támadó fegyvert (dárdát) irányzott ellene felé. Kezdetleges munka: az arczon alig jelezvék a részletek,

B. 508. B. 279. B. 278. B. 280.

a láb és kéz ujjai néhány vonással fejeztetnek ki; a phallos nem ugyan helyesen, de erőteljesen mintázva. Magassága: 9 cm.

B. 508: Kis kékes színű fayence-fej, a görög-római korszakból; nőt ábrázol, koszorúval diszített parókával a fején. Hossza: 3 cm.

B. 277: Kis emberfej kék fayenceből, uraeus-szal ékített fejkendővel diszítve. Magassága: 3 cm.

B. 278: Kis fej fayenceből, az egyiptomi domborműveken ábrázolt libyai nők hajviseletével: elől kis hajcsomóval és oldalt egy-egy, vállig érő hajfonattal. A fül felett alkalmazott apró fúrt lyukak arra vallanak, hogy e darab függőnek — esetleg láncztagnak — szolgált. Magassága: 4 cm.

B. 279: Kis női fej világos fayenceből. A különben szép kidolgozású darab sajnos, erősen meg van rongálva; a hajvi-

selet a lótoszvirágot utánzó homlokszalaggal arra mutat, hogy e fej egy egyiptomi királyleányt ábrázol. Ez a darab is függőnek szolgált; arra mutat a kis kerek lyuk, melyet a homlokot diszítő lótoszvirágon észlelhetünk. Magassága: 4 cm.

B. 280: Fayence-fej, melyet egy akrobatát ábrázoló szobor töredékének tekinthetünk. A vállon keresztülvetett lábak, melyek közt kiáll a fej, minden kétséget kizáróan erre mutatnak. Ez a darab is függő gyanánt szerepelhetett. Magassága: 4 cm.

B. 427: Mázas fayence-alak töredéke, kezében nyulat tart. Magassága: 4 cm.

B. 428: Fayence-szobrocska felső része, fején edénynyel, melyet két kezével tart. Magassága: 6·5 cm.

B. 428.

B. 326: Bronz-szobrocska (modern készítmény), nőt ábrázol, dús hajdíszszel a fején. A homlokot apróbb fürtöcskék veszik körül, míg a símán fésült hátsó haj két irány felé ágazik el: az egyik rész hosszabb, szabályos fürtök alakjában vállaira esik, másik részét pedig, mely háta felé tart, egy a homlokot is körülvevő fejszalag vastagabb kontytyá fogja össze. Fölfelé hajló jobbjában kis hosszúkás tárgyat tart, bal kezében ruhája hátul tágabb nyilt részének egyik szélét fogja. Magassága: 16·5 cm.

B. 327: Domborművű kőemlék emberfejű állat (sphinx) ábrázolásával. A sphinx feje parókával és az istenek tollas koronájával van diszítve, homloka pedig uraeus-szal. Ezenkívül gyöngyökből összeállított nyakékkel van diszítve. Lábával felágaskodó kígyó testére lép, azonkívül más szörnyetegeket is legyőzött, melyek felett győzedelmesen halad el. A kőlap magassága: 37 cm., szélessége: 29 cm.

Az ókor egy népénél sincs oly szoros kapocs a vallás és a népélet közt, mint az ókori egyiptomiaknál; így könnyen magyarázható, hogy a varázslás, a vallásnak e vad kihajtása, sehol sem volt annyira elterjedve, mint épen itt. Nemcsak

a démonok elleni harczban segített a mágia és a varázslás, hanem a vadállatok elleni harczban is, de főleg védelmet nyújtott kígyók és skorpiók szúrásai ellen, melyeknek az emberek az életben épannyira ki voltak téve a Nildelta mocsaraiban, mint a halál után a föld alatti régiók keresztülvándorlása közben. Hogy milyen nagy volt a félelem épen kígyóktól, azt az a körülmény bizonyítja, hogy a kigyó képét még a rendes írásjegyek formájában sem merték a sírkamrákban alkalmazni.

B. 327.

Sok sírban az *f* és *cz* betűk úgy vannak írva, mintha szét lennének metszve. És a számos varázsformula a piramis-szövegekben bizonyítja, hogy épen ebben a tekintetben mennyire féltették a halottat. A legbiztosabb védelmet az egyiptomiak hite szerint az az isten nyújtotta, ki maga győzelmet aratott kígyókon, vagy más vadállatokon.

Így a mi kőemlékünk is, melyen egy sphinx-alak győzelme van ábrázolva a kigyó felett, ilyen mágikus czélnak szolgált. A sphinx, mint a legfejlettebb testi erő és legnagyobb lelki energia megtestesülése, legyőzi a kígyó-szörnyeteget.

B. 426.

Evvel egyúttal a magasabb világi és szellemi (tehát némikép földfölötti) hatalom győzelme az alvilág szörnyetegei ellen van szimbolizálva.

E darab a görög-római korszakba tartozik.

B. 426: Kisebb kőemlék töredéke, domborművű nőalakkal, fej nélkül, baljában füles edényt tart, míg jobb kezével bal vállán ülő gyermekét támasztja. Magassága: 9 cm., szélessége: 5·4 cm.

B. 311: Trónon ülő istenpár terrakottából. A jobb oldalt ülő férfi, balkezével valamely a kopás miatt már meg nem határozható tárgyat tart; a baloldali női istenség kezében áldozati csésze; mindkét alak talpig érő ruhában. Nyers, kezdetleges kivitel; a kis csoport, melynek háta teljesen kidolgozatlan, fal elé állított fogadalmi adományul szolgálhatott. Magassága: 13 cm. A hát közepén kis kerek égetési nyílás. (Képét lásd 203. l,)

B. 314: Relieftöredék puha mészkőből, mely álló nőt ábrázol chitonszerű ruhában, melyen a mellet szabadon hagyó köpeny-féle felső ruha van általvetve; fejét fátyol borítja, melynek végei kétoldalt alálógnak; a bal válla magasságát elérő hegyes, kúpszerű tárgy orsó lehet avagy földre támasztott fáklyának felső vége. Nyers munka, a nő kerek, széles arcza kopástól erősen sérült. Valószínűleg istennőt (Demeter, Artemis,

B. 314.

Hekate?) ábrázol. Magassága 10 cm., az oldalak felé keskenyedő kőlap közepén 2·5 cm. vastag.

B. 315: Reliefdíszű terrakotta-tábla, piros-barnás agyagból, melynek széle keretként emelkedik ki; a mélyített mezőből kidomborodó jelenet külön volt égetve és ráerősítve. A tábla kö-

B. 315.

zepén kereszttörést és alulsó részén fölfelé haladó törést mutat; a csoportozat alsó részén szintén haránttörés fordul elő.

A jelenet Orestesnek és Iphigeneiának a taurosok földjén való találkozását ábrázolja. Jobbfelől, bokáig érő ruhában, Iphigeneia áll, összekulcsolt kezekkel, a töprengést eláruló gesztussal, és szánakozva tekint az eléje vezetett, balfelől álló

ruhátlan ifjúra, kinek kezei a hátán össze vannak kötözve. A jelenet azon szarkofág-domborművek középső részének hű, bár kissé elnagyolt másolata, melyeket több példányban ismerünk, nevezetesen a weimari szarkofágról. (Lásd Robert, Die antiken Sarkophagreliefs, II, 57.; Roscher, Lexikon II. 303.) A mi táblánk megrövidíti a szarkofágrelief középső jelenetét, a mennyiben elhagyja Orestes mögött a szintén megkötözötten elővezetett Pyladest és skytha őrüket, Iphigeneia mögött pedig elmaradt a szakállas öreg, a ki a leányt tisztének teljesítésére

B. 419.

unszolja: neki lévén kötelessége, hogy a taurusok földjére vetődött idegeneket Artemisnek feláldozza. A weimari szarkofágon a két testvér ép az istennő oltárán látja egymást viszont, a mely kétlépcsős, rajta Artemis képével, az oltár megett fa áll, melynek egyik ágán egy megölt idegen felakasztott feje látható. Ezt a részletét a mi domborművünk átalakítja, egyszerűsíti (talán félreérti): mindössze magas fatörzs alakjára emlékeztető oltár választja el a két személyt, s rajta egy lombos faág. A relief-tábla, melynek felső szélén két lyuk van, nyilvánvalóan falra volt akasztható, akár szobadíszül szolgálhatott, akár

szentély falára volt erősítve fogadalmi adományként. Magassága: 20·5, szélessége 14·5 cm.

B. 419: **Domborműdíszű terrakotta,** egyenlő oldalú háromszög alakjában, melynek csak jobboldali szára ép, alapvonalának jobb oldalától bal szára közepéig törés huzódik. A háromszögű mezőbe belészerkesztett relief két, a térszűke miatt túlságosan kicsinynek ábrázolt lótól vont harczi kocsin álló meztelen férfit mutat, ki bal karján kis kerek pajzsot tart és bal kezével a gyeplőt fogja, míg hátranyújtott jobbjával dárdát fog; mellén a vállán lebegő kis köpeny összeérő végei látszanak; fejét, melyet tarajos sisak borít, hátra fordítja. A jelenet nyilvánvalóan Achilleust ábrázolja, amint az Ilias szerint (22. ének, 395. s következő sorok) a fogatához kötött Hektort hurczolja Trója falai körül; Achilleus hátratekint. Rokon ábrázolásokként, melyek a jelenet ilyen értelmezését megerősítik, említhetjük a római capitoliumi muzeumban (konzervatorok palotája) látható díszszék (tensa) bronzborításán szereplő jelenetek közt levő hasonló képet (Reinach, Répertoire d. reliefs I. 378. IV.) és érdekes magyarországi párhuzamként az aquincumi reliefet (Arch. epigr. Mittheilungen, 1889. 69. l., Ókori Lexikon s. v. Hektor), mely megmagyarázza Achilles fejtartását: hátratekint Hektornak a szörnyű jelenet láttára síró-jajgató szülei, rokonai felé; ezt a hátratekintést megtartotta reliefünk készítője, bár azon tér szűke miatt nem lehettek ábrázolva a síró trójaiak; továbbá a kissé eltérő felfogású és a mienkkel ellentétes irányú változatát Dunapenteléről (Intercisa) l. Arch. Értesítő 1906. 243—246. l. Ép oldalának hossza: 12 cm., vastagsága: 2·5 cm., belül üres; a terrakotta fala 5 mm. vastag.

B. 422: **Terrakotta-korong,** sűrű hullámszerű hajviselettel díszített női fej (Isis-Venus) ábrázolásával és három átfúrt kerek lyukkal; dísztárgy (lánczszem?) vagy amulett lehetett. V. ö. Al. Gayet: L'exploration des nécropoles de la montagne d'Antinoë. (Annales du Musée Guimet, T. XXX, 3ième partie. Paris 1903.) Pl. IV. Átmérője: 4·5 cm.

B. 422.

B. 541: Nagy múmia-maszk égetett agyagból; úgy látszik, hogy tulajdonképen múmia-alakú koporsófödél fejrésze volt. Ámbár nem mesteri kéz műve, mégis felkelti a néző figyelmét és érdeklődését. Öregebb nő képét ábrázolja. A szemöldökök, pupillák és szemhéjak fekete színnel vannak kiemelve; arcz, ajak és áll vörösbarna festékkel vannak megjelölve, a mi által az arczkifejezés némi elevenséget nyer. Fején hosszú, sűrű

B. 541.

parókát visel, mely közepén van elválasztva és sűrű fonatokban végződve, elől mellig ér, a homlokot finom kisebb fonalakként diszíti. Nyakán tarka színűre festett gyöngylánczot hord, mely valószínűleg szivskarabaeusszal is föl volt diszítve. Magassága: 50 cm.

B. 78: Múmiaszerű koporsófödél arczrésze, fából, turbánszerű fejdíszszel. Az egykori festés teljesen hiányzik. Kivitel egyszerű. Kora: Ptolemaeusok uralma.

B. 79: Ugyanaz, vöröses-barnára festve, fejdísz nélkül. A szem természethű ábrázolása (szemöldök és pupilla feketék, szemfehérje fehér) élénkíti az arcz hatását.

B. 80: Ugyanaz, sárgára festett arczczal és tarka (sárga és kék) turbánszerű fejdíszszel.

B. 81.

B. 81: Ugyanaz, isten-szakállal és turbánszerű fejékkel. Az arcz barnás-vörös, a szem vonalai, a szemöldökök és a pupilla feketék, a szemfehérje fehér.

B. 82: Múmia arcz-maszkja. A bebalzsamozás után a halott egész testét vászonszalagokkal légmentesen bekötözték, de a fejet ezen felül arcz-maszkkal látták el, melynek előállítására egy vászonból és stukkóból készült kartont használtak. Ezt azután még kellőkép befestették, rendesen aranyszínűre, csak

a szemet adták vissza természethűen, a mi által az összbenyomás élénksége sokat nyert. A Ptolemaeusok korából származik.

B. 83: Gyermek-múmia arcz-maszkja, vászonból és gipszből előállított kartonból készült; arany színű, csak a szem fekete. Ptolemaeus-kor.

B. 84: Leány arcz-maszkja vászonból és stukkóból, a görög-római korszakból; ebben a korban az arcz portrészerű ábrázolása czéljából a maszkot természetes bőrszínűre igyekeztek

B. 82.

festeni. A szempillákat és szemöldököt sem adják már vissza egyszerű fekete vonalakkal, hanem a hajat megfelelő srafirozás által a legnagyobb realizmussal ábrázolták.

B. 85: Nő arcz-maszkja vászonból és stukkóból, de sokkal primitivebb az előbbinél. Az arcz nincs befestve, csak a szem vonalai és a pupilla feketék, a paróka kékes.

B. 518: Múmia-arczmaszk gipszből, aranyozás nyomaival és beillesztett szemekkel. A görög-római korszakban a halottat múmia-maszkkal látták el (lásd fent, 21. l.). E maszkok

lényegesen különböztek a régebbi koporsók arczrészeitől: míg ezek inkább csak sematikusan adták vissza a halott arczvonásait és dekorativ hatásra törekedtek, addig a görög-római korszakbeli maszkoknál a portrait-hűségre fektették a legnagyobb súlyt.

A mi múmia-maszkunk vászonnal fedett gipszből készült, a vászont arany festék borítja. A fej teteje meglehetősen lapos, a hajat csak sommásan adta vissza a művész. A homlok alacsony, és a szem felé domborodó. A szem és szemöldök rendkívül realisztikusan vannak kiképezve. A szemöldök feketére volt festve; de a festék majdnem teljesen lepattogzott. A szem tejszínű üvegbetétes, a pupilla fekete, és hogy a szem még jobban kifejezésre jusson, a felső és alsó szempillát egy-egy fekete vonal jelzi. A szem formája hosszúkás mandulaszerű s gyönyörűen domborodó. Az orr egyenes, kicsi s keskeny, a száj igen kicsi, az ajkak kerekek. Az arcz ovális, nemes metszésű s telt, az áll kerek. A fül aránylag hosszú, realisztikus kidolgozású. Az aranyozás sok helyt lepattant, de a hol meg van, rendkívül eleven az arcz; az aranyozásba a fény és árnyék annyi melegséget és fényt hoznak be, hogy még mimikát is vélünk benne felfedezni, akárcsak egy élő arczon. Egészben mondhatjuk, hogy e múmia-maszk kitünő fogalmat ad az egyiptomi-görög portrait-művészet magas fokáról. Gyönyörűen egyesül itt az egyiptomiak szigorúan konvenczionális művészete a görög-

B. 518.

római kor realisztikus, egyéni kifejezésre törekvő művészetével. Magassága: 25 cm.

B. 333: Görög múmia-maszk gipszből; nőt ábrázol, barna színű arczczal, fekete hajdíszszel (mely a homlokot fonalakként diszíti), betétes üvegszemekkel. Több részre volt törve. Magassága: 21 cm.

Itt ugyanaz áll, a mit a B. 518. számú arczmaszknál említettünk. A portrait-hűség és nem a dekoráczió volt az, a mire

B. 332.

B. 333.

a görög-római korszakban a múmia-maszkok kidolgozásánál fősúlyt fektettek. A beillesztett szem, a mi különben már az egyiptomi művészet legrégibb alkotásainál található és az egyiptomi szobroknak annyi elevenséget kölcsönzött, most a múmiamaszkoknál is észlelhető, úgy hogy ezek a nézőre úgy hatnak, mintha élők képmásai s nem halottak arczainak sematikus utánzását ábrázoló maszkok volnának. A mellett a mi példányunknál még a hajviselet utánzása is nagy mértékben előmozdítja az arczkép elevenségét. Ebben a tekintetben ezt a maszkot az e nemű művek legjobb darabjaihoz kell soroznunk.

B. 332: Rómaikori múmia-maszk gipszből; nőt ábrázol stilizált hajdíszszel. (Több részre volt összetörve.) Magassága: 28 cm.

Bár hajzata hűen van kezelve és gondosan kidolgozva, mégis azáltal, hogy a szemei kevéssé domborodnak ki, inkább a halottról készített álarczot, mint az élő képmását fejezi ki.

B. 415: Kis római terrakotta-maszk, fehér mázzal. Hossza: 6 cm.

B. 448: Római maszk, égetett agyagból, jobb füle hiányzik; igen durva munka. Magassága: 17 cm.

B. 415.

B. 421.

B. 421: Kis görög oltár töredéke, fehéres terrakottából; sarkain akanthos-levelekből kinövő palmettadísz, ezeket összekötő keskeny sávon csigavonalak, középütt palmettával, ettől kétoldalt egy-egy rozetta; a párkány fogsoros díszű. Az oltár oldallapjait domborművű ábrázolások foglalják el, melyeket mintából préseltek; elülső, szélességében (5·8 cm.) ép, de alul letört lapján Dionysos alakja látható, a mint fiatal leányt (talán Ariadne) csókol, ki őt megöleli, hátulról satyr támogatja; a jobbfelől következő lapból csak a felső, mintegy 3 cm. széles rész maradt meg, a melyen egy ruhás nő-alak felső része lát-

B. 292.

ható, kinek vállára egy szomszéd alak, mely azonban példányunkról hiányzik, karját nyugtatja. Pharmakowskynak 1908-ki olbiai (Déloroszország) ásatásainál napfényre került a mi oltárunknak szakasztott, úgy látszik egy- s ugyanazon mintából öntött mása, még pedig teljesebb állapotban (lásd Archaeologischer Anzeiger, 1909., 173. hasáb, 31—32. kép), s onnan tudjuk, hogy a mi példányunkon is még részben meglevő női alak mellett a szigonyos Poseidon állott. A másik két oldalon az olbiai példány egyrészt az ülő Apollont ábrázolja lírával kezében, míg mellette jogaras istennő áll, másrészt meg Nikit tüntet fel, ki Tropaiont készül megkoszorúzni. Az ilyen kis oltárok részben házi szentélyekben voltak használatban és azonkívül a halottak mellé adott síri fölszerelésben szerepelnek. Magassága: 9·3 cm.

B. 292: Kápolnaalakú agyaglámpa a görög-római korszakból. Az egész kis kerek kápolnaformájú, melynek bejárata az egyiptomi templomkapúk bejáratának másolata, a mennyiben ez fent nem végződik éles peremben, hanem hengerrúd foglalja be, melyet üregesen kivájt párkány ráerősített lapos szalaggal koronáz. A háztető kupolaszerű és el van látva több légnyílással és a hordozására vagy felfüggesztésére szolgáló kapocscsal. Nem nagy (magassága: 14·5 cm., bázis-átmérője: 9 cm.) és ezért csupán díszül szolgálhatott, nem pedig használati tárgynak.

B. 293.

B. 293: Kékszínű mázas mécses, a görög-római korból; füles, korsóalakú testtel, a melyből a kanócz felvételére szolgáló hosszabb keskeny csatorna kiágazik. Magassága: 9·5 cm.

B. 416: Barna mázas agyag-

B. 284. B. 417. B. 416. B. 282.

mécses töredéke a görög-római korszakból. Teste primitiv kivitelü emberfejet ábrázol, a melynek tetején az olaj beöntésére szolgáló kerek lyuk van elhelyezve; a mécses azonrésze, a melyben az olaj és a kanócz felvételére szolgáló lyuk volt, le van törve. Elülső oldala gyűrűalakú részszel áll kapcsolatban, mely hét átfúrt dudorral van ellátva. Magassága: 6·5 cm., hossza: 9 cm.

B. 417: Rómaikori barna agyagmécses, ovális testtel, melynek felső felülete emberfejet ábrázol, fürtös hajdíszszel és a melyen homloka fölött az olaj beöntésére szolgáló lyuk van elhelyezve, míg a kanócz felvételére szolgáló lyuk az alak hosszú nyakán, a nyakék alatt látható. Hossza: 9 cm.

B. 282: Rómaikori agyagmécses, alacsony, kerek talppal, gömbölyded testtel, melynek az olaj beöntésére szolgáló lyukkal ellátott felső felülete domborműves ornamentikával van diszítve; nyakán palmettadísz látható. Hossza: 7·5 cm.

B. 284: Rómaikori agyagmécses, tulajdonképen tálcza, melynek pereme a kanócz felvételére és megerősítésére két oldalt befelé hajlik. Hossza: 9·5 cm., magassága: 3·2 cm.

B. 290: Ovális testű, barna színű agyagbögre, felső csonka szélén széles fekete sávval; a görög-római korból való. Magassága: 13 cm.

B. 291 : Fekete mázas agyagkancsó, kerek talppal, gömbölyű

B. 291.

testtel, gyűrűalakú füllel, karcsú nyakkal és erősen kihajló csonka peremmel. A görög-római korból való. Magassága: 9 cm.

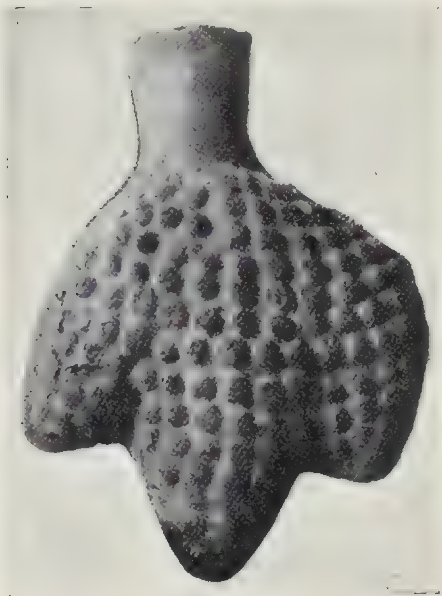
B. 296: Görög-római korabeli fayence-csésze töredéke, melynek külső felülete keskeny körülfutó barázdákkal és festett czikk-czakk-vonalakkal van diszítve, felső széle pedig kis átfúrt lyukakkal van ellátva. Magassága: 8 cm.

B. 296.

B. 297: Fayence-edény talpának töredéke.

B. 298: Virágalakú korsó terrakottából, a görög — úgynevezett alexandriai — korszakból.

B. 298.

Ezen a darabon az ilyen edények előállítási módja még világosan felismerhető: a tárgyat két, egymást kiegészítő félből állították össze, a melynek számára két mintát készítettek, egyiket a korsó elülső, másikat hátulsó része számára; mindkét formába vékony agyagréteget öntöttek, aztán egymásra préselték a két felet, hogy a két agyagréteg a szélén összefüggjön. Ez az összekötő vonal világosan kivehető. Magassága: 14 cm.

B. 299: Dísztárgy töredéke zöld színű fayenceből oroszlán-ábrával. Harangalakú oszlopfővel ellátott oszlop felső részét ábrázolja, mint a minőket a karnaki és a luxori templomokban, továbbá a Ramesszeumban és Medinet-Habuban, valamint Edfuban és Philaeben találhatunk. Ez az oszlop valamely relief-ábrázolás támasztására szolgált, melyen ma már csak egy előre haladó oroszlán képe vehető ki. Magassága: 6·5 cm.

B. 299.

B. 409.

B. 409: Kis görög-római korabeli agyagkorsó, füllel, ovális testtel és hosszú, keskeny, megfordított csonkakúpalakú nyakkal. Magassága: 7·5 cm.

B. 449: Füles agyagkorsó kékszínű mázzal és beégett feketeszínű festménydíszszel, mely nagyfülü emberfejet és hét skorpióképet ábrázol. Talpa kerek, teste tojásdad, nyaka hengeralakú és széles, pereme vízszintesen kihajló. A görög-római korból való. Magassága: 12 cm.

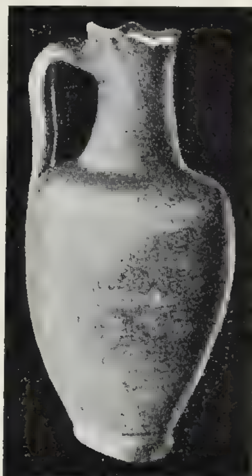
B. 449.

Hogy az itt ábrázolt alakoknak mi a jelentése, az nehezen határozható meg, de nincs kizárva a valószínűség, hogy mágikus jelentésük volt. Az egyiptomiaknál a

mágiában és varázserőben való hit oly erősen összeforrott a népélettel, mint az ókor egyetlen más népénél sem. Minden rossz ellen el volt látva az egyiptomi ember védő és elhárító szerrel, és az egészség és élet fenntartására varázsformulával. Épen ezen oknál fogva nem csupán a kapuk pillléreire alkalmaztak védő amuletteknek szolgáló képeket és tárgyakat, hanem a mindennapi élet tárgyaira is, így edényekre, kor-

B. 287.

B. 288.

sókra, dobozokra, kanalakra is képet vagy mágikus mondást alkalmaztak amulett gyanánt. Hogy a ház lakói a ártékony legyek és skorpiók szúrásai ellen meg legyenek védve, ráfestették kapuikra és használati tárgyaikra ezen állatok képét.

Ilyen czélnak szolgálhatott a korsón ábrázolt rajz is: az emberfejet skorpiók röpdösik körül, a nélkül, hogy kárt tennének benne; ugyanúgy védessék meg ezen kártékony állatok ellen azon ház minden lakója, melyben ilyen korsót felállítottak.

B. 283: Rómaikori agyagtál, égetett agyagból, kerek talppal és síma alacsony testtel. Átmérője: 11 cm., magassága: 3·5 cm.

B. 285: Kis rómaikori agyagkorsó, madáralakú testtel, mely tollakat ábrázoló barna mázas pontokkal van diszítve; alacsony nyakkal és kissé kihajló peremmel. Hossza: 7 cm.

B. 286: Rómaikori agyagkorsó, lapos, kerek lepényalakú testtel, hengeralakú nyakkal, gyűrűalakú peremmel és két füllel. Magassága: 10 cm.

B. 287: Rómaikori kétfüles agyagkorsó, kerek, gömbszeletű testtel; hosszú, karcsú, hengeralakú nyakkal és erősen kihajló peremmel. Magassága: 14 cm.

B. 418.

B. 334.

B. 288: Rómaikori barnára mázolt füles korsó, kerek talppal, ovális testtel, karcsú, hengeralakú nyakkal, de csonka peremmel. Magassága: 15 cm.

B. 289: Rómaikori agyagcsésze töredéke, félgömbalakú testtel. Magassága: 7 cm.

B. 334: Rómaikori, delphinekkel befestett falécz. Hossza: 46 cm., szélessége: 9 cm.

B. 418: Kosfejű fogantyú töredéke alabástromból. Hossza: 7·5 cm.

B. 450—B. 451: Kis rómaikori mozaiklemezek, mozaikszerű padlózat két töredéke.

B. 423: Hajtű, csontból, emberfejet ábrázoló lapos gombbal. Hossza: 15·5 cm.

B. 424: Hajtű töredéke, csontból, dísze mint az előbbié. Hossza: 7·2 cm.

B. 425: Ugyanaz. Hossza: 5·5 cm.

B. 424.

B. 423.

B. 425.

Csont-tűk.

B. 199: Arany fülbevaló, nyilt, tekercses karika; egyik vége tehénfejet ábrázol, melynek nyaka gazdagon fel van díszítve, többi része vékony, tekercses sodronyból áll, mely vége felé mindig vékonyodik és végre igen vékony szálba megy át.

A kivitel mesteri, kiváló munka a tehénfej, mely minden részletében egész élethűen van ábrázolva. Szép kidolgozású a gazdagon diszített gallérszerű nyakék is, mely két, egymásfelé fordított és egymásfelé haladó palmettadíszből és ehhez fűzött levélornamentből áll. Átmérője: 2·5 cm.

B. 200: Bronz fülbevaló a későbbi római korszakból. Teste szép díszszel bír: közepén ellipszoidalakú mintát mutat, mely két kúpszerű boglárból áll, a melyek bázisukon gyűrűszerűen vannak összeforrasztva. Az ellipszoid felülete áttört munka, míg a kerületén egyenlítőként körülfutó gyűrű kis karikával

B. 199.

B. 200.

B. 201.

van ellátva. Ezen ellipszoidikus test két végét háromlevelű lóhereszerű dísz követi (szintén áttört munka), melyek egyike drótszerű, kapocsban végződő nyilt karikával függ össze, míg a másik kapocs befogadására szükséges nyílással van ellátva. Átmérője: 4 cm.

B. 201: Bronz fülbevaló a későbbi római korból. Ez is nyilt karika, kapocsszerű zárral; közepén szintén két kúpalakú boglárból összeállított ellipszoiddal van diszítve, mely felületén áttört munkát mutat, de különben nincs rajta dísz. Átmérője: 3·5 cm.

B. 202: Rómaikori bronzcsengő, négyélű átmetszetű és füllel. Magassága: 6 cm.

B. 530: Rómaikori bronzcsengő, füllel; kopott állapotban. Hossza: 9·5 cm.

B. 524 és **B. 525: Két rómaikori bronzkorong,** négy, megerősítésére szolgáló kis kerek lyukkal. Átmérője: 7 cm.

B. 281: Bronzkard, lapos, végén csúcsos pengével és széles lapos nyéllel. Hossza: 36·5 cm.

B. 324.

B. 324: Bronzdísz, palmettadíszű, derékszögű sarok, karvalyszerű lábbal. A munka kitünő; a palmetta, valamint a karvalyláb gyakorlott művész munkája. Úgy látszik, hogy valamely dísztárgy (ékszerszekrényke?) egyik lába volt. Magassága: 7·5 cm.

B. 429: pecsétnyomó, füllel, égetett agyagból, állatszörny ábrázolásával. Átmérője: 6·6 cm.

B. 432.: Kis üvegedényke (korsó); magassága: 3 cm.

B. 433: Üvegpalaczk töredéke (még pedig hengeralakú nyaka), kékszínű sodronydíszszel. Hossza: 8 cm.

B. 434: Ugyanaz, fehér zománczdíszszel. Hossza: 5 cm.

B. 435: Kis üvegpalaczk hosszú, keskeny nyaka. Hossza: 4·3 cm.

B. 432. B. 434. B. 433. B. 435.

B. 436: Üvegedény talpa. Átmérője: 4·5 cm.

B. 437—B. 439: Kisebb, lapos, korongalakú üveggombok.

B. 440: Kisebb hengeralakú üvegpalaczk. Hossza: 6 cm.

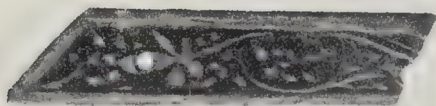
B. 441: Kis üvegpálcza. Hossza: 3 cm.

B. 536: Rómaikori zöldes színű üveg karperecz, felületén tarka színű szalagornamentikával diszítve. Átmérője: 6·5 cm.

B. 537: Ugyanaz, de ketté tört.

B. 538: Rómaikori karperecz sötétszínű üvegpasztából és tarkaszínű emailszerű diszített felülettel. Átmérője: 6·5 cm.

B. 540: Üvegpaszta-töredékek.

B. 197.

B. 198.

B. 197: Kopt csontlemez, domborművű faragványnyal, mely folyondáros levéldíszt mutat, hasonló ahhoz a díszes motivumhoz, melyet a B. 7. számú fafaragványon (lásd 240. l.) láthatunk. Úgy látszik, hogy ez a darab valamely szekrénykének feldiszítésére szolgált. Hossza: 9·5 cm., szélessége: 2 cm.

B. 198: Kopt csonttárgy töredéke, domborművű levéldíszű faragványnyal. Az átfúrás, mely mindenesetre e csontlemez valamely tárgyhoz való erősítésére szolgált, azt mutatja, hogy valamely dísztárgyhoz (talán tőr vagy kés markolatához) tartozott. Hossza: 12·2 cm.

B. 7.

B. 403: Ugyanaz. A díszes faragvány motivuma ugyanaz, mint az előbbinél; erről még inkább föltehetjük azt, hogy valamely tőrmarkolatának a töredéke. Hossza: 14 cm.

B. 7: Kopt faragvány töredéke fából, hullámos indával és levelekkel díszítve. Hossza: 52 cm.

B. 276: Kopt faragvány fából. Négyszögű, lapos töredék, egyik szélén élesen kifaragott fogakkal. Rendeltetése ismeretlen. Hossza: 12·5 cm., szélessége: 9·5 cm.

B. 539: Kopt karperecz vasból. Vékony, keskeny, lapos karika, mely áttört rozettákkal és közbe ékelt lapos korongokkal van diszítve. Ármérője: 6·3 cm.

B. 493: Arabs felirásos kőemlék kis töredéke. Hossza: 12 cm.

B. 403.

FESTETT MÚMIA-PORTRÉK.

A görög -római korszakban a múmia-diszítés stílusa egyre naturalisztikusabbá vált. A legfőbb gondot *az arcz természethű ábrázolására fordították*; ezért a múmiát gipsz-, vagy kartonnázsmaszkokkal látták el, melyek úgy szinezésben, mint a formák visszaadásában egyre nagyobb portréhasonlatosságra törekedtek. Ennek a törekvésnek legvégső eredménye: a *festett arczképek* használata. Rendesen szikomór-fára vannak festve, egyesek cyprusfára. E képeket a múmia burkolatára felragasztották és hogy ne eshessenek le, keretszerűen vászonsávval vették körül.

A legtöbb kép *enkausztikus* technikával készült, de vannak *tempera* portrék is; egyeseken a két technikát kombinálták.

Lelőhelyük: részint a Fájum északkeleti részén fekvő *Rubajját* nevű kis község, részint *Hawara* (ugyancsak a Fájumban). Az e tárgyhoz fűződő tudom. irodalom igen bő; különösen említendők a következő idevágó nagyobb művek: W. M. Flinders *Petrie:* Hawara, Biahmu and Arsinoe. London, 1889. — G. *Ebers:* Die hellenistischen Portraits aus dem Fajjûm. Leipzig, 1893. — C. C. *Edgar:* Graeco-egyptian coffins, masks and Portraits (Cat. Gén. d. antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Vol. XXVI.). Le Caire, 1905. — W. M. Flinders *Petrie:* Roman Portraits and Memphis (IV). London, 1911. (Brit. School of Arch. in Egypt., 1911.)

Gyüjteményünk hat ilyen portrét tartalmaz, ezek:

B. 187: Múmia-arczkép, vékony falapra festve, melynek felső sarkai le vannak metszve. Nő mellképét ábrázolja, a természetes nagyság felére kicsinyítve.

Az arcz szembe tekint a nézővel, a szem kissé jobbfelé fordul. Az arcz formája ovális, a homlok kerek, a szem hosszú-

kás, mandula-alakú, az orr rövid, egyenes, a száj kicsi. A nyakat fekete gyöngyökből álló nyaklánez diszíti. A ruha annyira lekopott, hogy csak itt-ott látjuk bíborszínű és zöld festék nyomait. A hajviselet magasan emelkedik a homlok felé; elülső része el van választva, hátsó része magas kontytyá van fűzve, sisakszerűen. A haj szabadon hagyja a fület, melyet karika-alakú fülbevaló ékesít.

B. 187.

Az arczkifejezés komoly, szigorú, nyilt ; a fejtartás öntudatos. A szabad, kerek homlok és az egyenes, keskeny orr fokozzák az arcz büszke méltóságát.

A kép *enkausztikus* technikával készült; a barna falapot vékony alapozással látták el s erre alkalmazták a viaszfestéket. A festék majdnem mindenütt lekopott, s csak egy mozaikszerűen barázdás, világossárga, barna- és zöldszinű viaszfelület maradt meg. A haj és a fül aránylag jó karban vannak, a szemöldök azonban alig vehető ki. A szempillát fekete vonal adja vissza, az egyes pillaszálak nincsenek külön ábrázolva s az alsó szempilla hiányzik. A szem fehérje fehér, az iris sötétbarna, a pupilla fekete, a bal pupilla közepén kerek fehér festékpont adja a fénypontot. A szem alatt helyenkint sötétvörös festéknyomok vannak, ezek fejezték ki az árnyékot. Az orr jobb felén ferde irányú, czitromsárga cestrum-vonások vannak, melyek jó átmenetet képeznek az orrcsont és az arcz lágyabb

B. 188.

része közt. Az orr alsó részén vörös, az orrlyukakat ábrázoló vonal látható. Az arcz alsó része igen elmosódott, sok helyt kilátszik a fa eredeti barna színe. A nyak, mell és ruha ugyancsak igen rossz állapotban vannak, mégis igen plasztikusan van ábrázolva a nyak kidomborodása. A váll mentén vörös és zöld szegély nyomait találjuk. A háttér világos konturvonallal veszi körül a fejet és vállat, a mi arra vallana, hogy a háttér utólag készült. A hátteren kívül sehol sem találunk ecsetvonásokat. A kép a Kr. u. második századból, még pedig a Trajanus-Hadrianus féle korszakból való. Magassága: 26 cm., szélessége: 9·4 cm.

B. 188. Múmia-arczkép, 1·5 mm. vastagságú falapra festve. Fiatal nő mellképét ábrázolja karok nélkül, teljesen *en face* helyzetben. A fej egyenletesen széles, az állnál is alig keskenyedő. Középen kettéválasztott s simán fülig fésült fekete haja van, a hátsó haj pedig a fejbúb magasságában kontytyá van fésülve, a kontynak azonban épen csak felső részét látjuk. Az elülső hajat a hátsótól fekete csipkézett diadém választja el. A homlok közepes magasságú, széles. A szemöldök ívelt, vastag, fekete. A szem hosszúkás formájú, igen nagy, kissé jobbra tekintő. Szemhéj, szempilla, szemfehérje, iris és pupilla külön ki vannak emelve; az iris barna, a pupilla fekete, a szem szöglete vörös. Az orr kicsi, egyenes. A száj nem nagyon ívelt, erősen csukott, világos rózsaszínű; a két ajak találkozása sötétvörös vonallal van kiemelve. Az áll széles, középen bevájást mutat. A fül keskeny, részben eltakarja a haj, kis karika-alakú arany fülbevalót hord. A nyak igen erős. Az arcz és nyak barna színűek, vöröses árnyalatokkal. Az arcz komoly gondolkodó, gondteli kifejezésű. A jobb vállon vörösbíborszegély húzódik végig, melynek mentén négy bíbor-petty van. A chiton nyak körüli kivágását díszes mintájú bíborszegély diszíti. A háttér közép-szürke.

A kép *enkausztikus* technikával készült. Aláfestés sehol sincs, a színek közvetlenül a falapra vannak festve. Az arcz és nyak cestrummal készültek, a haj, ruha és háttér pedig ecsettel. Az arczon sok helyt látunk fogas cestrum-nyomokat; a festék igen vastagon van alkalmazva s törött, durva felületet képez. Épen ez az egyenlőtlen, barázdás felület az enkausz-

tikus festészet főjellemvonása. A művész a festéknek vastagabb és vékonyabb rétegben való felkenésével fény- és árnyékhatáso-

B. 188.

kat kelt, s ezáltal a húsfelületeken mozgó élet illuzióját teremti. Az állt vörös kontúrvonal veszi körül, mely azonban inkább az árnyékvonal visszaadására szolgál, mint a forma körülirására.

A haj szürkésbarna tompaszínű alapra van festve, széles, fekete, fényes ecsetvonásokkal. Ugyanilyen technikával készült a szemöldök. A szempillát fekete kontúrvonal fejezi ki, melytől 3 mm. szélességben kis fekete vonalak ágaznak el, az egyes szempilla-szálakat ábrázolva.

A mi e kép korát illeti, a hajviselet szerint *Antoninus-korinak* tartható, mert arra a típusra vezethető vissza, melyet az idősebbik *Faustina*, Antoninus Pius neje, alkotott meg. Hasonló hajviselettel és fülbevaló-tipussal találkozunk a kairói múzeum egy maszkján (v. ö. Cat. Gén. du Musée du Caire. Vol. XXVI. Pl. XXI., No. 33,153.). Minthogy a római divat csak egy bizonyos idő letelte után hódította meg Alexandriát s Alexandria példájára a vidéket, valószínű, hogy *képünk a Kr. u. második század második feléből való.*

A kép több helyen megsérült; jobb feléből lemetszettek egy részt, úgy hogy a bal halánték és fül hiányzik, alul is kitört egy rész. A chitonból helyenként lepattant a festékréteg, s az arczon több karczolása van. Magassága: 32 cm., szélessége: 14 cm.

B. 189: Múmia-arczkép, 1 mm. vastagságú falapra festve. Szakállas férfi mellképét ábrázolja életnagyságban. A fej szembe tekint a nézővel, bár kissé balra fordul. A kép két széle letörött, a miért a fülek hiányoznak.

A fej hosszúkás, sémi típusu. A homlok két szöglete magasan nyúlik fel a haj közé, míg közepén 1·5 cm.-rel alacsonyabb, a ráfésült homlokfürtök miatt. A homlok eszerint egy római M betűt képez, melynek belső szárai nem alkotnak szögletet, hanem ívalakban kötik össze a külső szárakat. A homlok a fejhez képest keskenynek mondható. Három vízszintes irányú ráncz megy keresztül a homlokon, mely 2 cm.-nyire a szemöldöktől hirtelen kiszélesedve 45 fokú lejtőt képez és így előkészíti az arcz leglényegesebb részét, az erős pofacsont kiképzését. A fekete szemöldökök közvetlenül a haj mellett kezdődnek, az orr felett pedig aránylag távol vannak egymástól. A mandulaformájú szem héja és pillája külön ki vannak fejezve, épúgy a szemfehérje, az iris és pupilla. Az orr hosszúkás, az arcz hosszának több mint egy harmadát tölti ki. A száj élénk vörös színű, a felső ajak szépen ívelt, szögletei

felállók, a két ajak erősen csukott. Az áll kerek. A bajusz fekete, egyenletesen vastag, szakállig nyúló. A szakáll közvetlenül a halántéknál kezdődik, közvetlen folytatása a hajnak; a szemgödröt és pofacsontot kanyarulatban megkerüli, majd hirtelen egyenes vonalat képez és a bajuszig húzódik. Az állszakáll fekete, rövid, főleg az áll körül igen sűrű, közvetlenül az ajak alatt kezdődő.

B. 189.

Az arczszín egyenletesen barna; ugyanolyan színű az erős, rövid nyak.

A ruházat széles bíborsávval diszített tompa-vörös chiton. A bíborsáv a chiton négyszögletes, nyak körüli kivágását szegélyezi, alatta keskenyebb sáv húzódott végig, melynek színe nem vehető ki pontosan, helyenként fehér festék nyomai látszanak rajta, itt-ott kilátszik a barna alapszín. A bíborszegély mellvonalának fele maradt meg, és a vállvonalnak csak kis részlete.

Az arczkép érettkorú férfit ábrázol, a ki az élet küzdelmeit és komolyságát bőségesen kipróbálta. Ezt bizonyítják a homlokránczok, melyek nem a bőrfelület meglazulását fejezik ki, hanem folytonos megerőltető gondolkodás eredményei, továbbá az orrtól bajuszig húzódó rancz, mely nem azonos a czinikus ember örömunott ránczával, hanem komoly csalódások külső szimboluma. A szem végtelen komolysággal mélabúsan tekint ránk, s a beesett arcz is mutatja, hogy az élet nem kimélte meg küzdelmeitől. A végtelenül szomorú hatást némikép paralizálja az életteli száj és az energikus áll, melyek arra vallanak, hogy az élet küzdelmei, csalatkozásai ugyan komolylyá érlelték, elszomorították, de energiáját, életerejét nem törték meg.

Képünk *enkausztikus* technikával készült és oly gyakorlott

művész alkotása ez, kinek idejében e technika már magas fokon állott. Különösen érdekes a homlokránczok technikája. A homlok felülete három vastagabb és három vékonyabb felületből áll; míg a vékony felületek sűrű, jobbról balra dülő hegyes cestrum-vonásokkal vannak teli, addig a vastagok símák. A művész nem is keveri a színeket, csak egy középtónusú barna festéket használ s evvel az egyszerű eljárással nem csak fény- és árnyékhatásokat kelt, hanem finom részleteket is, mint a milyenek a bőrfelületek ránczai, kidomborít. A művész evvel a képpel be akarta bizonyítani, hogy minden segédeszköz, mint színárnyalás, kontúr stb. nélkül, kizárólag a festéknek vastagabb és vékonyabb rétegben való felkenésével, tehát a felületek megtörésével, milyen élethű portrét lehet festeni. *Ez a kép a tiszta cestrum-technika egyik legjobb próbája.*

A mi a kép *korát* illeti, valószínű, hogy *Hadrianus* korából való (Kr. u. 117—138). Haj-, bajusz- és szakállviselete megegyezik egyes Hadrianus-szobrokéval (v. ö. Bernoulli, Röm. Ikonogr. II. 2. p. 113. T. XXXVII). Az arcz típusa is hasonló: hosszúkás arcz, mandulaalakú szem, hosszú orr. De *Septimius Severus* idejéből is származhat (Kr. u. 193—211), arra vallana képünk három homlokfürtje, mely egy Sept. Severus-féle portrén sem hiányzik (v. ö. Bernoulli, Röm. Ikon. II. 3. pag. 22. Taf. XI). Egyéb részletek is megegyeznek e császár szokott ábrázolásmódjával, így a homlokránczok. Ha tehát egész pontosan nem is állapíthatjuk meg képünk korát, annyi biztos, hogy a *Kr. u. második századból* származott. A kép elég jó karban van. Magassága: 44 cm., szélessége: 14 cm.

B. 190: Múmia-portré, 5 mm. vastagságú falapra festve. A falap felső két sarka le van metszve, a múmia formája szerint.

Nő mellképét ábrázolja életnagyságban. A fej, bár szembe tekint a nézővel, mégis kissé balra fordul, és a bal fülnek csak kontúrvonala s fülbevalója látszik. A fej hosszúkás, ovális, görög típusú. A homlok magas, egyenletesen széles, domború. A szemöldök ívelt, hosszúkás, fekete, középen vastag, az orr felett majdnem összeérő. A szempilla hajszálait a szemkontúrtól 2 mm. távolságban elágazó rövid fekete vonalak adják vissza, az alsó szempillák azonban hiányoznak. Az orr hosszú-

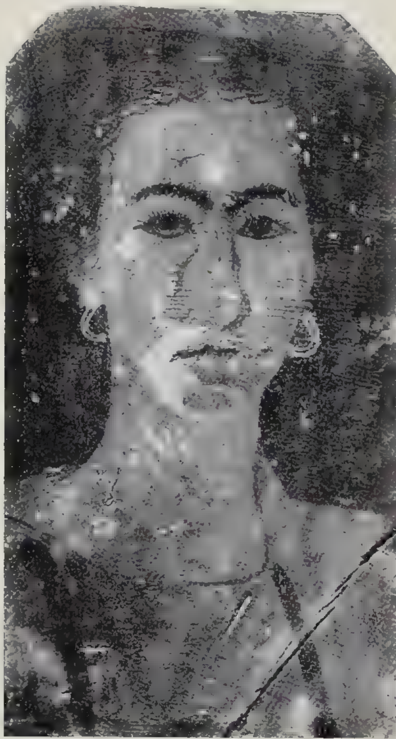
kás, egyenes. A száj be van mélyítve, ívelt, az alsó ajak hiányzik. Az áll keskeny, tojásdad alakú. A nyak karcsú, magas, ívelt, főleg a jobb oldalon látszik jól az ívelés. Hajviselete nem vehető ki világosan, annyi azonban megállapítható, hogy a haj középen volt elválasztva s a homlokot apró, szabályos, kerek fürtök vették körül. A jobb fülnél a fürtök szalagcsokorban végződnek. Fülét, melyet részben eltakar a haj, két aranydrótból sodrott, nyílt végű nagy aranykarika diszíti. Széles vállát és mellét bíborvörös chiton borítja, melyet jobbról és balról lefelé haladó széles fekete sáv ékesít. Arc- és testszíne sárgásbarna, különböző melegebb árnyalatokkal.

Az arckifejezés rendkívül méltóságteli, büszke, majdnem szigorú. A fej komoly, monumentális hatását a vonalak egyszerűsége okozza. Az arcz jobb fele a homloktól a nyak íveléseig egy egyenes vonalba esik, mely után annál meglepőbb a nyak hirtelen ívelése. A homlok bal felétől a keményen kidomborodó pofacsontig ferde, határozott kontúrvonal húzódik, a pofacsonttól ismét egyenes vonal az állig. Az arcz metszése ezáltal majdnem kemény. A művész talán akarattal állította be modelljét úgy, hogy pofacsontja beleessék a kontúrba, s hogy általában a csontrészek, az arcz struktiv tényezői érvényesüljenek a lágy húsrészekkel szemben, mert így tudta legjobban kifejezni a nem túlságosan fiatal modelljének szépségét, mely nem az arcz üde formáiban állott, hanem a gondolkodás és az élet küzdelmei által megnemesített vonásokban.

A kép nemcsak művészi, de technikai szempontból is rendkívül érdekes. Első pillanatban síma felületéből arra következtethetnénk, hogy *tempera*, azaz vízfestékkel készült. E feltevés ellen szól azonban az a körülmény, hogy a falap mindenütt sűrű, vízszintes, fekete enyvszerű alapozással van borítva vászonszerűen; tempera-képeknél fehér kréta-alapozás szokott szerepelni, enyv-alapozás nem.

Az enyvalapozás után az egész képet egységes szürkésszínű tempera alapfestéssel látták el, a húsrészeket sem véve ki. Végül a helyenként vörös kontúrral megjelölt arczot és nyakat testszínnel festették az alapszínre, a chitont pedig lila árnyalatokkal látták el. Az arczba már árnyékokat is kezdtek alkal-

mazni bíborszínű árnyalatokkal. Ekkor következett volna a kép befejezése az utolsó festékréteg alkalmazásával. A húsrészeket többé-kevésbbé sűrű viaszfestékkel kellett volna kidolgozni, a chitont lágyabb festékű ecsetvonásokkal. A művész azonban e képet befejezetlenül hagyta, s evvel nagy szolgálatot tett a késő utókornak, mert egy ilyen befejezetlen kép kapcsán könnyebben rekonstruálhatják a művész munkarendjét, technikáját. Ilyen befejezetlen kép nagyon kevés maradt ránk (Flinders Petrie egyet említ «Hawara, Biahmu and Arsinoë» cz. munkájában, mely a South Kensington Museumban van, Londonban), ezért annál becsesebb.

B. 190.

A kép egyik legérdekesebb sajátsága a bemélyített száj. Ennek magyarázatára valószínű feltevés az, hogy a falapon megvolt ez a mélyítés, és a festő, a helyett, hogy e miatt eldobta volna a falapot, a bemélyítést felhasználta s kidolgozta szájformában és ehhez a bas-relief szájhoz festette hozzá az arczot. A szájtól jobbra lévő bemélyítés ugyanily gondolatmenet szerint az arczgödröcskének felelhet meg. Lehetséges azonban az is, hogy a művész itt kisérleteket tett új műfaj felé. A fa-lap vastagsága arra csábította, hogy festett bas-reliefben készítse el a fejet. Talán egyiptomi művész munkája volt, kiben felébredt az ősi mintázási hajlam, melyet e téren össze akart egyeztetni a hellenisztikus festészeti tendencziával. Míg az ókori Egyiptom-

ban a festészet majdnem kizárólag a szobrászat szolgálatában állott, addig a hellenisztikus korszak egyiptomi művésze a mintázást a festészet szolgálatába akarta állítani. A kisérlet nem sikerült, a művész talán ebbeli haragjában hagyta befejezetlenül munkáját. Ha a művész nem hagyta volna befejezetlenül ezt az arczképet, egyik legszebb múmia-portréval állnánk szemben.

A kép korára vonatkozólag biztosat nem állapíthatunk meg. Valószínű, hogy a *Claudius* -féle korszakból, azaz a Kr. u. első századból származik. Magassága: 35 cm., szélessége: 20 cm.

B. 514: Múmia-arczkép, stukkó-réteggel bevont, ritkaszálú vászonra festve. Felső két sarka le van metszve, hogy a lemez megfeleljen a múmia arczrészének.

Ifjú fejét ábrázolja teljesen *en face* helyzetben úgy, hogy mind két fül látszik. A fej meglehetősen széles, az állkapocs igen erős, az áll egészen kerek. A síma fekete haj egész rövidre van nyírva, és a homlokot szabadon hagyja. A homlok keskeny az arcz alsó részéhez képest; a szemöldök vastag, fekete, ívelt; a szemhéjat egy vörös vonal adja vissza, a szem aránylag igen nagy, sűrű fekete szempillával, fényes szemfehérjével, irisszel és pupillával. Az orr keskeny és rövid, a felső ajak szépen ívelt s sötétvörös, az alsó kisebb, vastag, erősen csukott. A száj kicsi. A fülek hosszúk, keskenyek, íveltek. A nyak rövid, aránylag erős. Az ifjú ruházata fehér, kivágott chiton szürke szegélylyel, és ugyancsak redős, szürke szegélyű himation. A chiton egyenes kivágású, a jobb vállból bal vállig kerek szegélydísz nyomát találjuk. A himation könyöknél fel van gyűrve s szabadon hagyja a bal kart. A kar formás, a kéz ívelt vonalú, a hüvelykkörme jól van megrajzolva. Kezében vörös virágokból font hosszúkás koszorút tart, a miből arra következtethetünk, hogy e kép tisztán funerális jellegű és halál után festették. A himationon a bal felsőkar mentén csipkézett szélű sötét sáv vonul végig. Az arczkifejezés kissé tompa. Ékszert nem visel.

E képet korainak kell tartanunk. A stukkó-réteggel bevont vászon-portrék képezik az átmenetet a kártonnázs-maszkok és a fára festett portrék közt, tehát ezek a legrégibb portrék. Hozzájárul még az a körülmény is, hogy a halott karja is ábrázolva van a képen, még pedig pontosan abban a konvenczio-

nális pózban, mint a kartonnázsokon: vörös virágokból font koszorúval kezében, melyet a mellhez szorít (v. ö. Cat. gén. des antiqu. égypt. du Musée du Caire, Vol. XXVI., Pl. VII., 33,126 és 33,127.). A fára festett arczképeken a halott karja és keze egyáltalában nincs ábrázolva, csak az arcz és a váll. Képünk korai származására utal még primitiv kivitele a fára festett portrékéhez képest.

B. 514.

A kép aránylag jó karban van. A technika *tempera*. Magassága: 21 cm., szélessége: 14 cm.

B. 533: Festett múmia-arczkép, 1 cm. vastagságú falapon. A kép oly rossz karban van, hogy leírásánál csak a legáltalánosabb vonásokra szorítkozhatunk.

A festmény női mellképet ábrázol. A díszes hajviselet elég világosan vehető ki. Függőleges fürtök övezik az alacsony

homlokot, e fürtsort arany diadém választja el egy hátsó, még magasabb fürtsortól. Az egész díszes hajépítmény 9 cm. magas lehetett. Az alacsony homlokon két vízszintes irányú ráncz vonul keresztül, az öregség ránczai, melyek a bőr meglazulását mutatják a csontfelületeken. A jobb szemnek fele és az egész bal szem legalább alapvonásukban megmaradtak; az orrnak épen csak alsó kontúrja vehető ki, az arcz többi részei, valamint a nyak és mell annyira megsérültek, hogy még nyomukat sem látni. A ruházat aránylag jó karban maradt. A halott nő bíborszínű chitont viselt, melyet kerek, nyak körüli kivágása mentén fekete szegély diszített. A fekete szegély mentén még két keskenyebb szegélysáv húzódott végig, azonban teljesen lekopott róluk a festék, s így színük nem állapítható meg. A vállakat ugyancsak bíborszínű himation borította, mely szintén el volt látva egy széles fekete és két keskenyebb sávú szegélylyel.

B. 533.

Bár a festék-felületek igen rossz állapotban vannak, mégis megállapíthatjuk, hogy a kép *enkausztikus* technikával készült. A falapot helyenként fehér viasz-foltok borítják.

A mi képünk korát illeti, csupán a hajviselet igazít útba, s ebből itélve, az első század végéről vagy a második század elejéről való. Magassága: 38 cm., szélessége: 14 cm.

KOPT SZÖVETEK.

Az antik szövőművészet tanulmányozása hosszú időn át csak írott források és a képes ábrázolások alapján történt. Itt-ott ugyan kerültek elő már régebben is emlékek, de ezeknek jelentőségét is csak akkor ismerték föl, mikor a mult század 80-as éveiben Egyiptom területén nagyobb számmal jutottak napfényre szövetek római és bizánci korbeli sírokból. Az azóta feltárt emlékek száma ma már ezrekre rúg. Sakkara, Achmim (a régi Panopolis), Fájum s újabban Antinoë azok a lelőhelyek, melyek ellátták e fajta emlékekkel az európai múzeumokat. A budapesti Iparművészeti Múzeum is szép gyűjteményt őriz belőlük (74 darabot).

E késő antik szövetek legtöbbje kosztümdarab: tunika, női ing, fejkendő; ezek mellett papucsok, sipkák, csipkeszövetek, kisebb kendők, stb. fordulnak elő. Készítésmódjuk tökéletessége, valamint a gazdag ornamentika arra mutat, hogy ipari termékek: örökösei annak a nagymultú egyiptomi szövőművészetnek, melyet már a görög és római írók megcsodáltak. A legsűrűbben használt anyag a len, kisebb jelentősége van a pamutnak és a gyapjúnak; a fonál vagy kelme megfestését csaknem kizárólag növényi festékekkel végezték. A diszítésre az egyszerű szövés mellett páratlan készséggel használták a többféle fonállal egyszerre dolgozó gobelin-szövést. Az igazi hímzés azonban alig játszik szerepet ebben a korban.

E szöveteknek a művészettörténet szempontjából az a fontos jelentőségük, hogy ezek a legfőbb forrás, melyből a késő antik ornamentikára vonatkozó ismeretünk táplálkozik. Mivel pedig — különösen az alakos ábrázolások közt — keresztyén elemek is sűrűn fordulnak elő, a keresztyén archæologia és iko-

nografia is mind figyelmesebb tanulmányozásra méltatja. Minthogy a sírok kiásását egészen a legutóbbi évekig nem tudós kezek végezték, azért az egyes leletek korának megállapítása nagyon bizonytalan maradt. Mi itt megelégedhetünk annyival, hogy az emlékek zöme — köztük a mi gyűjteményünkben levők is — a IV—VI. századból való.

V. ö.: *Karabacek,* Die Th. Graf'schen Funde in Ägypten, 1883; *Riegl,* Die ägyptischen Textilfunde im Österr. Mus., 1889; *Gerspach,* Les tapisseries coptes, 1890; *Gayet,* L'exploration des Nécropoles gréco-byzantines d'Antinoé (Ann. du mus. Guimet, t. XXX.).

B. 458. (B).

B. 458: Vászontunika. A varrás három darabot fűz egygyé: az övön felüli rész egyetlen keresztalakú darab (közepén van a fej számára való nyílás), alul ehhez elül és hátul egy-egy négyszögű darab járul. Az ing diszítése a következő: A vállon, mellen és háton egy-egy csík (lat. *clavi*) vonul végig, hullámzó inda, melyből minden hajlásban háromkaréjos levél ágazik ki; elül és hátul az öv fölött egy-egy szívalakú levélben végződik; v. ö. B. 458 (A). Az ujjakon, a könyöktájon egy-egy pánt, az előbbi ornamentum megkettőzése. V. ö. B. 458 (B). A vállakon kerek betét — csak a baloldali ép — ebben térdelő, meztelen fiúalak, mely balkarján pajzsot tart (255. l., B. 458 a). Az ing alján elül is, hátul is két-két ovális betét (255. l., B. 458. b—e), melyekben állatalakok láthatók. Mind a diszítések sötétkék gyapjúfonállal magának a

B. 458. (A).

b.

c.

a.

d.

B. 458.

e.

vászonnak lánczaira szővék. Az ing hossza: 110 cm., szélessége: derékban 82 cm., vállban a kiterjesztett ujjakkal 168 cm.

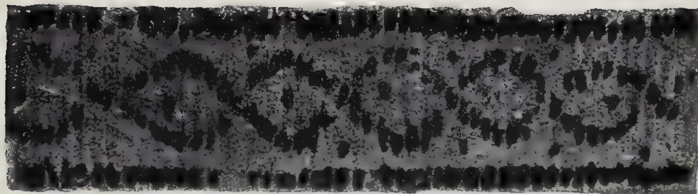
B. 517: Bolyhos lenszövet. A bolyhok úgy keletkeznek, hogy egyes keresztfonalakkal a lánczok között hosszú hurkot vet a szövő. Hossza: 33 cm., szélessége: 7 cm.

B. 516: Rövidbolyhú lenszövetből való sáv, sötét gyapjúfonállal beleszőtt (broché) kettős hullámvonallal; a vonalak között, valamint a szegletekben egy-egy pont. A szegély egyenes vonal. Hossza: 28·5 cm., szélessége: 7 cm.

B. 192: Vászonruhához tartozó kerek betét. A lánczok barna gyapjúfonalak, a keresztszálak indigókékek s szintén gyapjúból valók. Az alapot himzésszerűen fehér lenfonál szövi át, mely a rajzot adja. A középső körben négyzetes mustra, a négyzetekben szalagfonadékok. A szegélyek dísze kettős hullámvonal. Átmérője: 19 cm.

B. 192.

B. 516.

B. 193: Vászonruhához tartozó csúcsos ovális betét. A keresztszálak indigókék gyapjúfonalak, a lánczok és a rajzot adó fonalak természetes színű lenből. A betét dísze csipkézett szélű, mélyen öblözött levél, erős erezettel. Hossza: 20 cm., szélessége: 18 cm.

B. 193.

B. 457.

B. 456: Tarkaszövésű gyapjúkendő részlete, egy — szintén a sírokból való — vászondarabra ragasztva. Nagy, elliptikus mustrák, ezekben párosával, egymással szembefordult (címerstílus) galambok, illetve virágok; a virágokat a volutakehely alul jobb- és balfelé folytatódva geometriai keretbe foglalja. A mustrák szegélyében levelek, váltakozva 3—3 ponttal. A szegleteket geometriai alakok, leveles folyondár, madarak, vázák töltik ki. Hossza: 25 cm., szélessége: 17 cm.

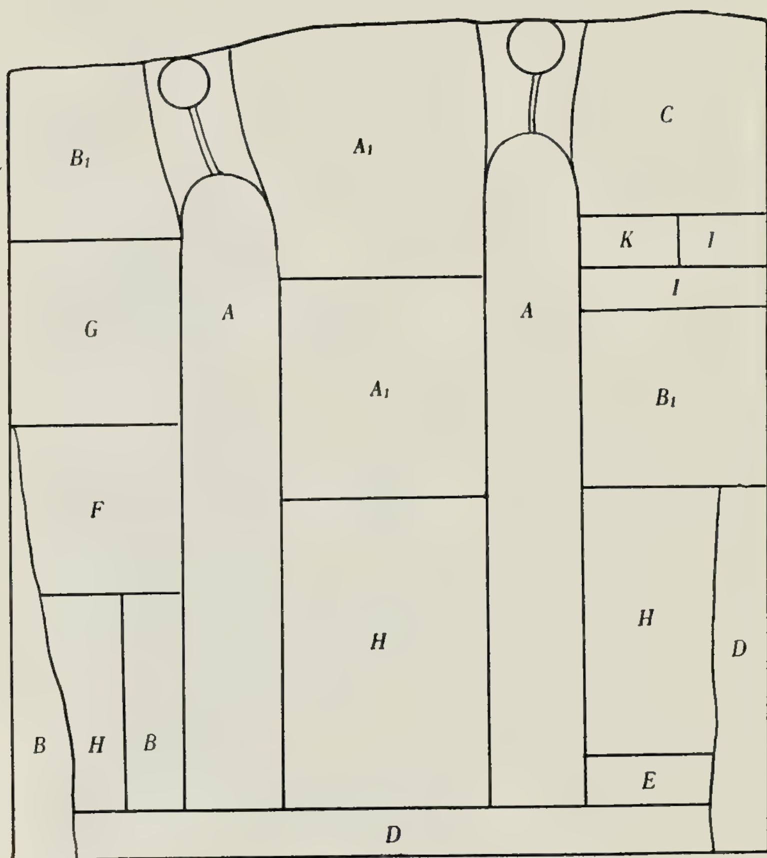
B. 457: Tarkaszövésű gyapjúsáv (egy clavus darabja). A középső csíkban legfelül két nimbuszos emberi alak, a jobboldali íjjat, a baloldali lotoszbimbót tart kezében — olyan elem, mely az ó-birodalom kora óta otthonos az egyiptomi művészetben. Ez a pár még egyszer megismétlődik. Alattuk gazdag elágazású folyondár, levelekkel és virágokkal. A belső szegélyekben levélfüzér, a szegletekben egy-egy ponttal; a külsőkben

B. 456.

egymásba kapcsolódó ┌ formák. Hossza: 27 cm.; szélessége: 8 cm.

B. 191: Vászonruhákhoz tartozó betétek és kendődarabok. (Lásd a III. táblát és az alábbi rajzot.) *A—A* clavus-pár. A középső csíkokon kerek mezőkben háromágú mustrák, illetve madarak, ugyancsak madarak ülnek a záró medaillonokban.

B. 191.

A szegélyek dísze csigavonal. $A_1 - A_1$ ugyanazon ing vállfoltjai. A középső körben meztelen női alak ül, balkarjára támaszkodva, jobbjában virágot tart, föléje pálmaág borul. A szegleteket a körön kívül háromkaréjos levelek töltik ki. A kettős szegély a clavus díszét ismétli. Hasonlóképen egy inghez tartozó darabok *B* és B_1. A vállfoltokban geometriai mustra — ugyanaz a clavus dísze is, — középen egy-egy mellkép. — A *C* vállfolton is mellkép van a középen, itt mustrás féllevelek veszik körül. — *D* clavusból való két részlet, virágvázák s belőlük párosával kinyúló háromkaréjos levelek diszítik. Ugyanilyen a dísze *E*-nek, mely szintén egy clavusnak a része. Figyelemreméltó az *F* betéten látható gazdag folyondárrendszer öt karéjos szőlőleveleivel. *G* egy kendősávból való darab. Futó fiú alakját látjuk rajta köralakú keretben; kívül a kereten szeglettöltőkül akanthusz-levelek profilját. A szegélyben kifelé nyíló ívek. *H* (három rész), egy kendő darabjai. A mustra gazdag geometriai formákból és madáralakokból áll. *I* sáv középső csíkjában halak váltakoznak rövidszárú levelekkel; a szegélyekben csigavonalak. *K* darab (talán az előbbinek részlete) úszó fiúalakot mutat.

A—K darabok most összeillesztve és selyemmel szegve terítőt adnak, melynek hossza 44 cm., szélessége: 40 cm.

★

Gyűjteményünk anyagához tartozik még három Egyiptomban vásárolt szentkép. Egyiptom bennszülött keresztyén lakói a monophysita szektához tartozó koptok. Számuk ma már nem nagy, kb. 500,000; de azért ma is elég sok templomuk áll. Egy ilyenből való lehet az egyik képünk, a régebbi; kettő újabb munka.

B. 194: Szent Melét antiochiai patriárka († 381) ikónja. Az öreg, szakállas arczú szent jobbját áldásra emeli, baljában az evangéliumot tartja. Öltözete az alba (gör. στιχάριον), fölötte a casula (φελόνιον); ez alól hosszan lecsüng a stóla (ἐπιτραχήλιον) két ága és az öv jobboldaláról a manipulus

(ἐπιγονάτιον); nyakába vetve a casula fölött látható a pallium (ὀμοφόριον), melynek elülső sallangja a balkarra borul. Zöld alap, arany háttér. A nimbusztól jobbra és balra görög betűkkel a szent neve: Ὁ Ἅγιος Μελέτιος. A XIV. vagy XV. századból való. Fára festve; magassága: 18·5 cm., szélessége: 15 cm.

B. 194.

B. 195: Szent György kőre karczolt képe. A szent teljes fegyverzetben lovon ül s a gonosz szellem megtestesítőjével, a sárkánynyal viaskodik. Jobbról, a háttérben bástyafok, melynek tövében a császárné térdel; alul egy város épületei láthatók. A nimbusztól jobbra és balra görög felírás: Ὁ Ἅγιος Γεώργιος.

A XIX. század első felében készült. Magassága: 15 cm., szélessége: 12 cm.

B. 196: Szent Miklós képe. Trébelt munka, deszkára erősítve. A fej helyén kerek nyílás van, melyet a fa-alapra *festett* arczkép tölt ki. A szent tartása s öltözete ugyanolyan, mint a fentebb leírt Melété. A felírás: Ὁ Ἅγιος Νικολάος. Magassága: 19 cm., szélessége: 9 cm.

B. 195.

IRODALOM.

1. *Aegyptische und Vorderasiatische Alterthümer* aus den königl. Museen zu Berlin. Berlin, 1897.
2. **Bissing** F. W.: *Metallgefässe.* (Cat. Gén. d. antiquités égypt. du Musée du Caire. 1901.)
3. **Bissing** F. W.: *Fayencegefässe.* (Cat. Gén. d. ant. égypt. du Musée du Caire. Vol. VI. 1902.)
4. **Bissing** F. W.: *Steingefässe.* (Cat. Gén. d. ant. égypt. du Musée du Caire. Vol. XVII., 1904. és Vol. XXXIV. 1907.)
5. **Bissing** F. W.: *Die Kunst der alten Ägypter.* Leipzig, 1911.
6. **Borchardt** L.: *Kunstwerke aus dem ægyptischen Museum zu Cairo.*
7. **Breasted** I. H.: *A History of Egypt.* Second edition. New-York, 1911.
8. **Capart** I.: *Recueil de monuments égyptiens.* Két kötet. Bruxelles, 1902., 1905.
9. **Capart** I.: *L'art égyptien.* Két kötet. Bruxelles, 1909., 1911.
10. **Edgar** C. C.: *Graeco-Egyptian Coffins Masks and Portraits.* (Cat. Gén. d. ant. égypt. du Musée du Caire. Vol. XXVI.)
11. **Erman** A.: *Ägypten und ägyptisches Leben im Altertum.* Zwei Bände. Tübingen, 1885., 1887.
12. **Erman** A.: *Die ägyptische Religion.* Berlin, 1905.
13. **Junker** H.: *Bericht über die Grabungen* der kais. Akademie d. Wissenschaften in Wien *auf dem Friedhof in Turah.* Wien, 1912.
14. **Mahler** E.: *Ókori Egyiptom.* Budapest, 1909.
15. **Mahler** E.: *Études sur le calenderier égyptien.* (Annales du Musée Guimet. Vol. XXIV.) Paris, 1907.
16. **Maspero** G.—**Rusch** A.: *Geschichte der Kunst in Ägypten.* Stuttgart, 1913.
17. **Petrie—Capart:** *Les arts & métiers de l'ancienne Égypte.* Bruxelles, 1912.
18. **Quibell** I. E.: *Tomb of Yuaa and Thuiu.* (Cat. Gén. d. ant. égypt. du Musée du Caire. Vol. XLIII. 1908.)
19. **Ranke** H.: *Geschichte Ägyptens.* (Breasted «A history of Egypt» német fordítása.) 1911.

20. **Reisner** G. A.: *Amulets.* (Cat. Gén. d. ant. égypt. du Musée du Caire. Vol. XXXV. 1907.)

21. **Schmidt** V.: *Choix de monuments égyptiens.* (Glyptothèque Ny-Carlsberg.) Bruxelles, 1910.

22. **Spiegelberg** W.: *Geschichte der ägyptischen Kunst bis zum Hellenismus.* Leipzig, 1903.

23. **Steindorff** G.: *Aegyptische Kunstgeschichte.* Leipzig, 1889.

24. **Wiedemann** A.: *Tote und Toten-Reiche im Glauben der alten Ägypter.* (Der Alte Orient. 2. 2.)

25. **Wiedemann** A.: *Magie und Zauberei im alten Ägypten.* (Der Alte Orient. 6. 4.)

26. **Wiedemann** A.: *Amulette der alten Ägypter.* (Der Alte Orient. 12. 1.)

27. **Wiedemann** A.: *Der Tierkult der alten Ägypter.* (Der Alte Orient. 14. 1.)

TARTALOM-JEGYZÉK.

		Lapszám
Előszó		III—VII
Általános rész		1—20
A) Egyiptom föld- és néprajzi viszonyainak és történetének rövid vázlata	1—15	
B) Chronológiai áttekintés	15—16	
C) Egyiptom királyainak lajstroma	16—20	
Koporsók, koporsórészek, múmiák, múmiamaszkok és múmiadíszek		21—44
Béledények (kanopusok)		45—49
Síremlékek és egyéb domborművek		50—75
Gyermekrajzok		76—77
Szobrok és egyes részeik		78—101
Halottas- és szolga-szobrocskák		102—109
A) Halottas-szobrocskák	102—105	
B) Szolga-szobrocskák	105—109	
Usebti-szobrocskák		110—121
Usebti-szekrények		121—124
Istenek szobrai		125—144
a) Osiris	127—132	
b) Isis	132—133	
c) Horus	133—134	
d) Horpachrud	134—135	
e) Isis és a kis Horus	135—137	
f) Anubis	137	
g) Ámon	138	
h) Hathor	139	
i) Bast	139—140	
k) Szekhmet	140	
l) Neith	140—141	
m) Béz	141—142	
n) Toëris	142—143	
o) Nefer-Tum	144	
p) Patækák	144	
Szent állatok és állat-múmiák		145—163
Amulettek (skarabæusok, uczat-szemek, védő-táblácskák és egyéb kisebb amulettek)		164—172
Öntőminták		172

		Lapszám
Kultusztárgyak		173—178
Situla	173—175	
Hajó-bárka	175—176	
Obeliszk	176—177	
Áldozati tábla	177—178	
Áldozati edények	178	
Házieszközök		179—184
Szék	179	
Fejtámasz	179	
Csont-asztalka	179	
Festékszelencze	180	
Szandál	180	
Agyag- és fayence-edények	180	
Bronztükör	180	
Bronzváza	180	
Tűzkő-kések	181—184	
Papyrus-töredékek		185—188
A görög-római és a kopt-keresztény korszak		189—263
Szobrok és egyes részeik	193—218	
Domborművek	218—223	
Múmia-maszkok	224—229	
Kis domborművű oltár	229—230	
Agyagedények és agyagmécsesek	230—235	
Hajtűk	236	
Fülbevalók	236—238	
Üvegedények	238—239	
Csonttárgyak	239—240	
Festett múmia-portrék	241—252	
Kopt-szövetek	253—263	
Irodalom	265—266	

TÁRGYMUTATÓ.

(A jelzés melletti * azt mutatja, hogy az illető számhoz kép is tartozik.)

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 1	Kis múmia-alakú fakoporsó	23
*B. 2	Szék fából	179
*B. 3	Fejtámasz fából	179
*B. 4	Usebti-szekrény fából	121
B. 5	Obeliszk fából	176
B. 6	Kis csontasztalka	179
*B. 7	Kopt-faragvány fából	240
B. 8	Fatöredék, hosszúkás átfúrt nyílással	43
*B. 9	Macska bronzból	146
*B. 10	Király mellszobra rózsaszínű gránitból	90
B. 11	Kőkoprsó födelének felső része	23
*B. 12	Situla bronzból	173
*B. 13	Tehénfej mészkőből	146
*B. 14	Sphinx kőből	147
B. 15	Oroszlánfej fából	148
B. 16	Ugyanaz	148
*B. 17	Kanopus emberfejű födéllel, mészkőből	47
B. 18	Kanopus födele alabastromból	47
*B. 19	Kos mészkőből	205
*B. 20	Horus isten mellszobra kemény kőből	134
*B. 21	Horpachrud bronzból	134
*B. 22	Ugyanaz	135
*B. 23	Neith-istennő szobrocskája bronzból	141
*B. 24	Kígyó kemény kőből	148
B. 25	Kígyófej fehér márványból	149
*B. 26	Szekhmet-istennő bronz-szobrocskája	140
*B. 27	Béz-istent ábrázoló falemez	141
*B. 28	Isis-szobrocska bronzból	132
B. 29	Skarabæus	165
B. 30	Sakálfejű védőszellem fából	169
*B. 31	Osiris-szobor bronzból	128
B. 32	Osiris-szobor töredéke bronzból	129
*B. 33	Osiris-szobrocska bronzból	129
*B. 34	Osiris-szobrocska felső része bronzból	130

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 35	Ugyanaz beeresztett szemmel	130
B. 36	Osiris-szobrocska bronzból	130
*B. 37	Osiris-szobor feje bronzból	130
*B. 38	Osiris-szobrocska bronzból	130
B. 39	Ugyanaz	130
B. 40	Ugyanaz	131
B. 41	Ugyanaz	131
B. 42	Ugyanaz	131
*B. 43	Ülő Osiris-szobor fából	131
B. 44	Ugyanaz	131
*B. 45	Hathor-fej bronzból	139
*B. 46 *B. 47	Patæka fayenceből	144
*B. 48	Nagy ibiszfej bronzból	149
*B. 49	Kutyafejű majom fayenceből	150
*B. 50	Ápisz-bika bronzból	152
*B. 51	Vadmacska fából	153
*B. 52	Kis szobrocska töredéke fayenceből	100
*B. 53	Tehénszarvak bronzból	154
*B. 54	Obscőn tárgy fayenceből	170
B. 55	Kis állatfej mészkőből	154
*B. 56	Fakoporsó múmiaalakú födelének felső része	23
*B. 57	Fakoporsó födelének felső része	24
*B. 58	Fakoporsó födelének felirásos alsó része	28
*B. 59	Fakoporsó födelének töredéke	30
*B. 60	Ozarkon sírsztélája fából	69
*B. 61	Sírtábla töredéke kőből	51
*B. 62	Domborművű kőemlék töredéke	63
*B. 63	Sírsztéla töredéke mészkőből	53
B. 64	Feliratos kőemlék kis töredéke	54
*B. 65	Domborművű kőemlék töredéke	73
*B. 66	Domborművű kőemlék kis töredéke	54
*B. 67	Házaspárt ábrázoló kőemlék	88
*B. 68	Domborművű kőemlék töredéke	55
*B. 69	Domborművű kőemlék töredéke	57
*B. 70	Domborművű kőemlék kis töredéke	58
B. 71	Domborművű kőemlék kis töredéke	58
*B. 72	Domborművű kőtáblának kis töredéke	65
*B. 73	Domborművű, fejet ábrázoló kőemlék	66
B. 74	Madár-múmia	162
B. 75	Ugyanaz	162
B. 76	Ifjú krokodil múmiája	162
B. 77	Emberi múmia keze	37
B. 78	Arcz-maszk fából	224
B. 79	Ugyanaz	225
B. 80	Ugyanaz	225
*B. 81	Arcz-maszk fából	225
*B. 82	Múmia arcz-maszkja	225

Jelzés	Tárgy	Lapszám
B. 83	Ugyanaz	226
B. 84	Ugyanaz	226
B. 85	Ugyanaz	226
*B. 86	Fekvő sakál fából	154
B. 87	Ugyanaz	155
B. 88	Ugyanaz	155
B. 89	Ülő karvaly festett fából	155
B. 90	Ugyanaz	156
*B. 91	Álló karvaly fából	157
*B. 92	Ülő karvaly fából	156
B. 93	Ugyanaz	157
*B. 94	Halottas szobrocska fából	102
*B. 95	Ugyanaz	103
B. 96	Usebti-alak töredéke fából	112
B. 97	Halottas szobrocska fából	104
B. 98	Usebti-szobor fából	113
B. 99	Ugyanaz	113
*B. 100	Szolgaszobrocska égetett agyagból	108
B. 101	Usebti-szobrocska égetett agyagból	113
*B. 102	Usebti-szobor alabastromból	113
*B. 103	Ugyanaz égetett agyagból	114
B. 104	Ugyanaz égetett agyagból	114
B. 105	Usebti-szobrocska barna fayenceből	114
*B. 106	Usebti-szobor kék fayenceből, felirattal	115
B. 107	Usebti-szobrocska égetett agyagból	116
*B. 108	Szolga-szobrocska kék fayenceből	108
*B. 109	Usebti-szobrocska zöld fayenceből	116
B. 110	Ugyanaz kék fayanceból	116
B. 111	Ugyanaz zöld fayenceből	116
*B. 112	Ugyanaz világoskék fayenceből, felirattal	116
B. 113	Ugyanaz kékszínű fayenceből	117
*B. 114	Szolga-szobrocska kék fayenceből	108
*B. 115	Usebti-szobrocska égetett agyagból, felirattal	118
B. 116	Usebti-szobrocska töredéke zöld fayenceből	118
*B. 117	Usebti-szobrocska zöld fayenceből, felirattal	118
B. 118 B. 119 B. 120	Usebti-szobrocskák fayenceből	121
B. 121	Usebti-alak fayenceből	121
B. 122	Szolga-szobrocska égetett agyagból	109
B. 123	Usebti-alak fayenceből	121
B. 124	Szolga-szobrocska égetett agyagból	109
B. 125	Usebti-alak fayenceből	121
B. 126	Ugyanaz	121
B. 127	Szolga-szobrocska égetett agyagból	109
B. 128	Usebti-alak fayenceből	121
B. 129	Szolga-szobrocska égetett agyagból	109
B. 130	Usebti-alak fayenceből	121

Jelzés	Tárgy	Lapszám
B. 131 B. 132 B. 133 B. 134	Usebti-szobrocskák	121
B. 135	Szolga-szobrocska kék fayenceból	109
B. 136	Usebti-alak fayenceból	121
B. 137	Usebti-szobrocska égetett agyagból, felirattal	118
B. 138 B. 139 B. 140 B. 141 B. 142 B. 143	Usebti-alakok	121
B. 144 B. 145 B. 146 B. 147 B. 148	Skarabæusok	165
B. 149 B. 150 *B. 151 B. 152 B. 153 B. 154 B. 155 *B. 156 *B. 157 B. 158 B. 159	Kisebb amulettek fayenceból	170
*B. 160 *B. 161 *B. 162 B. 163 *B. 164 *B. 165	Uczat-szemek	168
B. 166	Melltáblácska fayenceból	170
*B. 167	Amulett bronzból	170
B. 168	Kis oroszlán fayenceból	170
B. 169	Anubis-isten fayenceból	170
B. 170	Béz-isten fayenceból	170
B. 171	Isis szoptatja gyermekét, fayenceból	136
B. 172	Bast-istennő zöldes fayenceból	140
B. 173 B. 174	Obscőn tárgyak fayenceból	170
B. 175	Vászonlepel része	43
B. 176	Védőszellem kék fayenceból	169
B. 177	Madárfejü védőszellem fából	169
B. 178	Kis madár bronzból	170

Jelzés	Tárgy	Lapszám
B. 179	Ugyanaz	172
*B. 180	Szekhmet-istennő oroszlánfeje (bronzlemez)	172
B. 181	Amulett zöld fayenceből	172
B. 182 B. 183 B. 184	Öntőminták égetett agyagból	172
B. 185	Védőszellem aranyozott agyagból	169
B. 186	Emberfejű madár	169
*B. 187	Fára festett arczkép	241
*B. 188	Ugyanaz	243
*B. 189	Ugyanaz	245
*B. 190	Ugyanaz	247
*B. 191	Kopt-szövetek (vászonruhához tartozó betétek és kendődarabok)	260
*B. 192	Kopt-szövet	256
*B. 193	Ugyanaz	257
*B. 194	Szent Melét (antiochiai patriárka) ikónja	261
*B. 195	Szent György kőre karczolt képe	262
B. 196	Szent Miklós képe	263
*B. 197	Kopt-csontlemez	239
*B. 198	Ugyanaz	239
*B. 199	Aranyfülbevaló	236
*B. 200	Bronzfülbevaló	237
*B. 201	Bronzfülbevaló	237
B. 202	Bronzcsengő	238
*B. 203	Ülő király-szobor fekete gránitból	85
*B. 204	Szoborfej töredéke puha mészkőből	91
*B. 205	Mellszobor fekete gránitból	86
*B. 206	Mészkő-szobrocska	81
*B. 207	Szoborfej fehér márványból	87
*B. 208	Királynőt ábrázoló szoborfej fehér márványból	96
B. 209	Szobortöredék sötét gránitból	92
*B. 210	Kanopus emberfejű födele fából	48
*B. 211	Kanopus emberfejű födele fából	49
*B. 212	Emberfejű kanopus-födél fából	48
B. 213	Szobor mészkőből (modern készítmény)	101
*B. 214	Szobor töredéke fekete gránitból (Háthor-fej)	93
B. 215	Mellszobor fából (modern készítmény)	101
B. 216	Majom kemény kőből	152
*B. 217	Szolga-szobrocska fából	106
*B. 218	Ugyanaz	106
*B. 219	Ugyanaz	106
*B. 220	Ugyanaz	106
*B. 221	Ugyanaz	106
*B. 222	Ugyanaz	106
*B. 223	Ugyanaz	106
*B. 224	Ugyanaz	106
*B. 225	Ugyanaz	108

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 226	Ugyanaz	108
*B. 227	Ugyanaz	108
*B. 228	Hajóbárka fából	175
*B. 229	Álló nőszobor fából	81
*B. 230	Álló férfiszobor fából	82
*B. 231	Álló férfiszobor fából	83
*B. 232	Ülő férfiszobor fából	83
*B. 233	Álló nőszobrocska (meztelen nő)	100
*B. 234	Nőt ábrázoló faszobor	94
*B. 235	Usebti-szobrocska töredéke szürke gránitból	112
*B. 236	Szobor töredéke fekete dioritból	84
B. 237	Kis madárkoporsó fából	163
*B. 238	Kis fakoporsó födele (halottas szobrocska részére)	34
B. 239	Három ülő madár mészkőből	157
*B. 240	Szoborfej töredéke mészkőből	84
B. 241	Szobor töredéke sötétzöld palakőből	84
*B. 242	Szobrocska töredéke mészkőből	94
*B. 243	Kékszínű fayence-lemez Ámon-isten domborművű ábrázolásával	138
*B. 244	Kis edény, kemény sötét kőből	178
*B. 245	Alabastrom-edényke	178
*B. 246	Áldozati tábla fekete kőből	177
*B. 247	Ugyanaz puha mészkőből	178
*B. 248	Mészkőtöredék, festett fej ábrázolásával	76
*B. 249	Ugyanaz, csónak és haladó állat festett ábrával	77
*B. 250	Márványtöredék, bevésett csillaggal	77
B. 251	Kőtöredék	96
*B. 252	Múmiakoporsó díszes burkolatának kis töredéke	37
*B. 253	Múmiadísz gipszszel keményített vászonból	37
*B. 254	Múmiadísz, gipszszel bevont vászonra festett szárnyas istennő	40
*B. 255	Múmia-melldísz	41
*B. 256	Múmiadísz, majomfejű Hapi-védőszellem	41
B. 257	Szakál fából	101
B. 258	Szobor lába fából	101
B. 259	Kis faszobor jobb lába	101
*B. 260	Faszobor bal keze	101
B. 261	Bronzhüvely két kígyóval	172
B. 262	Bronzlemez gyík idomával	172
B. 263	Kis állat bronzból	172
B. 264	Szandál	180
B. 265	Kis agyagtál	180
*B. 266	Agyagcsésze	180
B. 267	Fayence-tál töredéke	180
B. 268, B. 269, B. 270	Üvegedény talapzata	180
B. 271	Bronztükör	180

Jelzés	Tárgy	Lapszám
B. 272	Kéz fából	36
B. 273	Bronzláb	101
*B. 274	Hal fekete dioritból	161
B. 275	Két ujj fekete kőből	172
B. 276	Kopt-faragvány fából	240
B. 277	Kis emberfej fayenceból	217
*B. 278	Ugyanaz	217
*B. 279	Kis női fej fayenceból	217
*B. 280	Fayence-fejecske	218
B. 281	Bronz-kard	238
*B. 282	Agyagmécses	231
B. 283	Agyagtál	234
*B. 284	Agyagmécses	231
B. 285	Agyagkorsó	235
B. 286	Agyagkorsó	235
*B. 287	Ugyanaz	235
*B. 288	Ugyanaz	235
B. 289	Agyagcsésze	235
B. 290	Agyagbögre	231
*B. 291	Agyagkancsó	231
*B. 292	Kápolna-alakú agyaglámpa	230
*B. 293	Római mécses mázas agyagból	230
*B. 294	Madár terrakottából	206
*B. 295	Háthor-tehén terrakottából	206
*B. 296	Fayence-csésze töredéke	232
B. 297	Fayence-edény talpa	232
*B. 298	Virágalakú korsó terrakottából	232
*B. 299	Dísztárgy töredéke fayenceból	233
*B. 300	Zeus-Serapis mellszobra kőből	193
*B. 301	Serapis-fej fehér márványból	193
*B. 302	Zeus-Serapis-fej alabastromból	193
*B. 303	Isis-Háthor-Aphrodite terrakottából	199
*B. 304	Terrakotta-szobrocska (Isis)	196
*B. 305	Nőszobor terrakottából	216
*B. 306	Isis-Háthor-Aphrodite terrakottából	198
*B. 307	Nőszobor terrakottából	213
*B. 308	Isis (emberfejű kígyó képében) terrakottából	197
*B. 309	Harpokrates szobrocskája terrakottából	203
*B. 310	Ugyanaz	203
*B. 311	Trónon ülő istenpár terrakottából	220
*B. 312	Terrakottaszobrocska	217
*B. 313	Isis terrakottából	200
*B. 314	Relieftöredék mészkőből	220
*B. 315	Reliefszerű terrakottatábla	221
*B. 316	Antinous szobra fekete porfirból	207
*B. 317	Férfiszobor feje kőből	214
*B. 318	Férfifejecske márványból	208
*B. 319	Női fejecske görög márványból	209

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 320	Hórusz lóháton, terrakottából	202
*B. 321	Görög nőfej mészkőből	210
*B. 322	Női fej agyagos mészkőből	211
*B. 323	Szoborfej töredéke kőből	214
*B. 324	Bronzdísz (karvalyszerű lábbal)	238
B. 325	Bronzszobrocska	217
B. 326	Női szobrocska bronzból	218
*B. 327	Domborművű kőemlék	218
B. 328	Kanopus-töredék mészkőből, felirattal	46
*B. 329	Domborművű fej kemény gránitból	62
*B. 330	Guggoló férfit ábrázoló szobor fekete gránitból	92
B. 331	Női múmia-fejmaszk	36
*B. 332	Múmia-maszk gipszből	229
*B. 333	Múmia-maszk gipszből	228
*B. 334	Falécz (festett delphinekkel)	235
*B. 335	Bronzváza töredéke	180
*B. 336	Domborművű feliratos kőemlék (kis sztéla)	60
*B. 337	Nőalak fából, úszó helyzetben	100
B. 338	Fekvő sakál fából	155
B. 339	Széktámasz kis töredéke	180
B. 340	Usebti-alak fayenceből	121
B. 341	Usebti-alakok	121
B. 342		
B. 343	Usebti-szobor fából	119
B. 344	Ugyanaz zöld fayenceből, felirással	119
B. 345	Ugyanaz zöldre festett égetett agyagból, felirással	119
B. 346	Usebti-szobor zöld fayenceből, felirással	119
B. 347	Szobortöredék (ülő alak, feje hiányzik)	98
B. 348	Béz-isten feje terrakottából	142
*B. 349	Toërisz-istennő szobrocskája mészkőből	143
*B. 350	Anubis-isten zöld fayenceből	137
*B. 351	Kis macska kékes fayenceből	157
B. 352	Kis Ápisz bronzból	158
*B. 353	Kis sztéla sötétszínű kemény kőből	68
*B. 354	Domborművű kőtáblácska Béz-isten ábrázolásával	142
*B. 355	Múmialepel melldísze	42
*B. 356	Skarabæusok	165
*B. 357		
*B. 358		
B. 359		
B. 360		
B. 361		
B. 362		
B. 363		
B. 364		
B. 365		
B. 366		
B. 367		

Jelzés	Tárgy	Lapszám
B. 368 B. 369 B. 370	Skarabaeusok	165
B. 371 B. 372 B. 373 B. 374 B. 375 *B. 376 *B. 377 *B. 378 *B. 379 *B. 380 *B. 381 *B. 382 *B. 383 *B. 384 *B. 385 *B. 386 *B. 387 *B. 388 *B. 389 *B. 390 *B. 391 *B. 392 *B. 393 *B. 394 *B. 395 *B. 396	Kisebb amulettek	172
B. 397	Öntőminta égetett agyagból	172
B. 398	Vászondarab, Isis istennőnek tussal rajzolt képével	77
*B. 399	Férfiszobor fából	88
*B. 400	Szobrocska kemény fából	95
*B. 401	Halottas szobrocska fából	104
*B. 402	Szolgaszobrocska	106
*B. 403	Kopt-csonttárgy	240
*B. 404	Nő-szobrocska fából	98
*B. 405	Nő-szobor fából (térdelő helyzetben)	99
*B. 406	Sündisznó puha kőből	158
*B. 407	Kis bivaly fából	158
*B. 408	Múmia-burkolat töredékei gipszből	42
*B. 409	Agyagkorsó	233
B. 410	Kúpalakú gyöngy fayenceból	172
B. 411	Kis sphinx terrakottából	159
B. 412	Gyík bronzhüvelyen	172
*B. 413	Uczat-szem	168
*B. 414	Kis edényke alabastromból	178
*B. 415	Terrakotta maszk	229

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 416	Agyagmécses	230
*B. 417	Ugyanaz	231
*B. 418	Kosfejű fogantyú alabastromból	235
*B. 419	Dombormüdíszű terrakotta	223
*B. 420	Isis gyermekével, terrakottából	201
*B. 421	Kis görög oltár töredéke terrakottából	229
*B. 422	Emberfejet ábrázoló korong terrakottából	223
*B. 423	Hajtű csontból	236
*B. 424	Ugyanaz (töredék)	236
*B. 425	Ugyanaz	236
*B. 426	Kisebb kőemlék töredéke	220
B. 427	Fayence-alak töredéke	218
*B. 428	Fayence-szobrocska felső része	218
B. 429	Agyag-pecsétnyomó	238
*B. 430	Hal égetett agyagból	162
*B. 431	Ugyanaz	162
*B. 432	Kis üvegedényke	238
*B. 433	Üvegpalaczk töredéke	238
*B. 434	Ugyanaz fehér zománczdíszszel	238
*B. 435	Kis üvegpalaczk nyaka	238
B. 436	Üvegedény talpa	239
B. 437 B. 438 B. 439	Üveggombok	239
B. 440	Kisebb üvegpalaczk	239
B. 441	Kis üvegpálcza	239
*B. 442	Gyermekét szoptató Isis, terrakottából	200
*B. 443	Ifjú terrakottaszobrocskája	212
*B. 444	Kos-fej kőből	159
*B. 445	Kutyafejű majom kőből	151
*B. 446	Ülő, egymást átölelő házaspárt ábrázoló kőemlék	79
*B. 447	Királynőt ábrázoló szoborfej, kemény fekete kőzetből	96
B. 448	Római maszk égetett agyagból	229
*B. 449	Agyagkorsó	233
B. 450	Mozaiklemez	235
B. 451	Mozaiklemez	235
B. 452	Kapupillér kis töredéke syenitből	178
B. 453 B. 454	Elkabi templomfal két töredéke	178
B. 455	Emberi múmia feje	37
*B. 456	Kopt-szövet (tarkaszövésű gyapjúkendő részlete)	258
*B. 457	Ugyanaz (tarkaszövésű gyapjúsáv, clavus darabja)	258
*B. 458	Kopt-ing vászonból (vászontunika)	254
B. 459	Kisebb papyrustöredékek	188
*B. 460	Hieratikus papyrus töredéke	185
*B. 461 *B. 462 *B. 463	Gyöngyök	37

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 464	Gyöngyök	37
*B. 465		
*B. 466	Tűzkő-kések	181
*B. 467		
*B. 468		
*B. 469		
*B. 470		
*B. 471		
*B. 472		
*B. 473		
*B. 474		
*B. 475	Domborművű feliratos kőemlék töredéke	59
*B. 476	Király-szobor feje mészkőből (III. Amenemhat?)	90
*B. 477	Térdelő emberalakot ábrázoló szobortöredék fekete dioritból	97
B. 478	Szolga-szobrocska fából	105
B. 479	Halottas szobrocska fából	105
B. 480	Usebti-szobor mészkőből	112
*B. 481	Gyermekét szoptató Isis kőből	136
*B. 482	Ugyanaz bronzból	136
B. 483	Kis bárka fából	176
B. 484	Kőemlék (ketreczéből kiszabaduló oroszlán)	148
*B. 485	Kis náosz Ámon-kossal	206
*B. 486	Kutya terrakottából	206
*B. 487	Ülő férfiszobor mészkőből (olvasó)	84
B. 488	Kis oszloptörzs alabastromból	180
*B. 489	Kis náosz mészkőből, álló meztelen domborművű nőalakkal	74
*B. 490	Ugyanaz	74
*B. 491	Ugyanaz	75
B. 492	Kő-csákány	184
B. 493	Arabs felírásos kőemlék töredéke	240
B. 494	Tehén fából	147
B. 495	Domborművű kőemlék kis töredéke	67
B. 496	Gyermekét szoptató Isis, fayenceból	137
*B. 497	Térdelő nőt ábrázoló faszobrocska	99
B. 498	Kis fatárgy dugóval	180
*B. 499	Kis terrakotta-fej	215
*B. 500	Toërisz-istennő fayence-szobrocskája	143
*B. 501	Nefer-Tum isten szobrocskája fayenceból	144
*B. 502	Kisebb amulettek fayenceból	170
*B. 503		
B. 504		
*B. 505		
B. 506		
*B. 507		
*B. 508	Kis fayence-fej	217
*B. 509	Karvaly-fej fayenceból	207
B. 510	Koporsódísz, Anubis-isten töredéke fából	43
*B. 511	Lótosz-csokor fából	44

Jelzés	Tárgy	Lapszám
*B. 512	Isis Vertumna terrakottából	200
*B. 513	Terrakotta-szobrocska (Attis)	203
*B. 514	Festett múmia-arczkép	250
*B. 515	Fakoporsó kis töredéke két sor felírással és három ábrával	34
*B. 516	Kopt-szövetdarab	256
B. 517	Ugyanaz	256
*B. 518	Múmia-arczmaszk gipszből	226
B. 519	Kis múmia-maszk	37
B. 520	Kéz márványból	101
B. 521	Festékszelencze fából	180
B. 522	Kuporgó férfi szobrocskája kőből	217
B. 523	Festett falemez	181
B. 524, B. 525	Bronzkorong	238
*B. 526	Védőtáblácska kőből	168
B. 527	Mintaöntvény égetett agyagból	172
B. 528	Ugyanaz	172
B. 529	Madártest fából	157
B. 530	Bronz-csengő	238
B. 531	Osiris-szobrocska bronzból	132
*B. 532	Usebti-szekrény fából	123
*B. 533	Fára festett arczkép	251
B. 534	Háthor-tehén fából	147
B. 535	Kőemlék, három ülő emberalak ábrázolásával	79
B. 536	Üveg karperecz	239
B. 537	Ugyanaz	239
B. 538	Karperecz üvegpasztából	239
B. 539	Kopt-karperecz vasból	240
B. 540	Üvegpasztatöredékek	239
*B. 541	Múmia-maszk égetett agyagból	224

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.